

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BASIN ve SİYASET İLİŞKİLERİNİN, KAMUOYU OLUŞTURMA BAĞLAMINDA
YAPISAL İNCELEMESİ ve TÜRKİYE'DE
"SUSURLUK OLAYI"NDAKİ UYGULAMALI KONUMU KARŞISINDA YENİDEN
DÜZENLEMESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

A. Aytuğ Şentürk

(Danışman: Prof. Dr. İnal Cem Aşkun)

Eskişehir, 1997

ÖZET

Bu çalışma basın ve siyaset arasındaki ilişkilerin; özellikle kamuoyu oluşturma bağlamında yapısal incelemesi ve bu ilişkilerin Türkiye'de, "Susurluk Olayı" olarak tanımlanan olgudaki rolü içinde; uygulamalı konumda yeniden düzenlenmesini ortaya koymaktadır. Bu amaçla öncelikle; yukarıda anılan konuyu oluşturan kavramlar tekil olarak ele alınmış ve daha sonra bu kavramlar; birbirleri ile olan ilişkileri içerisinde yeniden değerlendirilmiştir. Çalışmada, bu değerlendirmeler yapılırken kamuoyu kavramı; oluşum özellikleri ve toplumsal iletişimi açısından ortaya konulmuştur. Tezin kuramsal bölümünde, yukarıda verilen konuyu çevreleyen diğer ilişkileri de aydınlatmak bakımından; basın yasaları ve hukuku ile sansür olgularının da, siyaset ilişkiler bağlamında değerlendirilmelerine yer verilmiştir. Bu bölümde kamuoyunun oluşumu ve bu oluşumun değerlendirilmesi bakımından önemli görülen; kamuoyu araştırmaları ve bunların basın ile ilişkileri de incelenmiştir.

Tezin uygulamalı bölümünde; Türkiye'de, kamuoyunda "Susurluk Olayı" olarak yansıyan konu; basın ve siyaset ilişkilerinin kamuoyu oluşturma bağlamında yapısal incelemesi düzeyinde ele alınmıştır. Bu amaçla; öncelikle, "Susurluk Olayı"nın basın ve kamuoyundaki yansımasıyla gelişimi özetlenmiştir. Ardından "Susurluk Olayı", basın ve siyasetin kurumsal ilişkileri ile kamuoyunun oluşumu ve toplumsal iletişimi açısından değerlendirilmiştir. Son olarak da; "Susurluk Olayı"nın kamuoyu ve siyaset ilişkilerinde basının işlevleri açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

ABSTRACT

This study covers, the structural examination of relationships between press and politics, according to the formation of public opinion and reorganization of these relationships depending on their role within the so called "Susurluk Case" in Turkey. In order to achieve this purpose, the concepts that constitute the subject mentioned above are handled one by one and after that, these concepts are evaluated within the relations among them. While the evaluations were being carried out, the concept of public opinion is stated according to its formation and social communication. In this theoretical section of the thesis, the laws of press and the censorship process are evaluated through their relations to politics. In this section, the public opinion polls and their relations with press that are considered to be important within the process of formation and evaluation of public opinion are also examined.

In the section on application of the thesis, the subject which is reflected as "Susurluk Case" within its formation of public opinion process in Turkey is evaluated according to the structural examination of the relations between the press and politics within the context of the formation of public opinion. In order to achieve this purpose, the development and reflection of "Susurluk Case", within the process of public opinion formation and on the press are mentioned. After that, "Susurluk Case" is evaluated according to the institutional relationships between the press and politics and the formation with the social communication of public opinion. Finally, the evaluation of "Susurluk Case" are carried out through the perspective of the functions of press that exist in between the relations between public opinion and politics.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I-II
------------------	------

BÖLÜM I GİRİŞ

1. BASIN KAVRAMI.....	1
2. TOPLUMUN İLETİŞİM KURUMU OLARAK BASIN.....	11
3. TOPLUM ve SİYASET.....	22
4. KAMUOYU KAVRAMI.....	27

BÖLÜM II BASIN ve SİYASET

5. BASIN ve SİYASETİN KURUMSAL İLİŞKİLERİ.....	41
6. BASIN YASALARI ve SİYASET.....	58
7. BASIN HUKUKU, SANSÜR ve SİYASET.....	65

BÖLÜM III BASIN ve KAMUOYU

8. TOPLUM ve KAMUOYU.....	70
9. KAMUOYUNUN OLUŞUMU ve TOPLUMSAL İLETİŞİMİ.....	73
10. BASIN ve KAMUOYU OLUŞUMU.....	77

BÖLÜM IV
KAMUOYU, BASIN ve SİYASET

11. KAMUOYU ve SİYASET.....	80
12. BASIN ve KAMUOYU ARAŞTIRMALARI.....	84
13. KAMUOYU ve SİYASET İLİŞKİLERİNDE BASININ İŞLEVLERİ.....	88

BÖLÜM V
"SUSURLUK OLAYI" AÇISINDAN TÜRKİYE'DE BASIN ve SİYASET
İLİŞKİLERİNİN KAMUOYU OLUŞTURMA BAĞLAMINDA YAPISAL İNCELEMESİ

14. BASIN ve KAMUOYUNDAKİ YANSIMASIYLA "SUSURLUK OLAYI".....	91
15. "SUSURLUK OLAYI" AÇISINDAN BASIN ve SİYASETİN KURUMSAL İLİŞKİLERİ ve KAMUOYUNUN OLUŞUMU ve TOPLUMSAL İLETİŞİMİNİN İNCELENMESİ.....	96
16. "SUSURLUK OLAYI" AÇISINDAN KAMUOYU ve SİYASET İLİŞKİLERİNDE BASININ İŞLEVLERİNİN YAPISAL İNCELEMESİ.....	104
17. SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	112

I. GİRİŞ

1. BASIN KAVRAMI

Gazetenin ve dolayısıyla basının doğuşunda, insanoğlunun haber alma gereksinimini ve isteğinin etkili olduğu düşünülebilir. Yapılan çevresel gözlemlere bağlı olarak insanın merak edebilme yetisinde bir varlık olduğu anlaşılmaktadır. İnsan merak edebildiği için haber alma gereksinimi de duyar. Bunun da ötesinde merak olgusunun temelinde, insanın kültürel gereksinimlerinin bulunduğu ileri sürülebilir. İnsan, kültürel gereksinimlere sahip olduğu sürece merak edebilme güdüsünü ve zorunluluğunu taşımak durumunda olarak görülebilir. Belirli kültürel koşulların sonucu olarak, insan varlığı merakın da ötesinde bilgi alma gereksinimi ve zorunluluğu içerisinde bulunacaktır. Bir insana, başka bir insan ya da insanlar aracılığı ile aktarılan her türlü bilgilerden (enformasyon) biri haberdır.

Haber teriminin İngilizce karşılığı olan "news" sözcüğü, etimolojik olarak "yenilikler" kavramını karşılamaktadır. Yukarıda da haber, bir insana, başka bir insan ya da insanlar aracılığı ile aktarılan her türlü bilgilerden (enformasyon) birisi olarak tanımlandığına göre, sözcüğün batılı bir örnekteki etimolojik kökeninden yola çıkarak, bir tanımlama yapılabilir. Haber bu bağlamda; "insanı ya da insanları ilgilendiren yeni bir bilginin kendisi ve iletilmesi" olarak tanımlanabilir. Nitekim, bağlı olarak da insan tarafından bilinen her türlü yeni ve eski bilgi (enformasyon) için de haber kavramını kullanmak pek olası görünmemektedir. Bu durumda etimolojik kökenine bağlı olarak haber gereksinimini, "yeni bilgi gereksinimi" bağlamında tanımlanabilir. Böylece sonuç olarak basın kavramının temelindeki haberin doğuşunda; insanın "yeni bilgi gereksinimi ve isteği" nin etkili olduğunu düşünebilmek mümkün olmaktadır.

İnsanın yeni bilgi gereksinimi ve isteği de, kültürel ve toplumsal olarak değişen koşullara göre ele alınabilir. Kültürel ve toplumsal olarak değişen koşullarla karşılaşan insan; doğallıkla yeni bilgi gereksinimi ve isteği duyabilecektir. Öte yandan, kültürel ve toplumsal koşullar da, doğal koşullar ile etkileşim içinde görülüp değerlendirildiğinde insan; doğal, toplumsal ve kültürel koşulların, birbirleriyle oluşturdukları bir iletişim alanının değişebilen etkileriyle karşı karşıya kalıp; "yenilenen bir bilgi ve haber paylaşımı" sürecini yaşamaktadır. Bu bilgi paylaşımının yenilenmesi sürecinde; özellikle yerleşik

toplum düzenine geçen insanoğlunun, tecimsel gereksinimleri; yeryüzü tarihinin bilinen ilk gazete örneklerinden sayılan "haber mektupları" doğurmuştur. Sanayileşme süreci ile birlikte ise; bilinen ilk kitle gazeteleri doğmaya başlamıştır. Kitleleri ilgilendiren haberlerin toplanması ve yayımlanması ile birlikte; günümüzde bilinen anlamıyla, basın doğuşu; koşut bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Bugünkü sözlüklerde basın; "haberlerin toplanması ve yayımlanması" olarak tanımlanmaktadır.¹

Çağcıl demokratik toplumlarda ise artık basın; toplumsal yaşayışta ve demokratik sistemlerin işleyişinde; devletin üç organı olan yasama, yürütme ve yargının yanında "dördüncü kuvvet" olarak değerlendirilebilecek bir etkinlik ve gelişme düzeyini elde etmiştir.² Basının bu düzeye ulaşması; insanlık tarihinde yazılı kültür aşamasının zirveye çıkmasında, önemli rolü olan "matbaanın" bulunuşu ve ardından sanayi devriminin meydana gelmesi ile olmuştur. Matbaa ile birlikte "tekrarlanabilirlik" olanağı taşıyan yazılı iletişim yayılmaya ve genişlemeye başlamıştır. Bu bağlamda; yazılı iletişimin önemli bir üstünlüğü belirmiş ve sözlü kültüre oranla "tekrarlanabilirlik" olgusu gündeme gelmiştir. Çünkü yazılı olarak alıcıya ulaştırılan bir dizi iletiler; tek okumada tam olarak anlaşılabilirler ise; tekrar tekrar okuma olanağı vardır.³ Ancak bu olanaklar matbaanın bulunuşundan önce, ne yazık ki toplumlarda geniş kesimlere ulaşamamıştır. Yazılı iletişimden önce ise; sözlü iletişim dönemi yaşanmış; ancak bu dönemin sözlü ürünlerinin ve haberlerinin görece yayılıp kalıcı olması ancak insan belleğine bağlı bir olanak biçiminde kalmıştır. Böylece, yazılı olan iletişimin gelişmesiyle birlikte, matbaayı doğuran teknolojinin kalıcılık sayesinde bir ivme kazandığı belirtilebilir.

Dünyanın iyi bilinen basın kuramlarından birisi Four Theories of The Press (Basının Dört Kuramı) adlı kitapta SIEBERT, PETERSON VE SCHRAMM (1956) tarafından sunulur. Kitapta basın dört kategoriye ayrılmıştır:

- 1-) Yetkeci (Otoriter)
- 2-) Özgürlükçü (Liberal)
- 3-) Toplumsal Sorumluluk

¹ Webster's New Collegiate Dictionary

² - A. HALUK YÜKSEL- UĞUR DEMİRAY, Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri, Anadolu Üniversitesi Eğitim teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı, Eskişehir, 1988, s. 24.

³ A.g.k. , s. 19.

4-) Sovyet Totaliter

SEVERIN ve TANKARD bunları, gözlemlerden türetilmiş "kuralcı" kuramlar olarak tanımlarlar.⁴ ALTSCHULL, *Agents of Power* (Güç Temsilcileri) (1984) kitabında soğuk savaş sırasında oluşturulan bu dört basın kuramının artık geçerli olmadığını belirtmiştir. ALTSCHULL'a göre de üç basın modelinin geçerliliği vardır: Serbest Pazar (veya kapitalist) modeli; Marksist (veya sosyalist) model; ilerleme (veya daha az doğru olarak gelişmekte olan ülkeler) modeli. ALTSCHULL kendi döneminde bütün basın sistemlerinin, haber medyasının, politik ve ekonomik gücün sahibi insanların temsilcisi olup bağımsızlık potansiyeline rağmen bağımsız olmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca haber medyasının içeriğinin, basının masraflarını karşılayanların çıkarlarına uygun olduğunu; bütün basın sistemlerinin özgür ifade inancına dayanmasına rağmen, özgür ifadenin değişik biçimlerde tanımladığını ifade etmiştir. Yanısıra bütün basın sistemlerinin sosyal sorumluluk öğretisini onayladıklarını ancak üç basın modelinde de diğerlerinin sapmış kabul edildiklerini vurgular. ALTSCHULL'a göre gazetecilik okulları topluma ideolojiler ve değer sistemleri ihraç ederek, gücü elinde tutan insanların varolmasına ve haber araçlarını kontrol etmelerine yardım ederler ancak basın uygulamaları daima kuramdan farklıdır.⁵

Basının dört kuramı bağlamında, herşeyden önce; basın kuramları ile siyasi ilişkilere dikkat çekmek gerekecektir. Bu kuramlara son geliştirilmiş durumları ile birlikte; ileriki bölümlerde değinileceğinden burada kısa geçileceklerdir. Yetkeci kuramda; Batı'da yazılı basının ve hareketli hurufatın bulunmasının, dünyada mutlak güçteki monarşilerin yetkeci kuralları altında olduğu dönemlere rastladığı belirtilir. İlk basın mantığı ya da kuramının, devlete hizmet eden ve iktidardaki hükümetin politikalarını geliştiren ve destekleyen bir yönde olması doğal karşılanabilir. Matbaacıların patent ya da lisans kullanmak durumunda kalmaları nedeniyle ve doğrudan sansür ile matbaa esnaf derneklerinin düzenlenmeleri; kişilerin iktidardaki hükümeti eleştirmelerinin önünde bir engel oluşturmuştur. Bu sistemde basın özel ya da kamusal olabilmesine rağmen hükümet politikasını ilerletici bir araç olarak kabul edilir.⁶

⁴ WERNER J. SEVERIN- JAMES W. TANKARD WR, *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*, (Çeviren: ALİ ATIF BİR, SERDAR SEVER) Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994, s. 501.

⁵ A.g.k. ,s. 507-508.

⁶ A.g.k. ,s. 501-502.

Özgürlükçü ya da liberal kuram, Aydınlanma ve Rönesans'ın genel kuramları ile bunlardan doğal haklar, yetkeci görüşe karşı gelişmiştir. Özgürlükçü düşüncenin öncü kuramcıları durumunda olan MİLTON, LOCKE ve MILL yazılarında, bilgi verme, eğlendirme ve satma kadar hükümeti kontrol etme ve gerçeği bulmasına yardım etme görevlerini yerine getirmekle de yükümlü olduğunu savunmuşlardır. Özgürlükçü kuramda, basın çoğunlukla özeldir ve herkes yayın yapabilir. Bu yaklaşımda ortaya çıkan çok seslilik aracılığı ile; düşüncelerin serbest pazarında gerçeğin özdoğrulama süreci içinde kişilerin doğru ve yalan arasındaki farkı bulmaları sağlanmış olur. Ayrıca yasal sistem yoluyla onur kırıcı, terbiye dışı (müstehcen) ve savaş zamanı kışkırtıcılığa yönelik yayınlara dava açılması olanağı vardır. Bu kuramda basın toplumun diğer gereksinimlerini karşılamak kadar; hükümeti de denetleme aracı olarak kendini gösterir. Özgürlükçü kuram; insanoğlunun hatalarını düzeltme yetisi olduğunu, ancak yalnızca sonuçtaki doğruyu ve ilerideki gerçeği ortaya çıkaracak tartışma ve görüşme olanağı olduğunda, bu yetkiyi kullanabildiğini savunur.⁷

Toplumsal sorumluluk kuramı; 20. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde İnsan Hakları Bildirge'sini korumak için, tek başına kalmış endüstri olan medyanın toplumsal sorumluluk taşıması gerektiği düşüncesi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Medya çalışanları, medya sistemi ve Basının Özgürlüğü Komisyonu'nun (Hutchins Komisyonu) çalışmaları ile geliştirilen toplumsal sorumluluk kuramı medyanın; bilgilendirip, eğlendirip, satarken; aynı zamanda çatışmayı; tartışmaya döndürmekle de görevli olduğu savını öne sürer. Bu kuramda; önemli birşey söyleyecek herkesin görüşünü söylemesine izin verilmesi ve medya görevlerini yerine getirmiyorsa; ona bunun söylenmesi gerektiği ileri sürülür. Ayrıca medyanın kamuoyu, tüketici eylemi ve meslek ahlaki tarafından denetlenmesi öngörülür.⁸

Sovyet- Totaliter kuramda; Sovyetler'in medyanın asıl amacının Sovyet sisteminin devamlılığına ve başarısına katkıda bulunmak olduğu görüşünde olduğu savunulmuştur. Bu kuramda medyanın durumuna ilişkin olarak, SCHRAMM; "gözetim kadar hükümetin ekonomik ve politik eylemleriyle denetlenir; sadece partiye bağlı ve sadık parti üyeleri medyayı düzenli olarak kullanabilir. Partinin yöntemleri eleştirilebilir; fakat amaçları eleştirilemez." biçiminde görüş bildirir. Sovyet sistemindeki medyanın; devlet tarafından

⁷ A.g.k. , s. 502-504.

⁸ A.g.k. ,s. 505.

yönetilen ve denetlenen ve yalnızca devleti ileriye götürmek için devletin bir uzantısı olan bir yapıda olduğu belirtilir.⁹

Günümüzde, basın toplumsal yapı içinde ulaştığı vazgeçilmezliğinin; onun toplumsal bir iletişim kurumu olarak, bir dizi kamusal görevi üstlenmesinden kaynaklandığı söylenebilir.¹⁰ Gücünü vatandaşın istencinden (iradesinden) alan demokratik hukuk devletinde basın; devletin resmi görevlerinden ayrı, kamusal bir işlev olarak "haber verme" görevini üstlenerek; vatandaşların her türlü seçimlerinin en doğru ve sağlıklı bir biçimde yapılmasında, aracı kurum olması beklenir.¹¹ Bağlı olarak; demokratik toplumlarda yapılan seçimlerin ve alınan kararların, sürekli olarak yeniden gözden geçirilmesi olanağının da, özellikle basın tarafından iletilen haber ve yorumlar kanalıyla daha bir geliştiğini de vurgulamak gerekir. Bir görüşe göre; bir karar verme türü olarak demokrasinin, tüm diğer karar verme türlerine üstünlüğü, her zaman 'konsensus'u ya da 'iyi' kararları garantilemesi değildir: Asıl üstünlük, belirli kararlardan etkilenen yurttaşlara, bu kararların niteliği ve istenmeyen sonuçları hakkındaki yargılarını, yeniden gözden geçirebilme olanağını vermesindedir.¹² Demokrasiye bu olanağı veren en önemli kurumlardan birisi de basındır. Özellikle yazılı basın yukarıda sözü edilen "tekrarlanabilirlik" özelliği sayesinde vatandaşlara bu imkanı vermektedir. Bu durum, yazılı iletişimin; aynı zamanda demokrasiye olan katkısı açısından da önemlidir. Böylece, çağdaş demokratik toplumların üyeleri; belki de her zaman kendileri için en doğru karar ve seçimlerin neler olduğunu saptamada sürgit başarılı olamayabilirler, ancak, bu karar ve seçimlerin gözden geçirilmesindeki rolüyle basın; artık demokrasinin sürdürülebilmesinin de güvencelerinden birisi durumuna gelmektedir.

Basın haber vermenin ötesinde; denetim, eleştirme, kamuoyunu açıklama, oluşturma ve sistemin kendini yeniden üretmesi görevlerini de üstlenerek; demokratik hukuk devletinde, yönetilenler ve yönetenler arasındaki toplumsal iletişimin en önemli bir kurumu olmuştur.¹³ Bu anlamda artık basının önemli konularından birisi olan "basın özgürlüğü" kavramı; yöneten ve

⁹ A.g.k. , s. 506.

¹⁰ YÜKSEL- DEMİRAY, S. 54.

¹¹ A.g.k. ,s. 54.

¹² JOHN KEANE, *Medya ve Demokrasi*, (Çeviren: Haluk Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 158.

¹³ YÜKSEL-DEMİRAY, s. 54-57.

yönetilenler arasındaki toplumsal iletişim kanallarının açık olmasını da göstermektedir. Toplumsal iletişim kanallarının açık tutulmasının ise; yukarıda basına bağlanan kamusal görevlerin, işlerlikte kalmasını sağlayarak; demokratik toplumun korunmasında ve olgunlaşmasında önemli bir işlev göstermesi beklenir.

Toplumsal iletişim kanallarının açık kalmasında; bir toplumda düşünce ve anlatım (ifade) özgürlüğüne verilen önemin etkili olduğu ileri sürülebilir. Toplumun öğeleri olarak; bireylerin düşünce özgürlüklerinin toplu (kollektif) düzeyde anlatım özgürlüğü olarak ortaya çıkışında; basın kurumunun etkili bir kanal olması uygun görülmektedir. Bu düzeyde aslında basın; bireysel düşünce özgürlüğünün toplu (kollektif) anlatım özgürlüğüne dönüşmesinde de önemli bir araçtır. Bu bağlamda, günümüzde geniş anlamıyla basın; bireylerin sahip olduğu düşünce özgürlüğünü de simgeleyen bir biçimde; "toplum içinde düzenli olarak yayınlanan (veya halkın hizmetine verilen) haber veya bilgi öğelerinin, düşünce veya kanılarının biçim ve koşullarının tümüdür." şeklinde tanımlanabilmektedir.¹⁴ Böylece bireysel olan düşünce özgürlüğünden, toplu (kollektif) olan anlatım (ifade) özgürlüğüne ulaşıldığında, basının toplumdaki farklı grup ve sınıfların da birbirlerinin görüşlerini öğrenerek; bunlardan yararlanılması olanağını sağlaması beklenir. Bu açıdan bakıldığında; çağdaş sivil toplumun oluşumunda ve olgunlaşmasında da; yatay ve dikey düzeylerde önemli bir rol üstlenmiş olan toplumsal iletişim kurumu; yine basın olmaktadır.

Haklar açısından bakıldığında da, kişilerin öğrenme ve bilme haklarının; ancak olayların kendilerine duyurulması ile gerçekleşebileceği açıktır. Bu duyuru olayını, en geniş ve etkin düzeyde duyuran kitle iletişim araçlarından birisi de basındır. Giderek daha önce değinilen "tekrarlanabilirlik" özelliği nedeni ile belki de en etkin düzeyde duyuran araçtır. Ancak şurası da açıktır ki; öğrenme-bilme hakkı, sadece olayların ne olduğunun belirtilmesi, duyurulması ile gerçekleşmiş olmaz. Ayrıca olaylara ilişkin yorumların, değerlendirmelerin ve incelemelerin yapılması da, o toplumda yaşayan kişilerin, öğrenme ve bilmek haklarının gerçekleştirilmesi yönünden zorunlu öğelerdir.¹⁵ Basının düşünce açıklama özgürlüğüne ve bundan doğan haklara sahip bulunmasının nedeni;

¹⁴ AHMET DANIŞMAN, *Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri*, Ankara Üniversitesi BYYO Yayınları, No: 1, 1982, s. 1.

¹⁵ CANTARANO, *Regime Giuridico Della Stampa*, Roma, 1960, s.23; VOYENNE, *La Presse Dans la Societe Contemporaine*, Paris, 1971, s.24; INGLESE, *Democrazia e Liberta di Stampa*, Bologna, 1973, s.29'dan aktaran ÇETİN ÖZEK, *Türk Basın Hukuku*, İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1978, s. 3.

toplumun veya halkın bilmek-öğrenmek hakkından doğmaktadır. Bu nedenledir ki; düşüncenin basın yoluyla açıklanması özgürlüğü "işlevsel" ve "kamusal" bir nitelik taşımaktadır.¹⁶

Basının yorum yoluyla görüş iletmesi hakkı, halkın haber alma özgürlüğünden doğmaktadır. Halkın haber alma özgürlüğü ise anlatım özgürlüğü kavramı ile yakından ilişkilidir. Bu iki kavram, birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Çünkü haber alma özgürlüğünün gerçekleşebilmesi için; bir toplumda anlatım özgürlüğünün bulunması gerekir. Basın özgürlüğünün "halkın haber alma özgürlüğü" olduğu, genel ve yaygın bir kanıdır. Bu bakımdan, haber alma özgürlüğünün, salt haber kavramı açısından düşünülmeyip; aynı zamanda habere ilişkin görüş, inceleme ve yorumları da içermesi beklenebilmelidir.

Anlatım özgürlüğü düşüncesi, liberal siyasal düşünce ile birlikte gelişen özgürlükler anlayışının bir parçasıdır. Ortaçağ Hıristiyan felsefesinin yıkılmasının ardından; bireyin öne çıkması ve öneminin vurgulanması ile gelişmiş ve LOCKE tarafından siyasal düşüncenin içine yerleştirilmiştir. LOCKE, insanların eşit ve bağımsız oldukları düşüncesinden hareketle; hiç kimsenin bir diğersinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ve mülkiyetine zarar vermemesi gerektiğini savunmuştur. LOCKE bu yönüyle basın özgürlüğü düşüncesine giden yolu açmıştır.¹⁷

Demokratik ortamın özgürlükler sistemi içinde en önemli yeri "düşünce açıklama" ya da "anlatım" özgürlüğü almaktadır. Çağımızda demokratik anayasal sistemlerde kişi hak ve özgürlüklerinin sistemleştirilmesi en önemli bir yeri tutmaktadır. Özgürlükler sistemi, bir ölçüde ilgili ülkenin demokratik nitelik ve ölçüsünün de saptanmasında değerlendirme birimi olarak ele alınabilir. Düşünce özgürlüğü ise, temelde belirli bir düşüncenin açıklanmasının ötesinde kollektif olan ifade özgürlüğüne uzanan bir hatta ele alınmalıdır. Düşünce özgürlüğü tüm özgürlükler sistemi içinde bütün özgürlük türleri ile ilişkili olup, demokratik sistemin en belirgin ölçüsü ve gereği olarak görünmektedir.¹⁸ Bu bakımdan, çağcıl düzeyde anlatım özgürlüğü temel alındığında, sıkı ilişkili kavramlar olarak bir ülkedeki anlatım özgürlüğü ve dolayısıyla halkın haber alma özgürlüğünün yapısı da artık, o ülkenin

¹⁶ A.g.k. , s.4.

¹⁷ M. AYŞE İNAL, Haberi Okumak, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996, s. 13.

¹⁸ ÖZEK, s. 27.

demokratik sistemini anlamak açısından önemli ölçütler olarak görülmektedirler.

Düşünce özgürlüğü, "kişinin düşünce edinebilmesi, edinilen düşüncenin açıklanıp açıklanmaması konusunda özgür olma" biçiminde tanımlanabilir.¹⁹ Aynı şekilde kolektif olan anlatım özgürlüğü düşüncesinde de bir açıklama kolaylığının olup olmaması söz konusudur. Basın özgürlüğü de bu çerçevede içerisinde düşünülebilir. Bir başka deyişle, basın özgürlüğü; "yazılı ifadenin açıklanıp açıklanmaması konusunda özgür olma" biçiminde tanımlanabilir. Bu durumda yöneten ve yönetilenler arasındaki toplumsal iletişim kanallarının açık olmasını da özellikle yönetilenler açısından kolektif düzeyde anlatımın açıklanması konusunda elde edilen bir özgürlükle bağdaştırabiliriz. Kişilerin düşünce edinebilmesi, edindikleri düşüncelerin özellikle kolektif düzeyde açıklanabilmesiyle, toplumsal iletişim kanallarının açık olmasında belirli bir aşamaya ulaşılabilir. Ancak aynı özgürlüğün bu kez açıklık düzeyinde gereğinde yönetenler tarafından da ortaya konulması gerekir. Bu durum artık sıradan bir özgürlük düzeyini aşarak demokrasinin güvence altında bulundurulması açısından ortaya konulması gereken bir "açıklıktır."

Başlangıçta insanların haber alma gereksinimleri ile ortaya çıkan ilk gazetelerin zamanla, ekonomik, kültürel ve siyasal hayatta rol oynar düzeye gelen basın kurumuna dönüşerek, çağcıl demokratik toplumlarda artık anlatım özgürlüğüne bağlı olarak kamusal görevler üstlenmesi ile birlikte; günümüzde toplumsal iletişimin bir gelişim ve evrim geçirdiğini belirtmek mümkündür. Toplumsal iletişimin kazandığı bu ivme ile birlikte, siyasi iktidarların, kamuoyunun ve sivil toplumun yeni bir olgunlaşma eğilimi içerisine girmeleri sonucu günümüzde, bilinen tarihin hiçbir döneminde görülmemiş düzeyde birey ve toplum toplum hayatını inceleyen görüşler, kuramlar ve araştırmalar ortaya konmuştur. Bu durumun insanlığın iletişim özgürlüğü anlayışında da yeni gelişmeler yaratması ve çağdaş demokrasilerde vatandaşların giderek daha bilinçli tercihleri yoluyla ve gelişen bir özgürlük ve sorumluluk anlayışını içerisinde, toplumsal ve siyasal hayata katılmalarının sonucu olarak, insanlık için yeni bir evrimleşme trendinin doğması hedeflenirse, bunda en önemli rolleren birisinin de basın kurumu tarafından üstlenilmesi beklenebilecektir.

¹⁹ A.g.k. , s. 29.

Düşüncenin oluşturulması ve açıklanması aşamaları yönünden basın en önemli araçlardan biridir. Basın kamuoyunda belki de en etkili bir araç olarak, belirli bir düşünce ortamının oluşturulması bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir zemin olarak görünmektedir. Basın hem düşüncenin oluşturulmasında, hem de oluşan düşüncenin açıklanmasında, bir kanal olarak birbirini tamamlayan ve izleyen bir işlev göstermektedir. Bir başka deyişle basın yoluyla düşüncelerin açıklanması belirli bir kamuoyu oluşturmakta; bu oluşumun yarattığı düşünceler ise yine basın yoluyla bir açıklamaya konu olmaktadır.²⁰

Demokratik sistemlerde kişi özgürlüklerinin sağlanması ve özgürlüklerin somutlaştırılması ve bunlardan kişilerin yararlanma haklarının sağlanması görevinin siyasal iktidara verilmiş olmasından dolayı, basın yoluyla düşüncenin açıklanması özgürlüğü üzerinde siyasal iktidarların etkinliği özellikle önem kazanmıştır. Demokratik düzen de bu açıdan çok duyarlı ve gerçekleştirilmesi açısından siyasal iktidarlara yükümlülükler getiren bir konu olmaktadır. Bu çerçevede içinde, basın özgürlüğünün sağlanması yönünden, demokratik düzenler içerisinde, siyasal iktidarlar:

a) Basın yoluyla düşünce açıklama özgürlüğünün dolaylı olarak sınırlandırılması anlamına gelecek teknik, mali, ekonomik ve yasal engellemeleri ve sınırları kaldırmak zorundadır.

b) Düşüncenin basın yoluyla açıklanması özgürlüğünü gerçekten sağlayabilmek yönünden, basın, araç, gereç ve olanaklarından eşit yararlanma olanaklarını sağlamak ve basının gereksinmelerini yerine getirmek ile yükümlüdürler.²¹

Basın özgürlüğünün yarattığı hakları sistemleştirmekte düşüncenin içeriği yönünden bir ayırım yapılması söz konusu olduğunda, haberleri basmanın, haberlere ulaşmanın ve basılmış haberlerin kamuya yansıtılmasının ötesinde, düşünce ve anlatım özgürlüğüne ilişkin niteliksel bir sistemleştirilmenin yapılması gerekir. Bu açıdan bir ayırım ve sistemleştirme, üç ana ayrı işlem ve eylem çerçevesi içinde düşünülebilir. Bunlar:

²⁰ A.g.k. , s. 32.

²¹ A.g.k. , s. 34.

a) Haber verme hakkı: Bu hak, haberlere ulaşmak ve elde edilen haberleri yayımlamak ve dağıtmak olanaklarını kapsar. Salt haber vermek çerçevesinde kalındığında, haberin yorumu eleştirisi ve incelenmesi söz konusu değildir. Oysa, Gazetecilik yönünden ise en önemli ve etkin haklardan biri de budur. Basın özgürlüğü sınırları içerisinde ise kalındığında, haber vermek hakkının özellikle anlatmak ve nesnel kalmak yönünden tanınması söz konusudur.

b) Eleştiri ve inceleme hakkı: Basın yoluyla düşüncenin açıklanması özgürlüğünün içerdiği diğer bir hak ise olayların incelenmesi ve eleştirisidir. Eleştiri ve inceleme hakkı somut bir olayın kamuoyuna yansıtılmasının dışında; olayla ilgili düşünce ve değerlendirmelerin açıklanması hakkı ile olanaklarını kapsamaktadır. Ancak, bununla birlikte, bazı durumlarda eleştiri ve incelemelere yorumlarından katılmasının kaçınılmaz bir durum olduğu düşünülecek olursa, öznel açıdan yorum hakkını da bu eleştiri ve inceleme hakkı içerisinde saymak yerinde olabilir. Belki bir oranda bu hak az sonra incelenecek olan yaratma içinde de değerlendirilebilir; bu açıdan, kimi durumlarda eleştiri ve incelemenin kaçınılmaz olarak yorumu da doğurabileceği hatırlanmalıdır.

c) Yaratma hakkı: Düşüncenin, entellektüel görüşlerin açıklanması hakkıdır. Yaratma hakkının söz konusu olabilmesi; yaratılanın bilimsel bir değeri olması ya da sanat değeri taşıması gerekmektedir. Yaratma; belirli bir olayın anlatılması ya da bir konunun eleştirilip, incelenmesi konusu dışında; kişinin yeni bir şey ortaya koyması anlamını taşımaktadır. Yaratma hakkının gerçekte "bilim ve sanat özgürlüğü" çerçevesinde düşünülmesi gerekir. Ancak; bu bilim ve sanat özgürlüğü, bir düşüncenin anlatımı yoluyla olduğunda ve basın kanalından yansıtıldığında, hem düşünce özgürlüğünün, hem de basın özgürlüğünün sınırları içerisine girmektedir.²²

Bu haklar içerisinde doğrudan doğruya yorumlama hakkına değinilmemiştir ancak, haberlerin nesnel olarak yayınlanması hakkı, "eleştirmek, yorumlamak, incelemek haklarını da" kapsamaktadır.²³

²² A.g.k. , s. 35-38.

²³ A.g.k. , s. 50; NUVOLONE, s. 137-138; CERETI, s. 189; RAMALOJI s. 30.

2. TOPLUMUN İLETİŞİM KURUMU OLARAK BASIN

İnsanlar ilişkileri düzeyinde ele alındığında toplum, kendisinin oluşturan insanlar arasındaki ilişkiler toplamı ya da bütünü olarak ele alınabilir. İnsanların bir araya gelerek kurdukları ilişkiler söz konusu edildiğinde ise; belirli duygu, düşünce, bilgiler ve olayların paylaşımı bağlamında ortaya konabilecek bir "iletişim" kavramından söz edilebilir. Giderek, bu iletişim olgusu insanlar arası ilişkiler aşamasının da ötesine geçen bir tür örgütsel eylem olarak değerlendirilebilir.

Bir görüşe göre, toplumun esas görünümü biyolojik anlamdaki "insan" veya "insanlar" değil; daha karmaşık bir yapı olan "toplumsal davranış"tır. Toplumsal davranışlar, toplumun başlangıcı için temel oluşturur. Bunlar ise; "en az iki kişinin arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi sağlayan ortak bekleyişleri; kısacası ortak kültürü, ortak bilgiyi zorunlu kılarlar.²⁴ Toplum, başka bir görüşte belirtildiği gibi; "birlikte yaşamak ve çalışmak için birbirleri ile olan ilişkilerini açıklayan kurallara muhtaç" insanlardan kuruludur. İnsanlar "kalıplaşmış ilişki düzenlemeleri içinde; bir sistem, bir örgütlenme, bir yapı içinde toplumsallaşırlar".²⁵ Bir görüşe göre de; her toplum aşamasında ve her toplumda, insanların doğal ortam üzerinde egemen olmalarını sağlayan teknikler ve iş biçimleri ile; toplumun kültürel değerleri, inanç sistemleri arasında, bütünlüğü olan, bir toplumsal yapı kuracak biçimde işbirliğinin kurulması gerekmektedir.²⁶ Toplumsal iletişim; bu işbirliğinin kurulmasında ve "en az iki kişi arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan ortak bekleyişler"i sonuca ulaştırmada işlevsel bir konum üstlenmektedir. İletişimin sözcük anlamında gösterilen ve Latince "communis"ten türeyen ortaklık durumu da, iletişimin bu işlevine dikkat çekmektedir.

Toplumun kendi içinde çok değişik tanımları yapılmıştır. Örneğin bir görüşte toplum; "Ortak yaşamlarını sürdürebilmek, gönenç ile mutluluğu daha iyiye, ileriye götürebilmek için uğraşan; birbirine bağlı-bağımlı kişilerden oluşan, bir grup insan" olarak tanımlamıştır.²⁷ Toplumbilim Terimleri Sözlüğünde

²⁴ ÜNSAL OSKAY, *Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1992, Dördüncü Basım, s. XIII

²⁵ A.g.k. , s. XIII.

²⁶ A.g.k. , s. XIII-XIV.

²⁷ BOZKURT GÜVENÇ, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1984, s. 311.

toplum, yaşamlarını sürdürmek, birçok temel çıkarlarını gerçekleştirmek için iş birliği yapan, aynı toprak parçası üstünde birlikte yaşayan ve ortak bir kültürü olan insan kümesi olarak tanımlanmıştır. Toplum insanlar arası ilişkiler düzeyinde ele alındığında, belki de insanları bir araya getiren ve belirli ilişkilere girmelerini sağlayan temel etkenlerin biri de ilk aşamalarda güdüsel bir düzeyde görülen iletişim gereksinimidir.

Sözcüğün etimolojik kökeninden de anlaşılacağı üzere; bir "ortaklaşma" içeren Latince "communis" terimi de; bir araya gelmenin temel dinamiklerinden birini anlatmaktadır.²⁸ İngilizce karşılığı "communication" olan, "iletişim" terimi de; bir ortaklaşmanın anlatımı olarak benimsenebilir. İngilizce, "communication" teriminin kökeninde, Latince "communis" ve "communicare" sözcükleri bulunmaktadır. Bu sözcüklerden, "communis" teriminden türeyen, "communicare" sözcüğü, "herkesin paylaşmasını sağlamak", "çoğunluğa genellemek" gibi anlamlara gelmektedir.²⁹ Yukarıda da, çoğunluk ve ortaklık ile ilişkisi, etimolojik kökeninden yola çıkılarak ortaya konulan, iletişim eyleminin gerçekleşebilmesi için; birden fazla insanın belirli bir kanal aracılığı ile, bir ileti aktarımı ilişkisi içine girmeleri gerekir. Kaynak rolünü üstlenen bir kişi ile, alıcı rolünü üstlenen bir diğeri arasında bir oluk (kanal) aracılığı ile oluşturulan ileti aktarımı ilişkisi, bir iletişim sürecini oluşturmaktadır. Başka deyişle, iletişim sürecinin gerçekleşebilmesi için, kaynak rolünü üstlenen en az bir kişinin; alıcı rolü üstlenen bir diğeri bir oluk (kanal) aracılığı ile bir ileti aktarması ve bu iletinin alıcıya ulaşması olması gerekir. SHANNON ve WEAVER tarafından ortaya konan ilk matematiksel iletişim modelinde; bu öğeler ortaya konmuştur. Ancak daha sonra geliştirilen modellerde; değişik toplumsal, durumsal öğeler ortaya konmuş ve çağcıl kitle iletişim modellerine dek gelinmiştir. Toplumun bir iletişim kurumu olarak basın da; kitle iletişim sürecinde yer alan radyolar, televizyonlar gibi kurumlarla birlikte; bir kitle iletişim ögesi olarak gösterilmiştir. Basın; bir kitle iletişim aracı olan gazete ile birlikte, artık alıcı rolünü üstlenen bir hedef kitleye ulaşan, bir kitle iletişim kurumudur.

İletişim; belirli yaklaşımlar içinde "toplumsal bir işlev" olarak tanımlanagelmiştir.³⁰ Buna göre, iletişimin temelde işlevleri: Bilgilendirme,

²⁸ ÖNDER ŞENYAPILI, *Toplum ve iletişim*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 9.

²⁹ A.g.k., s. 16.

³⁰ AYSELI USLUATA, *İletişim*, İletişim Yayınları, Cep üniversitesi, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1995, s. 23.

denetleme, yönlendirme, bilgi ve becerileri iletme, eğitime, duyguları dile getirme, toplumsal ilişki kurma, sorun çözüp kaygı azaltma, eğlendirme, uyarma, gerekli rolleri üstlenme türünden sıralanabilmektedir.³¹ Toplumsal açıdan bakıldığında ise, iletişim süreci; bir görüşe göre üç işlev görmektedir:³²

- 1-) Çevreyi denetleyerek, toplumun da değerlerini denetlemek;
- 2-) Toplumun bireyleri arasında etkileşimi sağlamak;
- 3-) Toplumsal geleneklerin sürdürülmesine yardımcı olmak.

SCHRAMM toplumsal iletişimin işlevlerini; kaynak açısından bilgilendirmek, öğretmek, eğlendirmek, önermek ya da ikna etmek; hedef kitle açısından da anlamak, öğrenmek eğlenmek ve karar vermek başlıkları altında toplamaktadır.³³

OSKAY; iletişim teriminin Latincedeki "communis" sözcüğünden türemiş "communication" kavramının karşılığı olarak kullanıldığını belirttikten sonra; dilimizdeki karşılığın yabancı dillerdeki anlamın en önemli kesimini dışarıda bıraktığını ileri sürmektedir. O'na göre, birey ile birey (ya da bireyler) arasında yapılan bir anlam yüklü simgeler gönderimi, alımı, işlenimi, yeniden-gönderimi, yeniden-alımı, ve yeniden-işlenimi, vb. , süreci olarak açıklanan "iletişim" terimi; "communication" sözünün temelindeki toplumsallaşma anlamını karşılayamamaktadır. OSKAY; Latincedeki anlamın "communis", "communicare" gibi kelimelerden anlaşılacağı gibi; bir ortaklığı, toplumsallaşmış olmayı, birlikteliği, katılım içine girmiş olmayı, kapsamakta olduğunu; dolayısıyla, iletişimi hem bireyler arasında bir , hem de, bunlar aracılığı ile, toplumsal düzeyde bir süreç olarak anlatabildiğini belirtmektedir.³⁴

İletişim bir kavram olarak; çok değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Bir yazar, değişik alan ve yazarlardan yola çıkarak kelimenin 4560 adet kullanımını belirlemiştir. Daha sonra bunları 2612'ye indirerek aşağıdaki 15 terimleştirmeyi yapmıştır:³⁵

³¹ A.g.k. , s. 23-24.

³² A.g.k. , s. 25.

³³ A.g.k. , s. 25.

³⁴ ÜNSAL OSKAY, XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 309-310.

³⁵ A.g.k. , s. 309: F.E.X. DANCE, " The 'Concept' of Communication," LYMAN W. PORTER-KARLENE H. ROBERTS (Der.) , *Communication in Organizations*, Penguin Education, 1997, s. 15-22.

1-) Simge (sözsellik) konuşma bakımından, düşüncenin, görüşün sözel karşılıklı değişimini

2-) Anlama bakımından, tümleşik konum içinde, iki kişinin birbirini anlaması, birbirine kendisini anlatabilmesi

3-) Etkileşim (ilişkilenme) toplumsal süreç bakımından; biyolojik anlamda bile ortak edime olanak veren karşılıklı etkileşim

4-) Belirsizliğin indirgenmesi (azaltılması) bakımından; egoyu savunmak, etkin eylemde bulunmak için belirsizliğin azaltılması

5-) Süreç olması açısından, bilginin (enformasyonun), düşünülerin, duygulanımın, becerilerin simgeler kullanımı ile aktarımı süreci

6-) İçinden-değişim, aktarım, mübadele olma açısından; birşey ya da bir kişinin / bir kişi iken, başka birşey/ ya da bir kişiye dönüşmesinin, / dönüşme işleminin/; ya da hem değişimin, hem değişme sürecinin kendisi

7-) İlintileme/ bağıntılama açısından; yaşayan bir evrenin kesikleşmiş parçalarını bağıntılama süreci

8-) Genelleştirme açısından; bir kişinin tekelinde olanın; iki ya da daha çok kişiye geçirilmesi süreci

9-) Oluk (Kanal), taşıyıcı, aracı/ yol olma özelliği açısından; iletinin, komutun gönderimi yöntemleri (askeri terminolijide)

10-) Belleğe alınanların yanıtla dönüştürülmesindeki işlevi açısından, alıcı tarafta, onun dikkatini uyandırarak; daha önceden belleğe aldıklarının, göndericinin beklentilerine uygun yanıtlara dönüştürülmesi işlemi

11-) Ayırdedici yanıt/ davranış uyarlayıcı/ yanıt/ değişim olarak, organizmanın ortamdaki uyarıya verdiği onu ayırdettirici yanıt; çevredeki, ortamdaki değişime uyarlanmacı yanıt; bu yanıtla diğerinin davranışını etkilemek

12-) Uyarıcı özelliği açısından; kaynaktan çıkmasıyla alıcı taraf için bir uyarıcı (uyartan) olan edim

13-) Göndericinin, alıcı tarafta onun davranışlarını etkilemeyi erekleyen/ amaçlı bir edim

14-) Zaman/ konum olması açısından; bir yapılanmış konumdan, tüm olarak bir diğerine aktarım süreci

15-) Güç (yetki-iktidar) olması açısından ise gücün uygulandığı (tatbikata aktarıldığı) düzenek.

SHANNON ve WEAVER'in temel iletişim modelinden sonra; bir dizi değişik iletişim modeli, iletişim alanında ya da dışarıdan çalışan araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.³⁶ Bu modellerden örneğin SCHRAMM (1954) tarafından geliştirilende; kitle iletilerinin bireysel alıcılarından, grup üyeliğine dek değişik biçimlerde alımlanabileceği savunulur.³⁷ Değişik kitle iletişim modelleri ile birlikte kodlama; kod açma, gürültü, yansıma gibi bir dizi öge gündeme gelmiş; gelişen yıllarla birlikte kitle iletişiminde alıcının rolü üzerinde duran çalışmalar da artmıştır. Çünkü kitle iletişiminde zayıf olan yön, alıcıya bağlı olarak yansımadır. Bunun için, bu yöndeki çalışmaların genişletilmesi gerekmiştir.³⁸ MALETZKE modeli ile birlikte, alıcının rolünü inceleyen modellemelerde; kitle iletişim süreci açısından doruğa çıkmıştır.³⁹ Yine Maletzke modeli ile birlikte, kitle iletişiminde, iletilen ya da oluktan (kanaldan) kaynaklanan zorlama ya da baskı; iletişimcinin kendine ilişkin imgesi, iletişimcinin kişilik yapısı, çalışma grubu ve örgüt içinde iletişimci, medya iletilisinin kamusal niteliği, iletişimcinin toplumsal çevresi, alıcının ve iletişimcinin birbirlerine ilişkin imgeleri gibi pek çok konu gündeme gelmiştir.⁴⁰ Burada iletişimci olarak sözü edilen, daha önce değinilen kaynak rolünü oynamaktadır. Ancak artık çağımızda, iletişim olgusu, kitle iletişimi süreci içinde kurumlaşarak; profesyonel iletişimcinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Basın kurumlarında çalışan gazeteciler de iletişim çalışmaları açısından bu profesyonel iletişimci grubu içine alınabilirler.

³⁶ Temel İletişim Modellerine İlişkin Ayrıntılı Bilgi İçin Bk: DENİS MC QUAIL-SVEN WINDAHL- Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri (Yayına Haz: BANU DAĞTAŞ-UÇUR DEMİRAY), T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1994, s. 18-64.

³⁷ A.g.k. , s. 50.

³⁸ A.g.k. , s. 49.

³⁹ A.g.k. , s. 58.

⁴⁰ A.g.k. , s. 59-62.

Toplumsal deneyimin ve toplumsallaşma sürecinin gösterdiği gibi; doğal olarak insanın tek başına yaşayabileceğini ileri sürmek olası değildir. Dolayısıyla, belirli bir iletişim süreci içerisine giren insanı; toplumsal deneyimi edinme ve toplumsal sürecini yaşayabilmek için belirli bir ortaklaşma arayışı içerisindeki toplumsal bir unsur olarak görmek ve iletişim sürecini de insanın bu arayışının temel dinamiği olarak kabul etmek mümkündür. Böylece, toplum, insan ve iletişim arasında karmaşık bir ilişkiler ağı oluşmuştur denebilir. Eğer toplumu oluşturan öğelerden birisi olarak; insanlar arası ilişkiler toplamı ve bütünü kavramı kabul edilirse; insanlar arasında kurulan iletişim de, toplumsal ilişkinin temel dinamiği olarak, yukarıda anılan ilişkiler ağı içerisinde varolma mücadelesi veren insan bakımından; topluma bağlanmanın en önemli bir yolu ve toplumsallaşma gereksinimini karşılamada da en gerekli bir aracı olarak aynı zamanda toplumun kendisini oluşturan bir özellik içerisinde de görülebilir.

Bir görüşe göre, toplumun bu yapılanması içinde; başka deyişle iletişim toplumu oluşturan etkenlerden biri olarak kabul edildiğinde; herhangi bir toplumsal durumda, herhangi bir düzlemde iletişimde bulunmamak olanaksızdır.⁴¹ Kişi istemese de; herhangi bir eğilimi olmasa da; birarada bulunduğu bir başkasının ya da başkalarının varlığında, en azından olumlu ya da olumsuz tepki gösterir.⁴² Bu bağlamda, iletişimin amaçları toplumsal olarak değerlendirilirse; aşağıdaki gibi ifade açıklanabilirler:⁴³

1. Ortam hakkında ortak bilgilerin paylaşımı.
2. Toplumun yeni üyelerinin toplumsallaşması yoluyla, oynayacakları rolleri öğretmek, düzgülerin (normların) ve geleneklerin korunması.
3. Üyelerin eğlendirilmesi, doyumsuzluk ve dertlerden uzak tutulması, sanatsal biçimlerin yaratılması.
4. İzlenecek yol konusunda, kamusal onay elde edilmesi; takipçi ya da destekçi kazanılması, davranışların denetimi ve kaynakların istenilen yönde kullanılmasının sağlanması.

⁴¹ YÜKSEL-DEMİRAY, s. 45.

⁴² A.g.k. , s. 45.

⁴³ A.g.k. , s. 45: SCHRAMM, s. 440-441.

Yukarıda anılan işlevler benimsendiğinde bile, özel bir önem taşıyan toplumsal bir etken olan iletişim olgusu; matbaanın bulunuşunun ardından sanayileşme ile birlikte, artık kitleleri ilgilendiren bir kurum olarak ortaya çıkmıştır.

Kitle iletişiminin, toplumdaki rolünü, az gelişmiş ülkeler açısından ele alan bir görüşe göre, bu ülkelerde kitle iletişiminin oynayacağı role dikkat çekerken şu noktaların altı çizilmelidir:

- Ulusal gelişmenin hızı ve yönü hakkında bilgi vermek; bu görevi yerine getirirken kamu görevlilerini ve yöneticileri halk adına denetlemek, diğer yandan halkı yenileşme ve gelişme alanlarındaki işler için özendirmek.

- Siyasal ve ekonomik konularda karar-alma ve eyleme-geçmede, halka bu süreçlere katılma olanağı hazırlamak, ve böylece; iki yanlı bir iletişim süreci olarak kullanılması yoluyla, halktan yöneticilere-yöneticilerden ise halka haber akışı sağlayarak toplumsal benzeşim, işbirliği ve görüş birliği kurmak.

- Halka yeni bir toplumsal yapının kurulmasını kolaylaştıracak ve bu yeni düzende hayatını kazanmasını, toplumsal gelişmeye yük olmaktan kurtulmasını sağlayacak yeni becerileri öğretmek veya kazandırmak.⁴⁴

Kitle iletişiminin, yine az gelişmiş ülkeler açısından oynayabileceği role ilişkin bir başka görüş sahibine göre; az gelişmiş ülkeler, diğer ülkelerin teknik ve kültürel varlıklarından yararlanabilirler; ancak bu işi başarı ile yürütmek için, kitle iletişiminin kullanılması gerekmektedir. Bu görüşte, az gelişmiş ülkelerin gelişme ve yenileşmelerinin, modern teknolojiden yararlanabilecek düzeye çıkmalarına bağlı olduğu belirtilirken iletişim bu süreç içindeki önemine şöyle değinilmektedir:

"Kendi ortamlarını biçimlendirme ve güdülemede yeni toplumlar modern teknolojinin onlara sunduğu olanaklardan yararlanmak istiyorlarsa; bu toplumlarda yaşayanların, kendi yaşamlarında yapabilecekleri seçimler konusundaki algılarını radikal bir şekilde değiştirmeleri gerekir. Bu tercihler konusundaki algı değişikliği için kendi dolaysız veya kalıtımsal

⁴⁴ OSKAY, 1992, s. XIV.

denemelerinin rehberlik etmesi söz konusu olmadığından bütün iş iletişime düşmektedir".⁴⁵

OSKAY'a göre, yeni tekniklerin topluma yayılması, yeni düşünce ve değerlerin de yaratılmasına bağlıdır. Ayrıca, yeni tekniklerin ve değerlerin yaşamalarının da, toplumsal yapının yeni bir toplumsallaşma sağlayacak yeteneğe kavuşturulmasına bağlı olduğunu savunur.⁴⁶ Bu bağlamda bir yeteneğin oluşturulması ise bir görüşte belirtildiği gibi; "toplum içindeki bireylerin toplumsallaşmasının; bireylerin ortak yaşama tarzına sahip kılınmasının; toplumsal ilişkilere (yeni toplumsal yaşam içinde) diğer bireyler kadar katılmalarının sağlanmasına" bağlıdır.⁴⁷ Bir başka görüşle aynı şeyler olan kültür oluşumu ve toplumsal katılma süreçleri birbirlerini tamamlamaktadır.⁴⁸ Toplumsal katılımın temelinde ise; bir süreç olarak iletişimin görülmesi ile birlikte toplumun iletişim kurumu olarak basına ne gibi yaşamsal roller düştüğü de anlaşılmaktadır.

Çağcıl toplumlarda, iletişim salt bireyler ya da gruplar arasında meydana gelen bir edim olmaktan çıkmış; kitle iletişim araçları aracılığı ile kitleleri ilgilendiren bir süreç durumuna gelmiştir. Basın yayın kuruluşları ve diğer medya örgütleri aracılığı ile gerçekleşen kitle iletişim süreci; matbaanın bulunuşunun ardından, sanayileşme ile birlikte gerçek eğilimini (trendini) kazanmıştır. Kitle iletişim araçlarının içinde, basının özellikle öncü bir rol oynadığı görülmektedir. "Halkın haber alma hakkı ve özgürlüğü" ya da "demokrasilerde dördüncü kuvvet olma" gibi kavramlar, ilk kez kitle iletişim araçlarının öncüsü olan basın ile birlikte ortaya çıkmıştır. Toplumu oluşturan önemli öğelerden biri olarak anılan iletişimin, toplumsal yaşamdaki rolü ve işlevini belirlemesi açısından, giderek iletişimin çağdaş anlamda kurumlaşması bakımından, basının önemli bir rolü olduğu belirtilebilir. Toplumsal olayların ve toplumun sahip olduğu bilgilerin, haber niteliği kazanarak; kitlelere ulaşması ile birlikte, toplumsal iletişim yeni açılımlar kazanmaktadır. Bu anlamda, bir kitle iletişim aracı olarak; basının ortaya çıkışından bugüne dek, çağcıl demokratik toplumların oluşumunda önemli bir rol üstlenmiştir.

⁴⁵ A.g.k. , s. XV.

⁴⁶ A.g.k. ,s. XV.

⁴⁷ A.g.k. , s. XV.

⁴⁸ A.g.k. , s. XV.

Klasik liberalizmin kurucusu sayılan LOCKE'dan sonra, 1776'da ADAM SMITH tarafından yayımlanan "The Wealth of Nations" (Ulusların Zenginliği) kitabı, serbest kapitalist anlayışın temelini atmıştır. SMITH ve LOCKE'un düşünceleri birleşerek, basın özgürlüğü kavramının da yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. KEANE, faydacılık kuramının "kamuoyu üzerindeki devlet sansürünü istibdata verilmiş bir açık kart" olarak gördüğünü vurgulamaktadır.⁴⁹ Faydacılara göre her tür sansür, yönetilenlerinin mutluluğunun en üst düzeye çıkarılmasını engelleyen bir devlet karışımıdır.⁵⁰

BENTHAM tarafından, basın özgürlüğünün asla bir kaosa ya da karmaşaya sebep olmayacağı vurgulanırken; yönetimin açık bir biçimde eleştirilmesinin önemi üzerinde duruldu. Faydacılar, basın özgürlüğünü despotik yönetimlerin baskısına karşı savundular. J.S.MİLL ise baskının sadece yöneticilerden değil "çoğunluğun tiranlığından" da gelebileceğini vurguladı. Bir faydacı olmasına rağmen J.S.MİLL babası ve BENTHAM'ın yaptıkları "fayda" kavramına katılmamıştır. O mutluluğun nitel yönü üzerinde duruyordu. Kanı ve düşüncelerin serbest dolaşımını nicel bir mutluluk anlayışının dışına taşıyarak "hakikati aramanın bir yolu " olarak gördü.⁵¹

Faydacıların ve MİLL'in görüşleri, çoğulcu düşüncenin temellerini atarken; basın özgürlüğü ile çoğulculuğu ayrılmaz bir düzeye getirmiştir. Çoğulcu liberal düşünce basını; yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü güç olarak nitelerken; öte yandan temsili demokrasilere yönelik eleştirilere bir yanıt oluşturmuştur. Genel ve eşit oy ilkesine dayanmakta olan temsiliyet; seçim dönemleri ile sınırlı kalmakta; bir kez seçilen yöneticiler ile yönetilenler arasında bir boşluk olmakta ve yöneticiler seçmenlerinden koparak, denetim dışı kalmaktadırlar. Burada basının rolü hükümet uygulamalarını denetlemek ve halkı olup bitenlere ilişkin olarak bilgilendirmektir. Önemli sorunlar ve çözüm yolları konusunda, halk basın tarafından bilgilendirilmektedir. Baskı gruplarına dayalı olan çoğulcu demokrasilerde; farklı çıkarların biraraya gelerek örgütlenmesinde, giderek böylece kamuoyu oluşumunda, baskı gruplarının seslerini duyurmasında da, basın vazgeçilmez bir kanal olarak görülmüştür.⁵²

⁴⁹ İNAL s. 13.

⁵⁰ Ayrıca; JAMES MILL ve BENTHAM'ın yapıtlarında basın özgürlüğünün önemi faydacı düşünce ile örtüşmüştür. A.g.k., s.14.

⁵¹ A.g.k. , s. 14.

⁵² A.g.k. , s. 14-15.

Günümüzde, basınun toplumsal yapılanma içindeki vazgeçilmezliği; onun sahip olduğu belirtilen kimi kamusal görevlerle birlikte; özellikle demokratik hukuk devletinde gösterdiği kabul edilebilecek bazı işlevlerdendir. Bu kamusal görevleri sıralamak gerekirse, daha önce de belirtildiği gibi; öncelikle haber verme, ardından denetim ve eleştiri; kamuoyunu açıklama ve oluşturma, ayrıca sistemin kendini yeniden üretmesi gibi, örnekler verilebilir.⁵³

Yukarıda anılan görevlerle birlikte; basın toplumun iletişim yaşantısı bakımından; özellikle günümüzde özgürlükçü hukuk devletlerinde vatandaşın özgür istencinin önemi dikkate alındığında; kişilerin ülke içinde ve dışında meydana gelen olaylara ilişkin doğru biçimde haberdar olmalarını sağlamak görevini üstlenmiştir. Böylece, vatandaşların seçimlerini sağlıklı bir yönde yapabilmelerinin sağlanmasında; oldukça can alıcı bir rol üstlenerek, daha önce de belirtildiği gibi demokrasinin yaşatılmasını da sağlayan toplumun iletişim kurumu işlevini göstermesi öngörülmektedir. Toplumda denetim ve eleştiri görevi bakımından, özellikle palementer demokrasilerde; hükümet parlamento, yönetim ise yargı erkleri tarafından denetlenmekle birlikte; kimi durumlarda hükümet etmekte olan iktidar parti ya da partilerinin söz konusu erkleri de etkileyebileceği göz önünde bulundurulduğunda yine basınun denetim ve eleştiri yoluyla önemli bir görev üstlendiği görülür.⁵⁴ Öte yandan, toplumsal iletişimin sağlıklı olarak akması ve toplumsal kanıların, görüşlerin ve tutumların beslenmesinde, yeniden oluşumunda, özellikle yönetimin uygulamalarına, yönetilenlerin tepki vererek bir yansıma sürecinin sağlanması bakımından; basın toplumsal iletişimde önemli bir oluk (kanal) görevi de üstlenmektedir.

Demokratik parlementer sistemle yönetilen toplumsal bir yapıda; vatandaşların kendi görüş, kanı ve tutumlarını seçimler aracılığı ile kullandıkları oyların sonucu olarak belli etme imkanlarının yanısıra oluşmuş başka bir resmi ifade yolu yoktur (referandumlar gibi bazı özel durumlar dışında), bu durum yapılan anayasal düzenlemeler nedeniyle böyle olmaktadır. İşte böyle bir durumda basınun gerçek kamusal rolünün de ortaya çıkmaktadır. Basının yer aldığı her toplumsal ortamda, vatandaşın görüş ve düşünceleri, dolaylı da olsa; yansıma olanağı bulmaktadır (özellikle baskı grupları aracılığı ile). Bu yolla oluşan kamuoyu ile birlikte; yöneticilerin de çalışmalarını yönlendirmekte, birincil bir demokratik kaynakla yüz yüze olarak her türlü

⁵³ YÜKSEL-DEMİRAY, s. 54-57.

⁵⁴ A.g.k. , s. 55.

düzenlemeleri gereğinde gözden geçirme durumu ile karşı karşıya kalmaları söz konusu olmaktadır. Ve böylece bir anlamda toplumsal iletişim süreci tamamlanmakta ve iletişimin toplumsal yapılanmadaki rolü de en geniş düzeyde yerini bulmuş olmaktadır.⁵⁵ Yine aynı işleyişin bir sonucu olarak okuyucunun eğitilmesi aracılığı ile de, toplumun iletişim kurumu olarak basının "sistemin kendini yeniden üretmesi" işlevini de gördüğü savunulmaktadır.⁵⁶

Yukarıdaki açıklamaların bir değerlendirilmesi olarak; basının toplumun iletişim kurumu olarak özellikle; vatandaşın sadece seçimlerde oyları aracılığı ile kendini gösteren ve varolan seçeneklere dayalı olarak ortaya konan istencinin, farklı ve yeni bir araç (medium) sahibi olarak tüm görüş ve düşünceleri ile birlikte belirmesi olanağını yaratması ve toplumsal iletişimin tamamlanması olanaklarını sağlaması sonucu; kamuoyunun gerektiğinde yenilenmesi ve toplumsal kurumların yapıları ve amaçları doğrultusunda toplumsal iletişime olan etkilerinin de, bu süreçte içerilmesi ile birlikte; toplumsal iletişimin işlevselleşerek kamuoyunun evrimleşmesi için uygun bir zemin oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür.

⁵⁵ A.g.k. , s. 56-57.

⁵⁶ A.g.k. , s. 57.

3. TOPLUM VE SİYASET

Toplumsal süreçleri ilgilendiren pek çok kavram gibi; siyaset kavramı da, çok değişik açılardan ele alınmış ve değişik tanımları yapılmıştır. Kuşkusuz tarih boyunca, düşünürlerin görüşleri kadar; gerçek (reel) siyaset uygulamaları ve özellikle siyaset üzerinde çalışanların içinde buldukları siyasi koşullar da kavramın, zaman içinde değerlendirilmesinde etkili olmuştur. Türkiye’de görülen durum açısından kavram incelendiğinde; sözlük anlamı aynı olmasına karşın; kullanımlarında bazı farklılıklar gösteren siyaset kavramının yanısıra; Türkçe’de politika kavramını da kullanılmaktadır. Her ikisi de Türkçe değildir. Siyaset sözcüğü Arapça, politika sözcüğü ise Latince kökenlidir. Siyaset ve politika kavramları, yönetme yöneltme gibi anlamlara gelmelerine karşın; bir görüşe göre Türkçe’de siyaset sözcüğü daha geniş kavramları anlatmada kullanılırken; politika sözcüğü, daha dar kavramları anlatmada kullanılmaktadır.⁵⁷ Bu anlamda bir örnek vermek gerekirse; devletin yapısı siyasi olarak görülmekte; ancak aynı devlete bağlı belirli bir bakanlığın, kendi alanıyla ilgili belirli politikaları (siyasaları) olduğu benimsenmektedir.⁵⁸

Gerçekte etimolojik olarak bakıldığında; Arapça bir sözcük olan “siyaset” terimi; “sase” eyleminden türemiştir. “Sase” eylemi, emir/iş sözcüğünü nesne/meful olarak aldığı; “(bir işi) idare etmek, tedbir etmek, düzene koymak anlamlarına gelir.⁵⁹ Ayrıca Arapça’da “siyaset” sözcüğünün; “kurum ve kuruluşların yönetimine esas olan temel ilkeler ve amaçlar” anlamında da kullanıldığı görülmektedir.⁶⁰ Öte yandan “politika” sözcüğünün temel olarak “polis” sözcüğü ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir. “Polis” sözcüğünün ilk kullanıldığı dönemlerde, “şehir” anlamına geldiği kadar; “yerel yönetim sistemi, kamu işlerinin düzenlenmesi” anlamlarına da geldiği bilinmektedir.⁶¹ Yanısıra terimin bu anlamıyla, M.S 1. yy. da Roma İmparatorluğu döneminde kullanıldığı

⁵⁷ CENGİZ ÇİÇEK, *Toplumsal İletişim Açısından "Siyasal İktidar ve Türk Basını İlişkileri"*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1992, s.9-10.

⁵⁸ A.g.k., s.58.

⁵⁹ YAŞAR KAPLAN, "Siyaset ve Politika Kavramlarına Etimolojik Bir Yaklaşım ve Bir Mini Yorum", *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı 14, Ankara,1997, s.1266.

⁶⁰ A.g.m., s. 1266.

⁶¹ Webster's International Dictionary'den aktaran KAPLAN, 1997, s.1268.

görölmektedir.⁶² Bir başka kaynakta, "polis" in; "site devleti" anlamında kullanıldığı kaydedilmektedir.⁶³ Ayrıca; bu sözcükten türeyen "polites" terimi; "vatandaşlık" anlamını içermektedir.⁶⁴

"Polis" sözcüğünün türevleri; Batı dillerinde "policy" olarak benimsenirken; Yunancaya "politeia" olarak, Latinceye "politia" olarak yerleşmiştir. Yunanca'da "politeia" sözcüğü; "vatandaşlık, devlet, ya da hükümet yönetimi" anlamındadır. Latince'de "politia" sözcüğü ise, "devlet yönetimi" anlamındadır.⁶⁵ Çağdaş Batı dillerinde "politika"nın, "toplum yönetme sanatı, bir konuda izlenecek yol, yordam" anlamına geldiği gibi, "taktik prosedür" anlamlarında da kullanıldığı görölmektedir.⁶⁶

Türkçe'deki duruma dönülecek olursa; "siyasa" olarak da kullanılan "siyaset"; sözlüklerde şöyle açıklanmaktadır: "Politika, devlet işlerini düzenleme ya da yürütme sanatıyla ilgili özel görüş ya da anlayış".⁶⁷ Öte yandan daha önce de değinildiği gibi; daha çok "politika" için söz konusu olmak üzere; "herhangi bir kurum ya da kuruluşun yönetimine esas teşkil eden alanlarda, belirli bir işi yapmak için gerekli plan ve programlar, takip edilen yöntem, benimsenen hareket ve düşünüş tarzı" anlamlarının da geçerli olduğu kabul edilebilir. Örneğin, "para politikası", "sağlık politikası", "eğitim politikası", "mesken politikası", "istihdam politikası", v.b. anlatımlar bu anlamdadır.⁶⁸

Bir görüşe göre siyaset; insanları toplum içinde, ortak değerler çevresinde kaynaştırarak belli bir hedefe yöneltebilmektir.⁶⁹ Başka bir görüşte ise; siyaset toplumda yaşayan insanlar arasında bir çatışma, bir mücadele ve kavgadır.⁷⁰ Bu görüşün temelinde, insanların yaradılışları, toplumsal ve ekonomik durumları açısından değişik düşüncelere ve çıkarları olduğu yönünde benimsenen bir yaklaşım yatmaktadır. Söz konusu yaklaşım içinde, insanların aralarındaki düşünce, çıkar ve psikolojik eğilim farklılıklarından doğan çatışma; politikanın

⁶² Encyclopedia Americana'dan aktaran KAPLAN, 1997, s.1268.

⁶³ Encyclopedia Americana Grolier'den aktaran KAPLAN, 1997, s.1268.

⁶⁴ Webster's International Dictionary'den aktaran KAPLAN, 1997, s.1268.

⁶⁵ A.g.k., aktaran KAPLAN, 1997, s.1268.

⁶⁶ Roget's 21st Century Thesaurus'dan aktaran KAPLAN, 1997, s.1268.

⁶⁷ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını, Bk. "siyasa" maddesinden aktaran KAPLAN, 1997, s.1267.

⁶⁸ KAPLAN, 1997, s.1267-1268.

⁶⁹ TARIK ZAFER TUNAYA, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No:554, İstanbul, 1980, s.355

⁷⁰ MÜNCCI KAPANI, Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s.17.

temelini oluşturmaktadır. Toplum içinde yukarıda açıklanan öğelerden oluşan bir gerilimi öngören bu yaklaşımda; çatışmanın hedefi ise iktidarın ele geçirilmesi olarak görülmektedir.⁷¹

Siyasete ilişkin görüşler arasında, öne çıkan temel öğeler ele alındığında; siyasal söylemin bir "düalizm" içinde açılım gösterdiği kabul edilebilir. Başka deyişle, siyaset kavramının; içeriğinde hem bir çatışmayı, ama aynı zamanda bir uzlaşmayı da barındırabildiği benimsenebilmiştir. Örneğin DUVERGER'nin açıklaması ile belirtilecek olursa; "siyaset hem bir çatışma ve iktidar kavgasıdır, hem de-hiç değilse bir ölçüde-toplumun bütün üyelerinin yararına olabilecek bir düzen aracıdır."⁷² Öte yandan bu "düalizmin" temelinde de, belirli bir toplumsal arayış görülmektedir. Öyle ki; insanların siyaseti hiçbir zaman salt bir iktidar kavgası biçiminde görmedikleri ve yetkenin doğruluğu (meşruluğu), en iyi yönetim biçiminin hangisi olduğu ya da olabileceği sorununu araştırmaktan da geri kalmadıkları da savunulmaktadır.⁷³ Bu durumda, yukarıda açıklanan "düalizmin" temelinde de, varolan toplumsal koşullar ile söz konusu edilen doğruluk (meşruluk) arayışı arasındaki gerilim görülebilir. Yanısıra, siyasetin "belli bir toplumda çatışma halinde olan çıkarların uzlaştırılması etkinliği" olarak tanımlanabilmesi de; belki yine böyle bir toplumsal arayışın sonucu olarak görülebilir.⁷⁴ Ayrıca, siyaset kavramı değerlendirildiğinde; toplumsal çıkarların uzlaştırılmasında da temel etkenin; yetkenin doğruluğu (meşruluğu), en iyi yönetim biçiminin hangisi olduğu ya da olabileceğinin araştırılması eğiliminin olduğu durumlarda, toplumsal arayışın en olumlu anlatımını bulduğu benimsenebilir.

Bir görüşe göre; siyasal iktidara boyun eğme (itaat), onun doğruluğu ve haklılığı, başka deyişle; "meşruluğu" hakkında beslenen inançla orantılıdır.⁷⁵ Siyaseti, yönetim, yöneltme olarak açıklamak gerekirse; yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki gündeme gelecektir. Bu yaklaşımda, iktidarı salt bir olgu, ya da yalıtılmış bir öğe olarak görmek, her zaman yerinde olmayabilir. Öyle ki; onun doğruluğu (meşruluğu) hakkında; yönetilenler tarafından beslenen inancın (ya da inanç noksanlığının), sonuçta iktidarın biçimini, niteliğini ve tipini belirleyen

⁷¹ A.g.k., s.21-22.

⁷² MAURICE DUVERGER, *Sociologie Politique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1967, s.29'dan aktaran KAPANİ, 1992, s.18.

⁷³ KAPANİ, 1992, s.21.

⁷⁴ BERNARD CRICK, *In Defence of Politics*, Pelican Edition, London, 1964, s.167'den aktaran KAPANİ, 1992, s.20-21.

⁷⁵ KAPANİ, 1992, s.21.

önemli bir öge olduğu ileri sürülebilmektedir.⁷⁶ Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında da siyaseti; en ileri doğruluk (meşruluk) oranında haklılık kazanan iktidarın ulaşabileceği en iyi yönetim biçimini arayışı olarak açıklamak olasıdır. Siyasetin, ülküsel (ideal) bir yaklaşım içinde, şimdiye kadar ortaya konanlar dikkate alınarak bu yönde tanımlanması da, bir bakıma siyasetin içerdiği "düalizm" in kaynağına ilişkin bir öngörü sağlayabilecektir.

Siyasetin, daha önce belirtilen tanımlar içerisinde; bir düalizm içinde çatışmayı ve uzlaşmayı içerebildiği kabul edilirse; insan yaşayışlarını yakından etkileyen bir olgu olarak, belirli amaçları da bünyesinde barındırdığı benimsenebilir. Örneğin, bu amaçlardan en önemlisi, insan yaşayışlarını daha iyiye, daha ileriye götürmek olarak kabul edilebilir. Yukarıda belirtilen ilişki daha çok, toplumla siyasal iktidar arasında gelişen bir boyutta ele alındığında; siyasal iktidarın "meşruluğunun" (doğruluğunun) bir tartışma konusu olması ve siyasal iktidarın toplum içerisindeki konumunun belirleyicisi olması anlamında düşünülebilmelidir. Şöyle ki; belirli bir yaklaşıma göre, baskıcı rejimlerde siyasetin varlığından söz etmek olası değildir.⁷⁷ Çünkü, baskıcı rejimlerin, toplumdaki çatışma sonucu verilecek olan çözüm yollarını; tepeden inme kararlarla uygulamak istedikleri ancak bu yöntemle toplumdaki çıkar ayrılıklarının çözümünün gerçekleşemeyeceği; toplumun belirli bir bölümünün lehine durdurulduğu ya da dondurulduğu anlamına geleceği kabul edilmektedir.⁷⁸ Bu yaklaşım aynı zamanda; siyasal iktidarın doğruluğunun (meşruluğunun) tam olarak ortadan kalkmasa bile zedelenebileceği anlamına gelebilir. Öyle ki; anıldığı gibi, bir baskıcı rejimde daha önce siyaset olgusunu içerdiği savunulan çatışma ögesi; bir uzlaşma sağlanamadan bastırılmış olmakta ve böylece siyaset içindeki çatışma ve uzlaşma olguları da bir biçimde ortadan kalkmış olmaktadır. Öte yandan, böyle bir ortamda; siyasal iktidarın, ne toplumdaki çatışma, ne de uzlaşma eğilimindeki öğeleri, tam olarak karşılayabilmek niteliğinin de kalmadığı ileri sürülebilir. Böyle bir iktidarın doğruluğunun (meşruluğunun) da ne benimsenebileceği tartışmaya açıktır.

Siyasal iktidarın doğruluğunun (meşruluğunun), onun toplum içindeki konumunu belirlediği kabul edilirse; siyasetin ince bir dengeler ilişkisi olduğu benimsenebilir. Belirli bir yaklaşıma göre siyaset; en geniş anlamıyla da toplumu

⁷⁶ A.g.k., s.21.

⁷⁷ MÜNİCİ KAPANI, *Politika Bilimine Giriş*, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No:331, Ankara, 1975, s.3-5'ten aktaran ÇİÇEK, 1992 s.10-11 .

⁷⁸ KAPANI, 1975, s.3-5'ten aktaran ÇİÇEK, s.10-11.

yönetme ilişkisidir.⁷⁹ Bu yönetme ilişkisinin, belirli dengeler içinde ortaya çıkmasında; toplumdaki gruplar arasında bir uzlaşma sağlanması gerekliliğinden doğan koşullar olduğu kabul edilebilmektedir.⁸⁰ Toplumdaki değişik kurumlar, kendi isteklerinin gerçekleştirilmesi için; siyasal iktidar üzerinde baskı oluşturduklarında, dengeler belirli bir grubun yararına olarak bozulabilecektir. Oysa toplumdaki dengelere, bu açıdan bakıldığında da; bu durum siyasal iktidarın toplum içerisindeki konumunu etkileyebilmektedir. Böylece, yönetme ilişkisinin toplumdaki dengeler ilişkisi ile uyumlu olmasının da önemi ortaya çıkmaktadır.

Siyasetin yöneten ve yönetilenlere bağlı olarak, belirli çatışma ve uzlaşma unsurları içeren bir "düalizm" (ikicilik) içindeki konumunun toplumsal yaşayış ya da toplumun iletişim yaşantısı üzerinde de belirleyici bir etken oluşturduğu, şimdiye kadar anılan unsurlara bağlı olarak benimsenebilir. Kuşkusuz bu öngörünün belirtilen "düalizm" (ikicilik) ögesinin yapısında yer alan farklı kurumlar ile gruplar arasındaki ilişkiler ve toplumsal iletişim düzeyinde düşünülmesi ile birlikte; siyasetin toplumda "dinamik" nitelikte bir süreç olarak değerlendirilmesi anlayışına ulaşabilir. Bu dinamizm, sürekli olarak yukarıda sözü edilen denge ilişkilerinin gözetiminde gösterilecek duyarlılığa bağlı olarak sürekli değişkenlik gösterebilen bir süreç içinde ortaya çıkacaktır.

⁷⁹ KAPANI, 1975, s.3-5'ten aktaran ÇİÇEK, s.10-11.

⁸⁰ Ayrıntılı Bilgi İçin Bk: İNAL CEM AŞKUN, "Yönetimde Haberleşme", E.İ.T.İ.A. Dergisi, Cilt XII, Sayı:2, Eskişehir, 1976, s.1-32'den aktaran ÇİÇEK, 1992, s.13-14.

4. KAMUOYU KAVRAMI

"Kamuoyu" sözcüğünün kökenleri antik çağlara kadar inmektedir. Antik Yunan ve Roma'lı düşünürlerin bu alanda bugünkü siyasal anlamını taşımasa bile, benzer anlama gelebilecek deyimler kullandıkları bilinmektedir. Tarihsel açıdan, Antik Yunan devlet sistemlerinin "kamu" anlayışını gerçek yaşama geçirdikleri ve bir "kamu" düşüncesinin oluşmasına büyük katkıda buldukları benimsenmektedir. Ancak, Antik Yunan'da bir kamu düşüncesinin oluşmasına doğru meydana gelen gelişmelerin, bir çeşit seçkinler olan "özgür vatandaşların" istencine dayalı bir gelişme olduğu ve örneğin kölelerin, bu anlamda hiçbir etkinliklerinin olmadığı bilinmelidir. Yunan filozofu PLATON, kitlelerin oyunun değerinin tartışmalı olduğu görüşünü savunurken; öğrencisi ARİSTOTELES ise; bir yandan kamuoyunun doğru kararlar verebileceğine güvenirken ve tek başına doğru karar veremeyenlerin mecliste toplu halde daha iyi karar verebileceklerini ileri sürerken; öte yandan devletin önemli orunlarının (mevkilerinin) varlığı, erdemli ve yetenekli olan vatandaşlara verilmesini önermiştir. ARİSTOTELES böylece, demokratik meclisler aracılığıyla, aristokratik yaşayanların yönetici olduğu bir düzeni savunmuş olmaktadır.⁸¹

Belirli bir yaklaşıma göre; Antik Yunan sitelerinde "kamusal yaşam", tıpkı dinsel, siyasal ve tecimsel yaşam gibi "agora" da oluşur. Bununla birlikte, kamu sorunlarının tartışılmasına ancak belirli bir serveti olan, varlıklı vatandaşlar katılabilmektedir. Öte yandan Roma'da ise "forum"; Antik Yunan'daki agora gibi kamusal yaşamın sürdüğü alan olarak bilinmektedir. Senato görüşmelerinin tutanaklarının, halka bu forumlarda açıklandığı aktarılmaktadır. Roma imparatorluğunun çöküşünün ardından ise; derebeylik (feodalite) rejiminin Avrupa kıtasını kaplamasıyla; kamuoyunun siyasal etkinliğinin hemen bütünüyle ortadan kalktığı ileri sürülmektedir. Çünkü siyasal alanda, yetkeci sistemlere boyun eğen; dinsel açıdan da skolastik dogmalara körü körüne bağlanan halk kitleleri için; kamuoyunun-eğer bir kamuoyu kavramından söz edilebilirse-daha çok, "hukuk ve geleneğin kaynağı" anlamına geldiği belirtilmektedir. Ayrıca o dönemde, kilisenin krallarla işbirliği halinde, dogmatik

⁸¹ ARSEV BEKTAŞ, Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s.13-15.

bir eğitim düzeni ile etkili bir baskı rejimi oluşturmaya çalıştığı ve böyle bir ortamda ise, kamuoyundan söz edilemeyeceği savunulmaktadır.⁸²

Reform ve Rönesans hareketlerinin; kilisenin insanların tutum ve davranışlarını etkilemesinin kaldırılmasında, önemli rol oynayarak kamuoyunun yeniden ortaya çıkışında pay sahibi oldukları benimsenebilir. 17. ve 18. yüzyılların toplumsal, siyasal ve entellektüel güçler hiyerarşisinin; hareketsizliği ile az çok mutlak olan; dinsel, siyasal, ekonomik gelenekleri ve otoriteleri ile kapalı derebeylik toplumunu çatlatmaya ve değiştirmeye başladığı; kamuoyunu özgürleştirdiği ve siyasal kuram ile siyasal savaşın içinde yeni bir öge haline getirdiği ileri sürülmektedir. Bu dönemde, yetkenin bölünmesi; insan hakları ve özgürlükçülüğün (liberalizm) temel kavramlarının gündeme gelişiyle; kişi hak ve özgürlüklerinin önem kazanması, kişinin düşüncelerinin de önemli duruma gelmesine yol açmış; bu nedenle, düşünürlerin de kamuoyu kavramının üzerine eğilmeye başladığı görülmüştür. Bu dönemde, HOBBS, LOCKE ve HUME doğrudan ya da dolaylı olarak kamuoyu kavramı üzerine eğilmişlerdir. Hükümetin tek dayanak noktasının kamuoyu olduğu, iktidarın amacının kamu yararı olduğu ve kamuoyunun burjuva kesiminin oyu olarak kabul görüşü ve bu yönde, mutlak iktidarın sınırlandırılmasının gerekli olduğu; bu dönemde ortaya atılan görüşlerdir. Kamuyla ilgili siyasaların oluşturulması; denetlenmesi, yürütülmesi ve eleştirilmesine, halkın katılması anlamında "kamuoyu" kavramı ilk kez Fransız Devrimi'nden önce JEAN JACQUES ROUSSEAU tarafından kullanılmış ve Batı yayın dizinine geçmiştir. ROUSSEAU'ya göre; en genel olan istenç, aynı zamanda en doğru ve en adil yönetimdi, baskı yöntemi ise; kamuoyuna dayansa bile, kölelikti. ROUSSEAU'nun kamuoyunun genişletilmiş anlamıyla analizini yapan ilk çağdaş siyasal düşünür olarak kabul olunduğunu belirtilmektedir.⁸³ ROUSSEAU, yalnızca hükümetin siyaseti ve bireylerin kanıları arasındaki ilişkilere ilgi göstermenin ötesinde; bir demokraside kamuoyunun çoğunluk yönetimi ve temsil ile bağlantılarını ortaya koyan, çağcıl anlamını sergilemiştir.⁸⁴

HEGEL 19. yüzyılın başlarında; kamuoyu konusundaki önemli yorumlarını, Hukuk Felsefesinin Ana Hatları (Grundlinien der Philosophie des

⁸² A.g.k., s.15-17.

⁸³ A.g.k., s.17-19.

⁸⁴ HANS SPEIER, "Historical Development of Public Opinion", *The American Journal of Sociology* 4, 1950, s.358'den aktaran BEKTAŞ, 1996, s. 19.

Rechts) adlı eserinde açıklamıştır. HEGEL'e göre; kamuoyunun yapısında; "adaletin sonsuz ana ilkeleri, gerçek niteliği, kanun yapma hareketlerinin sonucu ve en sağlam düşüncenin anlatımı saklı bulunmaktadır". Ancak HEGEL, kamuoyunun hem doğru ve hem de yanlış kanıları birarada içerebildiğini savunmaktadır. HEGEL'e göre kamuoyu; halkın dileklerini ve kanılarını, organik olmayan araçlarla yansıtan bir yoldur. Bununla birlikte, öznel (sübjektif) özgürlüklerin gün geçtikçe daha fazla değer kazandıkları bir devirde; bu gücün varlığını kabul etmek gerekmektedir. HEGEL, aynı zamanda; "bireylerin genel sorunlar üzerinde kanı, düşünce ve önerilerini belirttikleri öznel (sübjektif) ve biçimsel özgürlüğün anlatımının toplamının kamuoyu adını" aldığını belirtmektedir. Ancak, kamuoyunun kargaşa (anarşi) yaratabilecek biçimde, özgür kalmasının sakıncalı olabileceğine de değinmiş ve gerektiğinde bu alanda güvenlik önlemleri alınmasını da savunmuştur.⁸⁵ Buna karşın MARX ise; kamuoyunun yanlış bilincin bir ürünü ve burjuva sınıfının görüşünün, tüm toplumunmuş gibi sunulmasını temin eden bir maske olduğunu ileri sürmüştür.⁸⁶

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra; kamuoyu araştırmalarının dizgeli (sistematik) bir biçim almasıyla birlikte; temel hak ve özgürlüklerin gerçek anlamda yaygınlık kazanmaları ve en büyük karar ve yargı organının halk olduğunun ileri sürülmesi ile birlikte kamunun gücünün artmaya başladığı ve onun kanılarına da değer verilmesi gerekliliğinin gündeme geldiği belirtilmiştir. Aynı zamanda, siyasal iktidarı sınırlandırma ve yasamanın denetiminin de, kamuoyunun işlevleri olarak yorumlandığı ileri sürülmüştür. Bu dönemde; özellikle İngiltere'de JEREMY BENTHAM'ın kamuoyunun önemini vurgulayan tartışmaların başlatıcısı olduğu belirtilmektedir.⁸⁷

⁸⁵ FRIEDRICH G. W. HEGEL, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Mainer Verlag, Leipzig, 1911, s.256-257'den aktaran NERMİN ABADAN, *Halk Efkarı Mefhumu ve Tesir Sahaları*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1956, s.9-10'dan aktaran BEKTAŞ, 1996, s.21-22.

⁸⁶ BEKTAŞ, 1996, s.22.

⁸⁷ BENTHAM'ın hemen hemen tüm eserlerinde; kamuoyunun toplumsal bir kontrol aracı olduğuna ve oynadığı rolün önemine değindiği ve 1814'te tamamladığı denemelerinde kamuoyunun baskıya karşı en esaslı güvence olduğunu ileri sürdüğü belirtilmektedir. BENTHAM'a göre kamuoyu saltıkçı (mutlakiyetçi) rejimlere karşı güçlü bir güvence oluşturmaktadır ve bir toplumsal denetim aracıdır. Ayrıca aydın bir kamuoyunun bütün bilgileri, adalet anlayışını kendinde toplayan bir mahkeme olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bk: PAUL A. PALMER, "The Concept of Public Opinion in Political Theory", BERNARD BERELSON-MORRIS JANOWITZ (Der.), *Reader in Public Opinion and Communication*, The Free Press Glencoe, 1950, s.8-10'dan aktaran BEKTAŞ, 1996, s.21-22.

19. yüzyılın ikinci yarısında, kamuoyunun siyasal yaşamda önemli bir güç olduğu üzerinde bir anlayış birliği sağladığı belirtilmiştir. Bu dönemde; demokrasi ve özellikle halk egemenliği kavramlarının gelişmesi ile birlikte, kamuoyu kavramının da uygulamada halk egemenliğinin bir ögesi olarak kabul gördüğü ve siyasal düşünürlerin katkılarıyla da, devlet etkinliğinin denetimini sağlayacak ve iktidarın kötüye kullanılmasını önleyecek tek gücün "aydın bir kamuoyu" olduğu görüşü ortaya çıkmaya başlamıştır.⁸⁸

Bir görüşe göre, daha önce kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışında olduğu gibi, 18. yüzyıldan başlayarak, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak belirginlik kazanan sanayileşme ile birlikte şehirleşme, demokratikleşme, bağlı olarak kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ve okur yazarlık oranındaki artış; çağdaş kamuoyu olgusunun ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Ancak kamuoyu kavramı; asıl olarak 20. yüzyılın başından bu yana toplumbilimcilerin ilgisini çekmektedir.⁸⁹

Kamuoyu konusunda yapılan tartışmalara bağlı olarak, ortaya konabilecek en önemli sav; kamuoyu kavramının da tıpkı iletişim gibi bireylere indirgenemeyeceğidir. Bu anlamda kamuoyu; bireylerin sahip olduğu düşüncelerin dağınık bir bütünlüğü olmaktan çok; iletişime bağlı olarak ortaya çıkan "geniş bir zihnin" birleşik (kollektif) bir üründür. Bu yaklaşım içinde kamuoyunun, tek tek bireylerin düşüncelerinin kamu içinde tartışılması olarak ele alınması olası değildir. Bu bağlamda, kamuoyu bütünüyle birliktelik (kollektivite) içinde değerlendirilmelidir.

Kuramsal olarak, kamuoyu modelini ilk geliştiren bilim adamlarından JAMES (1890) ve BALDWIN (1893); toplumsal bir varlık olarak, insanın tutumlarının ve düşüncelerinin, iletişim ve toplumsal yaşam aracılığıyla biçimlendirildiğini belirtmişlerdir. Bu bilim adamlarına göre kamuoyu; çok sayıda bireysel düşüncenin, kamunun tartışma alanına girmesine asla indirgenemeyecek; "geniş bir zihin" içerisinde biçimlenen karşılıklı etkileşimlerin bir ürünüydü. Başka deyişle; düşünceler bireyler kadar, gruplara

⁸⁸ BEKTAŞ, 1996, s.23.

⁸⁹ NEJDET ATABEK, "Kamuoyu: Basında Kamuoyu Araştırmaları", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:11, Ankara, 1996, s.864.

da aitti ve "sadece tek tek bireylerin düşüncelerinin bir yığını değil; karşılıklı iletişimin ortak ürünüydü".⁹⁰

Kamuoyunun oluşum sürecinde; öncelikle toplumsal bir sorunun algılanmasını; daha sonra bireyin, bu sorun hakkındaki düşüncelerini, son olarak da sorunun kamu tarafından tartışılmasının önemli olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda savunulan bir görüşe göre, kamuoyu da sorunun ne olduğuna birlikte karar veren, sorunun niçin kamuyu ilgilendirdiğini soran ve ne yapılabileceğini araştıran insan gruplarının içinde oluşur.⁹¹

Kamu, bir dayanışma içinde olma ve bir sorunla karşılaştığında, bunu tartışma özelliğinde olduğundan; bu süreçte kamu içinde düşünce farklılıklarının ortaya çıkması doğaldır. Toplumbilimsel açıdan, kitlenin gevşek olarak örgütlenmiş, uyumlu davranamayan, farklı özellikleri bulunan insanlardan meydana gelmiş, büyük bir topluluk olduğu düşünülebilir. Ayrıca, kitle içinde insanlar, ortaklaşa hareket etme, dayanışmada bulunma gibi kaygılar göstermeden kendi gereksinimleri doğrultusunda hareket edebilirler. Oysa kalabalık (güruh); dayanışma içinde bulunma ve sorunlar üzerinde tartışma yeteneğine sahip olmayan, sadece fiziksel anlamda birarada olan ve bir heyecanın yaşandığı koşullarda, duyguları ile davranan büyük insan topluluğudur.⁹² PRICE ve ROBERTS'a göre, kitle kütleli oluşuyla; kalabalık duyguların bulaşmasıyla; kamu ise fikir tartışması özellikleriyle birbirinden ayırılır.⁹³

Bir düşüncenin kamuoyu görüşü olarak ortaya çıkabilmesi için şu koşulların bulunması öngörülmüştür:⁹⁴

1-Bir topluluğu ya da grubu ilgilendiren bir sorunun varlığı.

2-Bu topluluktaki ya da gruptaki kişilerin iletişim içinde olması (konu hakkında düşünüp taşınmaları, tartışmaları).

⁹⁰ VINCENT PRICE-DONALD F. ROBERTS, "Public Opinion Process", CHARLES R. BERGER ve STEVEN H. CHAFFEE(Der.), *Handbook of Communication Science*, Sage Publications, Second Printing, London, 1989.

⁹¹ PRICE-ROBERTS, 1989.

⁹² ATABEK, 1996, s.864.

⁹³ PRICE-ROBERTS, 1989.

⁹⁴ ATABEK, 1996, s.864-865.

3-Tek tek kişilerin değil, grubun ortaklaşa sahip olduğu düşüncenin açıklanması.

4-Dile getirilen düşüncenin bir karar düzeneğini (mekanizmasını), bir kuruluşu veya değişik toplumsal kesimleri bir amaç doğrultusunda eyleme geçirme arzusu.

Kamuoyundaki çoğunluk ögesinin tehlikelerine işaret eden çalışmalar ALEXIS DE TOQUEVILLE ve JOHN STUART MİLL tarafından yapılmıştır. TOQUEVILLE'e göre; toplumsal koşulların eşit olduğu yerde kamuoyu; her bireyi etkisi altına alır, yönlendirir ve giderek ezabilir. Birey çoğunluğun güçlü diretişiyle, yanlış düşündüğünü kabul etmeye hazır duruma gelir.⁹⁵ MILL ise kamuoyunun bir tür toplumsal baskı sağlayabileceği ileri sürer. MILL, *On Liberty (Özgürlük Üzerine)* adlı eserinde bireysel özgürlük üzerinde devletin ve kamuoyunun baskı yaptığını söyler. O'na göre, çoğunluğun fikirleri özellikle yanlış ve hatalı olduğu zaman toplumu da tehlikeye düşürebilecektir.⁹⁶

Kamuoyunun, bireyin zihninde yaratabileceği yanılsamalara dikkat çeken LİPPMANN'a göre ise; kamuoyunun gelişimini etkileyen çevre, gerçekte her türlü ilişkisini kesmiş yapay bir çevredir. LİPPMANN buna "sahte çevre (pseudo-environment)" demektedir. O'na göre: "Bu kişi ile çevresi arasına bir sahte çevre sokuşturulmasıdır. Bireyin davranışı, bu sahte çevreye bir yanıt niteliğindedir. Fakat bu bir davranış olduğundan; eğer bunlar eylemlerse, sonuçlar davranışın özendirildiği sahte etki yaratırlar."⁹⁷ LİPPMANN bu sahte çevrenin belirleyicisi olarak haberlerin çıkış yerine uygulanan sansürü, fiziksel ve toplumsal engelleri, anlatım yetersizliğini, dalgınlık, yeknesaklık, şiddet gibi psikolojik etkenleri görmektedir. O'na göre kamusal kanı yoktur, ancak "hayalet kamu" (phantom public) dan söz etmek mümkündür.⁹⁸

Belirli bir yaklaşıma göre; birleşik bir terim olarak "kamuoyu" kavramı belli açılardan yanıltıcı bir anlatım olmaktadır. Çünkü özellikle "bir" kamu ve onun da sahip olduğu "bir" oyun varlığının, toplumbilimsel gerçeklere aykırı

⁹⁵ ALEXIS DE TOCQUEVILLE, *Democracy in America*, Oxford University Press, Oxford, 1947'den aktaran BEKTAŞ, 1996, s.23-24.

⁹⁶ BEKTAŞ,1996, s.24.

⁹⁷ WALTER LIPPMANN, *Public Opinion*, Harcourt Brace, New York, 1922, s.15'ten aktaran BEKTAŞ, 1996, s.31.

⁹⁸ LIPPMANN, 1922, s.92'den aktaran BEKTAŞ, 1996, s.31.

düştüğü savunulmaktadır.⁹⁹ Buna karşın; farklı toplumsal ve siyasal yapılanmalarda, kamuoyuna ilişkin olarak burada tartışılan niteliğin farklılaştığı düşünülebilir. Daha önce, siyasetin yapısında çatışma ve uzlaşma yönünde bir ikicilik (düalizm) içerebileceği açıklanmıştı. Bununla birlikte; kamuoyunun da farklı görüşleri olan topluluklardan oluşabilmekle birlikte, doğruluğunu (meşruluğunu) toplumdan alan güçlü bir siyasal iktidarın sonucu olarak belirli bir uzlaşma ve uyum içine girebileceği de savunulabilir. Ancak yukarıdaki görüş bağlamında; toplumun hemen bütün yetişkin üyelerinin paylaşabileceği bir kanının düşünülmesinin söz konusu olmaması da gerekmektedir.¹⁰⁰ Bununla birlikte; bu yaklaşımda söz konusu olan görüşlerin hangileri olduğu tartışılabilir. Sözelimi, siyasal iktidarın doğruluğu (meşruluğu) konusunda belirli bir uzlaşma ya da uyum içerisinde olan ya da belirli önemli toplumsal ya da siyasal olaylarda ortak bir tepki gösterebilen kamuoyu düşüncesi de gündeme getirilebilir. Böylece, kamuoyu; belirli düşünceler ve kanılar söz konusu olduğunda; birbirinden ayrılabilen; ya da karşı karşıya gelebilen topluluklar düşüncesini olduğu kadar; belirli konular ya da olaylar karşısında birleşebilen ya da ortak tavır sergileyebilen bir topluluklar düşüncesini de içerebileceği kabul edilmelidir. Nitekim, buraya kadar ortaya konulmaya çalışılanlar içinde; kamunun ayrılma değil birleşme temeli üzerinde kurulduğu anlaşılmaktadır.

Kamuoyu kavramının açıklaması yapılırken; bu terimi oluşturan “kamu” ve “oy” kavramları ayrı ayrı incelenebilir. Terimin İngilizce karşılığı da; ayrı ayrı sözcüklerden oluşan “public opinion” kavramıdır. Belirli bir yaklaşım içinde, kamu terimi, belli bir sorun hakkında düşünce ve kanısı olan kişilerden meydana gelen bir grubu ya da grupları açıklayabilir.¹⁰¹ Bu yaklaşımda, toplum sorunlarının çeşitliliği ölçüsünde, onlar karşısında oluşan değişik ve çeşitli “kamulardan” söz etmek yerinde olabilmektedir.¹⁰² Oysa konuya bu açıdan bakıldığında; başka bir görüşü dikkate alarak; belli bir sorun karşısında ya da çevresinde toplanan bireylerin de bu konuda çözüm yolu bulmak amacıyla, birbirleriyle tartışmaya girebilecekleri savunulmaktadır. Bu durumda söz konusu edilen grubunda kendi içerisinde amacıyla birbirleriyle çatışmaya

⁹⁹ KAPANİ, 1992, S.146.

¹⁰⁰ A.g.k., s.146.

¹⁰¹ A.g.k., s.146.

¹⁰² A.g.k., s.147.

girebilecekleri savunulmaktadır.¹⁰³ Bu durumda söz konusu edilen grubun da kendi içerisinde çatışmaya açık olabileceği ileri sürülebilir. Böylece, eğer çatışma ve farklılaşma temel ölçü olarak ele alınırsa; kamuoyunun temelinde ele alınan "kamu" da temelden bölünmeye ve çatışmaya açık olacak; böylece kuvvetli bir bağlılık ya da ilişkiler yapısı yerine dağınık ve bozulmaya açık bir yapı gündeme gelebilecektir. Bu nedenle, söz konusu yaklaşımın yanısıra bir uyum ve uzlaşma düşüncesinin de gündeme gelebilmesi beklenebilir. Nitekim kamuoyu kavramını oluşturan ikinci öge olan "oy" terimi de; bu uzlaşma ve uyum ile ilgili olarak değerlendirilebilir.

Kamuoyunu oluşturan ikinci öge olan "oy" kavramının; belirli bir yaklaşım içinde bu "oy"un, kesin pozitif bilgiye dayanan bir görüşten öte; az çok; belirli bir eğilim, bir görüş daha doğrusu bir "kanı" olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰⁴ Bu yaklaşım içinde, aynı grupta değişik kanıların ortaya çıkabileceği; dolayısıyla çeşitli grupların yanısıra; grup içindeki oyların çeşitliliğinin de söz konusu olduğu ileri sürülmektedir.¹⁰⁵ Ancak böyle bir çeşitlilikte; ilgili kamu ve oylar arasında bir ilişkiler bütünü varlığı tartışmalı götürecektir. Buna göre; kamuoyunun şöyle bir tanımı yapılmaktadır; "kamuoyu, belli bir zamanda, belli bir tartışmalı sorun karşısında, bu sorunla ilgilenen kişiler grubuna veya gruplarına egemen olan kanıdır."¹⁰⁶

Yukarıda açıklanan "egemen kanı"nın ortaya çıkışına ilişkin olarak; iki önemli ögenin rol oynadığı ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi; sayı ögesi kısacası çoğunluk etkeni iken; ikincisi de yoğunluk ya da etkinlik ögesi olarak tanımlanmaktadır. Böylece; belli bir konuda "egemen kanı"nın belirişinde; kanının derinliği kadar; onun yayılmasında gösterilen çabanın yoğunluğunun da rol oynadığı savunulmaktadır. Bu durumda kimi zamanlarda; iyi örgütlenmiş ve belirli zamanlara yönelmiş grupların görüşleri; zayıf örgütlü ya da hiç örgütlenmemiş kalabalıkların kararsız ve kaypak eğilimlerine oranla; daha etkili olabilecektir. Bu anlamda, kamuoyu olgusunda; nicelik ögesinden çok, nitelik ögesi önem kazanmaktadır. Söz konusu anlayışta; kamuoyunun kendini etkili

¹⁰³ HERBERT BLUMER, "The Mass, The Public, and Public Opinion", BERNARD BERELSON-MORRIS JANOWITZ (Der.), *Reader in Public Opinion and Communication*, The Free Press, Second Printing, New York City, 1966, s.46'dan aktaran DUYGU SEZER, *Kamu Oyu ve Dış Politika*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:339, Ankara, 1972, s.3.

¹⁰⁴ KAPANİ, 1992, s.104.

¹⁰⁵ A.g.k., s.147.

¹⁰⁶ A.g.k., s.148.

olarak duyuran kanı olduğu da savunulabilmektedir.¹⁰⁷ Bununla birlikte, her durumda kendini etkin olarak duyuran kanının diğer kanıların tümünü etkileyerek; baskın duruma geçmesi ve kamuoyunu bu yönde bütüncül olarak oluşturmasının geçerliliği incelenmeye açık bir sorun olmaktadır. Çünkü, daha önce kamuoyunu oluşturan farklı gruplardan söz edilmişti. Bu durumda, böyle gruplar da birbirlerini etkileyerek; baskın kanının benimsetilmesi yönünde bir mücadeleye girişebilecektir. Ancak yapılan araştırmalarda; belirli sorunlar karşısında beliren görüş ve tutumların; önceden biçimlenmiş görüş ve kanılar tarafından belirlendiği ortaya konmuştur. Bu durumda, önceden biçimlenmiş kanılar; birey ve gruplarda güçlü durumda ise; etkin bir biçimde duyurulan kanıya karşı da direnç gösterebileceklerinin düşünülmesi gerekir. Böylece, belirli bir görüş ya da kanının belirli bir dönem kendini etkin olarak duyurabilmesi ve diğer gruplara ait görüşlerin sessiz kalması sonucu; belki de ancak “yapay bir kamuoyu” oluşacaktır. Ayrıca; yine kamuoyu kavramının; halkı ilgilendiren belli bir sorun hakkında; belirli bir zamandaki, genel yargı veya ortak kanı olarak tanımlandığı da gözardı edilmemelidir.¹⁰⁸ Buradaki “ortak kanı” anlatımı dikkate alındığında; “etkin kanı” kavramının yerine geçen farklı bir anlatımın ortaya konduğu görülür. Bir kanının, değişken bir süreç içinde toplumda yayılarak; ortak bir nitelik kazanması söz konusu olmaktadır. Böylece, belli bir zamanda kendini etkin olarak duyuran kanının, bir başka durumda; ortak kanının etkisiyle değişebilmesi olanağı böylece gündeme gelmektedir. Bu anlamda kamuoyu; bir bütün olarak düşünüldüğünde; etkin ya da baskın olan kanının “ortaklık” olması da beklenebilir.

SEARS kamuoyunu; tartışmalı bir kamu sorunu hakkında görüşlerini duyurmayı hedefleyen ve açıklayan; birey ve demokratik kitle gruplarının kanıları olarak tanımlamakta ve bunların genel nüfusa oranla azınlık olarak da çoğunluk olarak da kalabileceğini belirtmektedir. Ona göre halkın büyük bir çoğunluğu ise tartışmalı bir kamu sonucu hakkında kanısını açıklayamamakta ya da sorunun bile farkında olmadığından veya doğal olarak o sorun hakkında kanı sahibi olmadığından, kanı sahibi olsa bile; kanısını duyurmak için sosyo-ekonomik ve psikolojik bir ihtiyaç duymadığı ve bu kanısını duyurma araçlarına sahip olmadığından, kanıların açıklanmasında çoğu zaman kopukluklar

¹⁰⁷ A.g.k., s.148.

¹⁰⁸ BÜLENT DAVER, *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara, 1972, s.251.

yaşanmaktadır.¹⁰⁹ VURAL'a göre bu noktada toplumdaki varolan ya da oluşma sürecine girmiş kanıların duyurulması işlevini ise yine toplumsal bir kurum olan basın üstlenmektedir. Bu açıdan bakıldığında ayrıca basın yöneten ile yönetilenler arasında karşılıklı bir iletişim ve kanıların değiştirilmesi görevini üstlenmektedir.¹¹⁰

Demokratik toplumlarda oluşan toplumsal ve siyasal koşullar; iktidarların ülke sorunlarını çözmeye yönelik politikalarını izleme yetisinde, güçlü bir kamuoyu kavramının ortaya atılmasını olası kılmıştır. Demokrasilerde kuramsal açıdan bakılacak olursa; medya, politika ve kamuoyu bağlantısı, hükümetlerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini denetlemenin bir düzeneği (mekanizması) gibi işlev görmektedir. Bu tür rejimlerde, medyanın siyasal çerçeveyi izleyerek; kamunun taleplerini gözetmek eğiliminde olduğu savunulabilir. Uygun koşullar altında, vatandaşların kamuoyu anlamında; hükümetlerini denetleyebilmelerinin bir aracı olarak basının ortaya çıkışı da, kamuoyunun oluşumu açısından önemlidir.¹¹¹

Başka yaklaşımlarda, kamuoyunun etkinliği ya da varlığı devlet ile ilişkisi bağlamında ele alınmıştır. Belirli bir yaklaşıma göre; kamuoyu devletin üç organının (yasama, yürütme, yargı) davranışını belirleyen ya da kanı önderleri tarafından belirlenen ve oluşturulan düzgü (norm) dür.¹¹² Buna göre; kamuoyu bir baskın ya da ortak kanı olmasından çok; devletin organlarını etkilemesi ve daha çok kendisine uyulacak bir düzgü (norm) düzeyinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, kamuoyunun; "bir devletin yapısında yaşamını sürdüren kamu" görüşü ile birlikte ele alınması öngörülmektedir. Herhangi bir toplumu, kendi devletinden tamamen bağımsız bir kamu ya da kamular toplamı olarak değerlendirmek; en azından kamunun taşıdığı kanıların düzgüsel (normatif) düzeyde, yine o toplumun yapısında işlerlik ve işlevsellik kazanması

¹⁰⁹ DAVID SEARS, *Public Opinion*, Prentice Hall Inc., New Jersey, 1964, s. 1'den aktaran ALI MURAT VURAL, *Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın-Kamuoyu İlişkileri (Eskişehir Basını Örneğinde Bir Uygulama)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1997, s.69.

¹¹⁰ VURAL, 1997, s.69.

¹¹¹ NEJDET ATABEK, "Siyasal Gündem ve Kamuoyu", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:13, Ankara, 1997, s.1259.

¹¹² M. NAZAN ASLANEL, *Kamuoyu ve Kamuoyunun Oluşmasında Kitle İletişim Araçlarının Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 1993'ten aktaran ORHAN GÖKÇE, "Kamuoyu Kavramının Anlam ve Kapsamı", *Kurgu Dergisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:920, İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:24, Sayı:14, Eskişehir, 1996, s.211.

bakımından, kamuoyunun etkinliğinin, tutumlara dönüşmeyen kanıların (etkenliği ve yaşama geçirilmesi düzeyinde), eksik değerlendirmelere konu oluşturabileceği savunulabilir. Toplumda baskın ya da ortak olan hangi kanının yaşama geçirilmeden etkili kalabileceği düşünülmelidir.

†Belirli bir görüşe göre; demokratik düzenlerde kamuoyu; önemli gördüğü bir sorunun siyasiler tarafından ele alınmasını sağlamak üzere; gösteri yürüyüşleri, mitingler vb. gibi çeşitli yollara başvurma gücünde olmakla birlikte; politik uygulamaları genellikle bir seyirci kitlesi gibi izlemektedir. Kamunun politik tartışmalarda; tek başına; birşeyin doğru ya da yanlış olduğuna karar vermesi ender görülen bir olgudur. Siyasal tartışmalarda kamu, daha çok umulan (potansiyel) bir taraftar ya da muhalif olarak da görülebilmektedir. Karar düzeneğinde (mekanizmasında) ise devletin organları yer almaktadır.¹¹³ Genel olarak medyanın, siyasal seçkinlerin, sermaye gruplarının, çıkar gruplarının, baskı gruplarının ve bunlar gibi toplumsal güçlerin; devletin karar alma merkezlerine ilişkin düzeneği etkileyebileceğinden söz edilmektedir.¹¹⁴

‡Kamuoyunun; toplumda egemen ya da ortak olan kanı olduğu belirtilmişti. Kamuoyunun devletin organlarının işleyişini belirleyen bir düzgü (norm) olarak görülmesi sonucunda; bir anlamda, söz konusu edilen ortak kanının belirleyici bir etkisi olduğu da benimsenebilir. Ayrıca, siyasi sistemin "iktidar" olgusu sayesinde kimlik ve bağımsızlık kazandığı kabul edilirse, kamuoyunun da; iktidarın denetim ve eleştiri işlevini yüklenebileceği belirtilebilir.¹¹⁵

Yukarıdaki görüşlere bağlı olarak; kamuoyunun oluşumunda, önemli bir yer tutan öğeler olarak gruplar, siyasal iktidar ve de basını sayabiliriz. Aslında daha önce, basının da toplumsal iletişimin işleyişinde denetim ve eleştiri işlevini üstlendiği belirtilmişti. Gruplar konusu ele alınırken; günümüz siyasal yaşamında; baskı grupları olarak tanımlanan kavram incelendiğinde; kamuoyu oluşturan grupların dışında, ancak onlarla etkileşim içinde düşünülebilecek bir öğe gündeme gelmektedir. Bir görüşe göre baskı grupları; ortak çıkarlar

¹¹³ JAMES S. ETERNA- DAVID L. PROTESS- DONNA R. LEFF- PETER V. MILLER- JACK DOPPELT- FAY LOMAX COOK, "Agenda Setting As Politics: A Case Study of The Press- Public Policy Connection", *Communication*, Vol:12, 1991, s.79'dan aktaran ATABEK, 1997, s.1260.

¹¹⁴ ATABEK, 1997, s.1260.

¹¹⁵ SEZER, 1972, s.2.; VLADIMIR O. KEY JR., *Public Opinion and American Democracy*, New York, 1961, s.14; BÜLENT DAVER, s.251; J. BRYCE, *Amerikan Siyasi Rejimi*, Çev. T. ATAÖV- A. PAYASLIOĞLU, Ankara, 1962, s.157; ayrıntılı N. ARSANEL, s.16-22'den aktaran GÖKÇE, s.224.

çevresinde birleşen ve bunları gerçekleştirmek için siyasal yetkeler üzerinde etki yapmaya çalışan, örgütlenmiş gruplardır.¹¹⁶ Bu açıdan bakıldığında; baskı grupları, tıpkı kamu gruplarında olduğu gibi belirli bir ortaklık temelinde oluşur. Ancak aradaki farklılık; buradaki ortaklığın çıkarlar düzeyinde ele alınması ve bu grupların örgütlenmiş olmalarıdır. Baskı gruplarının; kamuoyunun meydana gelmesi sırasında oluşan grupların seslerini duyurabilmek ya da kanılarını açıklamalarına uygun bir dayanak oluşturdukları savunulabilir. Çünkü, kamuoyunu oluşturan gruplar; ancak belli bir sorun karşısında ortaya çıkarken, kalıcı olmama durumunda bulunabilmektedirler. Oysa baskı grupları, bunlara göre, daha gerçek (reel) ve kalıcı bir görünüm sergilemekte, bir kısmı da bilinçli olarak iktidara baskı yapmak istedikleri için, kamuoyunun oluşumunda siyasal açıdan uygun bir kanal oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte, bazı yazarlar kuruluş amacı içerisinde siyaset olmayan grupları da baskı grubu olarak kabul etmektedirler.¹¹⁷

Baskı gruplarının, toplumsal yaşayışta dağınık halde bulunan görüşleri, istekleri toplayıp düzenleyerek; siyasal iktidarı etkilemek amacıyla, siyasi yetkelerle ilettikleri dikkate alınır; bu gruplar, gerçekte kamuoyunun oluşumunda en önemli kanallardan biri olmaktadır. Çünkü, aynı zamanda bu baskı grupları çıkarları doğrultusunda kamuoyu oluşturma eğilimi gösteren topluluklar olarak da etkinlik göstermektedirler.

Kamuoyu konusunda yapılan tartışmalar sonucu; özellikle kamunun bireylere indirgenemeyeceği ve bu bireyler arasında mutlaka bir iletişim bulunması gereği ortaya çıkmaktadır. Yanısıra; kişileri aşan ve artık topluluğa mal olmuş düşüncelerin açıklanması ile birlikte; bu anlatım ya da kanının aynı zamanda özellikle siyasal bir karar düzeneğini (mekanizmasını) ya da bir kuruluşu veya değişik toplumsal kesimleri harekete geçirme etkisi ve eğilimini taşıması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Kamuoyu; örgütlü olduğu kadar örgütlenmemiş topluluklar tarafından da ortaya etkilenmektedir. Ancak bu toplulukların yukarıda açıklanan özelliklere sahip olması gereği de bulunmaktadır. Konunun veya sorunun büyük ya da küçük olması, sorunun

¹¹⁶ KAPANI, 1992, S.146.

¹¹⁷ Üniversite, ordu, sağlık örgütleri, kamu kuruluşları gibi bu tür baskı gruplarının da en az diğerleri kadar, hatta zaman zaman onları da aşabilecek bir biçimde siyasal iktidarı etkiledikleri de görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk: YAHYA K. ZABUNOĞLU, *Baskı Grupları Siyasal Parti Baskı Grubu İlişkileri*, Doçentlik Tezi, Teksir, Ankara, 1967; RONA AYBAY "Baskı Grupları", I.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXVII, İstanbul, 1961, s.271-284'ten aktaran ÇİÇEK, 1992, s.21.

onlarca yıl kalıcı olması ya da kısa sürede gözüküp kaybolması söz konusu olabilir. Bu özelliklere bağlı olarak kamuoyunun bir tanımı da şöyle ortaya konabilir: "Kamuoyu, bir grup insanın ortaklaşa ilgisini çeken sorunlar hakkında; belirli karar mekanizmalarını veya çeşitli toplumsal kesimleri harekete geçirmek amacıyla açıklanan görüşleridir."¹¹⁸

Kamuoyuna ilişkin bir diğer konu da; siyasal iktidarın oluşumuna ilişkin olarak; çatışmacı ve uyumcu olmak üzere iki ayrı kuramın bulunması ile ilgilidir. Bu kuramlar, daha önce siyaset kavramı içinde bulunduğu belirtilen ikiciliğe (düalizme) bağlı olarak oluşmaktadır. Başka deyişle kamuoyunun oluşumu; siyaseti oluşturan öğelerden çatışma ve uyum kavramları bağlamında düşünülebilir. Çatışmacı görüş, toplumsal örgütlenmenin zor ve baskıcı olduğu düşüncesine dayanırken; uyumcu görüş toplumsal yapının bütünleşmiş ve kalıplar halinde yinelenen süreçlerden oluşan bir denge olduğunu savunmaktadır.¹¹⁹ Bu bağlamda, kamuoyunun oluşumu da; yeri geldiğinde zor ve baskıcı süreçlerden etkilenirken; kimi zaman da bütünleşmiş ve kalıplar halinde yinelenen uyumlu bir yapı içinde gelişebilir; ya da bu süreçlerin devingen bir etkileşimi içinde ortaya çıkabilir.

Siyasete ilişkin olarak; daha önce açıklanan ikiciliğin (düalizmin), siyasal iktidara ait görüşleri de etkilediği benimsenebilir. Ancak bununla birlikte; siyasal iktidarın doğruluğu (meşruluğu) temelinde; başka deyişle, grupların kendisine boyun eğerek, düzgü (norm) ve değerlere uygun görmelerinde, iktidarın özünde bütüncül ve uyuma dayalı bir yapı olarak görülmesi mümkündür. Buna göre, doğru (meşru) bir etki olarak iktidar, herhalde çatışma üzerinde değil ancak toplumsal uyum üzerinde ortaya çıkacaktır. Başka deyişle, doğruluk (meşruluk) düzeyinde, iktidarın kendisi bir uyum içermelidir. Bu bağlamda da, kendisi ile koşut (paralel) olan ve en azından normlar ve değerler düzeyinde bir ilişki içerisinde bulunduğu bir kamuoyu zeminine sahip olarak düşünülmesi de mümkündür. Bir başka deyişle, toplumsal yönetimin sağlanması sonucu karşısında doğan; en azından bir ortak ya da egemen kanunun varlığı ile birlikte, iktidarın doğruluk (meşruluk) kazandığı söylenebilir.

Kamuoyunun oluşumunda; diğer önemli öge olarak basın herşeyden önce yerine getirdiği haber verme işleviyle, toplumda meydana gelen herhangi

¹¹⁸ ATABEK, 1996, s.865.

¹¹⁹ ESAT ÇAM, *Siyaset Bilimine Giriş*, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No:457, İstanbul, 1981, s.30.

bir sorunun ortaya konmasında ve bu sorun karşısında değişebilen kanuların farklı kanı sahipleri tarafından tanınmasında önemli bir görev üstlenebilmektedir. Bu bakımdan, özellikle çağdaş demokratik toplumlarda; toplumsal bir anlatım olarak kamuoyunun bir araç olarak üzerinde yaşam bulduğu zeminlerden birini oluşturmaktadır. Giderek, halkın haber alma özgürlüğünü karşılayan özgür bir basın; bir anlamda, "kamuoyunun en somut anlatımı" olarak değer kazanması beklenebilir. Bu anlamda soyut olarak varolan kamuoyu anlayışına ilişkin olarak en somut verilerin yine özgür basın aracılığı ile edinilmesi çağdaş demokratik parlementer sistemlerde doğabilecek en büyük beklentilerden birisidir. Çünkü basın aracılığı ile kamuoyu kavramı bir somutluk kazanmakta ve toplumsal iletişim içerisinde kendisini gösterebilmektedir.

Yukarıda açıklananların ötesinde; daha önce bu bölümde kamuoyuna bağlanan denetim ve eleştiri işlevlerini, kurumlaşmış ve sistemleşmiş bir düzeyde de, yine basının yerine getirmek durumunda olduğuna daha önce değinilmişti. Bu durumda aynı zamanda kamuoyuna bağlanan siyasal iktidarın denetim ve eleştirisi işlevini yine kamu adına en somut bir biçimde yapması beklenebilecek olan kurum; yine özgür basındır. Parlementer demokrasilerin, kişiler tarafından zihinsel olarak ve bilinç düzeyinde en sağlıklı bir biçimde değerlendirilebilmeleri için, toplumun iletişim kurumu olan basının kamuoyunun açıklanmasında ve ortak kanuların oluşumunda önemli bir rolü bulunmaktadır.

II. BASIN ve SİYASET

5.BASIN VE SİYASETİN KURUMSAL İLİŞKİLERİ

Basın ve siyaset ilişkileri değerlendirilirken, genellikle belirli ideolojiler ve yönetim biçimleri ile basının ilişkileri incelenmiştir. Yönetim biçimi ve ideoloji düzeyinde, basın ve siyaset ilişkilerinde iki temel modelin varlığı söz konusu edilebilir: Yetkeci ve Özgürlükçü (Liberal) modeller. Çeşitli yaklaşımlar içerisinde temel modellerin sayısı beşe kadar çıkarılmışsa da, gerçekte söz konusu bu beş model yönetim biçiminde etkin olan öğeler bakımından yukarıda belirtilen iki karşıt modelin kimi durumda birinin ya da diğerinin ağır basması ya da bunların bir sentezinden oluşmaktadır. Bu bağlamda, yönetim biçimlerinin ve siyasetin basına olan etkileri bakımından, yetkeci ve özgürlükçü olmak üzere birbiriyle çatışan iki ana yaklaşım söz konusu olmaktadır. Bir devletin siyasi yapısında, bu öğelerden biri ya da diğeri salt olarak bulunabileceği gibi, bunların karışımından ya da sentezinden türeyen başka yaklaşımlar da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin basın kuramları alanında çalışan SIEBERT, PETERSON ve SCHRAMM, siyasetle ilişkisi içerisinde dört temel basın kuramı ortaya koyarken, HATCHEN beş; ALTSCHULL ise üç kuram önermişlerdir. Bunlardan SIEBERT, PETERSON ve SCHRAMM'ın dört kuramına ve ALTSCHULL'un üç kuramına bu tezin giriş bölümünde kısaca değinilmiştir. Ancak bu kuramların basın ve siyaset ilişkilerine bağlı olarak ileri sürülüş nedenlerine tezin bu bölümünde daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı bir düzenek içerisinde yeniden değinilmesi uygun görülmüştür.

SIEBERT, PETERSON ve SCHRAMM ile ALTSCHULL ve HATCHEN'in modellerini karma olarak incelemek gerekirse, basın kuramı alanında temel nitelikte kabul gören dört modelin yanısıra HATCHEN tarafından yeni bir modelin ortaya konulduğu görülmektedir. ALTSCHULL yetkeci modeli dikkate almazken, kendi döneminde geçerli gördüğü modelleri incelemiş, SIEBERT, PETERSON ve SCHRAMM ise gelişimci ya da ilerleme modeli ile daha sonra HATCHEN tarafından ortaya konulan devrimci modeli incelemeye alanlarının dışında bırakmışlardır.

SIEBERT, PETERSON ve SCHRAMM tarafından 1956'da yazılan Basının Dört Kuramı (Four Theories of Press) kitabında işlenen modeller birçok bakımlardan soğuk savaş döneminin karakteristiklerini taşıyan bir yapıda görülmüştür. Siyasal sistemlerdeki farklılıklardan kaynaklanan basının toplumsal ve siyasal süreçte oynaması gereken rollerin farklılaşması; basının ya da medyanın belli koşullar altında nasıl işlemesi gerektiğini ortaya koyan önermelerden oluşan düzgüsel (normatif) medya kuramlarının doğmasına neden olmuştur. Düzgüsel (normatif) medya kuramlarının en belirgin biçimde işlendiği ilk çalışma olan Basının Dört Kuramı isimli kitap özellikle özgürlükçü medya kuramı ile onun geliştirilmiş bir biçimi olan toplumsal sorumluluk kuramına belirgin bir vurgu yapmaktadır.¹²⁰

¹²⁰ SÜLEYMAN IRVAN, "Normatif Medya Kuramları", İletişim Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sayı:1-2, Ankara, 1994, s.212.

Çeşitli kitle iletişim araçlarının ve bunlardan birisi olan basının üstlendiği toplumsal ve siyasal rollerdeki farklılaşmaların gündemde olduğu bir dönemde basın ve siyaset ilişkilerinden kaynaklanan toplumsal görüngüleri değerlendirmek giderek zorlaşmaktadır. Basın ve siyaset arasındaki ilişkiler, günümüzde basının parlamenter demokrasilerde dördüncü güç olarak nitelendirilmesine dayalı olarak yeni bir kamusal alan kavrayışının oluşmasına neden olan bir gelişim göstermiştir. Bu kamusal alan giderek dikkate alınması gereken bir etkileşim içerisine giren siyaset ve basın ya da medya arasındaki ilişkinin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, kitle iletişim araçları tarafından ortaya konulan kitle kültürünün etkisi altındaki çağdaş bireyin dünya görüşünün oluşumunda etkili olan yeni anlayışların değerlendirilmesinde düzgüsel medya kuramlarının incelenmesi gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Daha önce de değinildiği gibi SIEBERT, PETERSON ve SCHRAMM devlet ya da siyasi yapı ve basın arasındaki ilişkilerle ilgili olarak dört düzgüsel kuram ortaya koymuşlardır. Bunlar yetkeci, özgürlükçü, sosyalist ve toplumsal sorumluluk kuramlarıdır. Onlara göre, yetkeci ve özgürlükçü kuramlar özgün iken; toplumsal sorumluluk kuramı özgürlükçü kuramın, sosyalist kuram da yetkeci kuramın değişikliğe uğratılmış biçimleridirler. Burada, üç temel kuram ayrı ayrı ele alınırken sosyalist ve gelişimci kuramlar; yetkeci kuramın, toplumsal sorumluluk kuramı, katılımcı demokratik kuram, demokratik kuram, radikal demokratik kuram ve sivil toplumcu medya kuramı da özgürlükçü medya kuramı kapsamı içerisinde değerlendirilecektir.

Yetkeci ve özgürlükçü kuramların dışında bir üçüncü kuram olarak devrimci kuram ele alınmıştır. Buna göre basın ya da medya ile siyasal yapı arasındaki ilişkiler aşağıdaki kuramsal dizge içerisinde ele alınacaktır:

1- Yetkeci Kuram

- a) Sosyalist Kuram
- b) Gelişimci Kuram

2- Özgürlükçü (Liberal) Kuram

- a) Toplumsal Sorumluluk Kuramı
- b) Katılımcı Demokratik Medya Kuramı
- c) Demokratik Medya Kuramı
- d) Radikal Demokratik Medya Kuramı
- e) Sivil Toplumcu Medya Kuramı

3- Devrimci Kuram

1- YETKECİ KURAM

Yetkeci kuramın kuramsal düzeyde oluşmasında başlıca etkili olan düşünürler arasında PLATON, MACHIAVELLI, HOBBS, HEGEL ve TREITSCHKE bulunmaktadır. Yetkeci kuramın oluşmasında PLATON'un devlette aristokratik yönetimin gerekliliği görüşü önemli rol oynamıştır. PLATON'un düşünce düzeninde ülküsel (ideal) devlet siyasal ve kültürel amaçlarda işbirliği sağlayabilen bilgelerin elinde güvende olacaktır. Yetkeci düşünürler arasında bir başka aşamayı temsil eden MACHIAVELLI, Prens adlı yapıtında devletin kalıcılığını ve yöneticinin siyasi iradesini temel alan bir yaklaşım sergileyerek, yöneticilerin ya da prensin devlet yönetiminde amaçlarına ulaşmak için her türlü yola başvurusu gerektiğini belirtir. MACHIAVELLI'ye göre prens devletin kalıcılığı için, gerekirse yönetimde amacına ulaşmada ahlaki olmayan yollara da başvurabilir.¹²¹ Yetkeci kuramın en önemli düşünürlerinden biri olan THOMAS HOBBS ise, insanın bireysel güvenliğini çevreleyen, yetke korkusuna dayalı bir devlet modeli geliştirmiştir. HOBBS'un modelinde, kamu yararı adına bireyin devlet sözleşmesinin kontrolü altında bulunması gerektiği savunulur. Bu modelde, egemen gücün bir merkezde toplanması ve uyruklar üzerinde yetkenin mutlaklığı temel kabul edilmiştir.¹²² Basının Dört Kuramı'nın yazarlarından SIEBERT, HOBBS'un en önemli yapıtı olan Leviathan'daki görüşlerinin onyedinci yüzyıl yetkeci yönetimlerinin baskıcı uygulamalarını haklılaştırmada bir başvuru kaynağı olarak kullanıldığını belirtir.¹²³ Yine SIEBERT tarafından komünizmin ve faşizmin düşünsel düzeyde temellerini attığı savunulan HEGEL, devleti başlı başına bir amaç olarak ortaya koymaktadır.¹²⁴ HEGEL'in tanımladığı devlette, vatandaşın başlıca görevi devletin bir üyesi olarak hareket etmektir. O'na göre, devlet nesnel tin olduğu içindir ki; bireyin kendisi, ancak onun bir üyesi olduğu taktirde nesnellige, hakiki bireyliğe ve ahlaka sahip olabilir. HEGEL devleti oluşturan yetkenin bireylerin istençleri ile katılımlarından kaynaklandığı yönündeki rasyonalist özgürlükçü yaklaşımı temelde hatalı bularak, devlet yetkesinin nesnel bir istenç kavramına dayandığını öne sürer.¹²⁵ Yetkeci kuramın savunucularından TREITSCHKE ise gerçek özgürlüğün devlet müdahalesi dışında olmaktan çok devlet içinde gelişebileceğini ve vatandaşların mutluluğunun ancak devlet tarafından sağlanabileceği savında bulunmuştur.¹²⁶

¹²¹ NİHAT FALAY, "Kitle İletişim Teorileri", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 1992-1993, s.48; FRED SIEBERT ve d., *Four Theories of The Press*, Urbana, Illinois, University of Illinois Press, 1963, s.13.

¹²² THOMAS HOBBS, *Leviathan*, (Çeviren: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1995, s.127-139.

¹²³ SIEBERT, 1963, s. 13-14'den aktaran İRVAN, 1994, s.214.

¹²⁴ SIEBERT, 1963, s.14'ten aktaran İRVAN, 1994, s.214.

¹²⁵ GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, (Çev: CENAP KARAKAYA), Sosyal Yayınlar, 1991, s. 199-202.

¹²⁶ SIEBERT, 1963, s. 15'ten aktaran İRVAN, 1994, s. 214.

Yukarıda verilen düşünürler dizgesi içinde yapılanan yetkeci kuramın önermelerinin geçerliliği kapsamında genel olarak medyanın ya da basının siyaset ile ilişkileri ise aşağıdaki beklentilere dayalı olarak değerlendirilmektedir.¹²⁷

- 1- Basın, kurulu düzeni bozucu yayınlar yapmaktan kaçınmalıdır.
- 2- Basın, yönetimdeki yetkeye bağlı olmalıdır.
- 3- Basın, moral ve politik değerlere ve çoğunluğa karşı saldırgan olmamalıdır.
- 4- Sansür, bu kuralları uygulamak için kullanılabilir.
- 5- Yetkeye karşı olma, kabullenilene saldırma, resmi politikaya sataşma ya da moral değerlere saldırma, suç değerlendirilmesi içindedir.

A) Sosyalist Kuram

Sosyalist kuram, iletişim araçlarının özel mülkiyet içinde değil, ancak devlet kontrolü altında olmasıyla yetkeci kuramdan bir farklılık göstermesine karşın devlet yetkesinin bu modelde temel kabul edilmesi nedeniyle de; yetkeci kuramın çağcıl bir benzeri olarak kabul edilebilir. Bu modelde basın özgürlüğünün, kitlelerin zenginler ya da burjuvalar tarafından ezilmesinde bir araç olarak görülmesi nedeniyle, basının çağcıl demokratik sistemlerde olduğu gibi yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü bir erk olarak kabul görmesi söz konusu değildir. Sosyalist kuram; basının işleyişi düzeyinde, devlet yetkesini öncel kabul ettiğinden, basının işlevselliği bakımından yetkecidir.

Eski Sovyetler Birliği, Eski Demir Perde ülkeleri ve Çin bu yaklaşımın kabul gördüğü ülkeler arasındadır. Bu modelin en belirgin olarak uygulandığı kabul edilebilecek olan eski Sovyetler Birliği'nde, Komünist Parti, ulusun imarı için gerekli ciddiyet ve kararlılık içinde, üst parti yönetimi tarafından belirlenen bütün toplumun yasaları ve hedeflerine bağlı olarak yayın yapılmasını sağlamak konumunda görülürdü. Bu bağlamda, basın ve yayıncılık da, diğer iş örgütleri ve okullar gibi, çalışma hayatı ve eğitim öğelerine benzer şekilde kitle iletişim düzeyinde yönetim için uygun araçlar olarak görülmüştür. Komünist yaklaşım ile özgürlükçü model arasında bir karşılaştırma yapmak gerekirse; özgürlükçü modelde basın özgürlüğü, yeri geldiğinde hükümete karşın bir özgürlük anlayışını içerdiği halde, komünist rejimlerde bu özgürlük anlayışının güçlü devlet içerisinde devletin hedeflerine yönelik bir özgürlük ögesi olarak görülmesinin söz konusu olduğu belirtilebilir.

¹²⁷ DENIS MC QUAIL, *Kitle İletişim Kuramı (Giriş)*, (Çev: Ahmet Haluk Yüksel), Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994, s. 121-122.

Basın kuramları alanında çalışan SCHRAMM, Sovyet görüşünde mutlak özgürlük söz konusu olmadığı için, bu modelde değerli olanın yönetimin doğru olarak algıladığı şeyleri söyleme özgürlüğü olduğunu belirtir. Bu bağlamda Sovyet düzeninde, devlete karşı hiçbir özgürlük olamaz. Devlet iletişim araçlarını elinde bulundurarak erişimi garanti altına almakta ve gizli sınıf kontrolüne engel olmaktadır. Bu düzende, özgürlük ve sorumluluk birbirlerinden kopmaz biçimde kenetlenmişlerdir.¹²⁸

Sosyalist bir düzende medyaya ilişkin olarak ortaya çıkan beklentiler ise aşağıdaki gibi sıralanabilirler:¹²⁹

1- Medya işçi sınıfının çıkarlarına ve ilgilerine hizmet etmeli ve onların kontrolü altında olmalıdır.

2- Medyanın özel mülkiyet altında olması söz konusu değildir.

3- Medya toplumda, toplumsallaştırma; eğitim, bilgi, güdüleme ve seferberlik gibi olumlu işlevler yönünde hizmette bulunmalıdır.

4- Topluma karşı tüm görevlerinin yanında medya izleyicilerinin isteklerine ve gereksinimlerine yanıt vermelidir.

5- Toplumun, toplumsallığa karşı bir yayından sonra olayı önlemek ve cezalandırmak amacıyla sansür ve bazı yasal düzenlemeleri kullanma hakkı olduğu öngörülmüştür.

6- Medya, Marksist, Leninist ilkeler doğrultusunda dünya ve toplumun tam ve nesnel bir görünüşünü sunmalıdır.

7- Medya, ülke içinde ve dışında gelişen ilerici hareketleri desteklemelidir.

B) Gelişimci Kuram

Gelişimci kuram daha çok gelişmekte olan ülkeler ve üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan bölgeler için düşünülmüştür. Bir görüşe göre bu kurama ilişkin kavram henüz şekil bulmamış, meraklı ve hevesli bir düşünceler söylemi, etkiler ve endişeler karışımı olarak ele alınabilir. Gerçekte bu kurama ilişkin kavram henüz açık olarak tanımlanmış değildir. Bununla birlikte, bazı yaklaşımlarda gelişimci model, yetkeci modelin bir türü olarak değerlendirilmektedir.¹³⁰

¹²⁸ WILLIAM A. HACHTEN, *The World News Prism*, Iowa State University Press, 2nd Edition, Iowa, 1987, s. 30.

¹²⁹ MCQUAIL, 1994, s.130-131.

¹³⁰ WILLIAM A. HACHTEN, *The World News Prism*, Iowa State University Press, 2nd Edition, Iowa, 1987, s. 30.

Gelişimci kurama ilişkin değerlendirmelerde, bu modelin yer yer demokratik hareketi ve katılımcı iletişim modellerini desteklediği belirtilmiş olmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerde diğer modellerin kullanımını sınırlayan ya da onların potansiyel yararlılıklarını azaltan bazı ortak koşulların varlığı kabul edilmiştir. Bu bağlamda, bu model içinde ulusal gelişmede medyanın olumlu kullanımları; özerklik ve ulusal toplumun kültürel kimliği açısından değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, bu ülkelerde medyanın ulusal politikayla aynı çizgide olumlu (pozitif) gelişme görevlerini kabul etmesi ve yerine getirmesi gerekliliği; ayrıca medyanın özgürlüğünün ekonomik önceliklere ve toplumun gelişmesi yönündeki gereksinimlere uygun olarak kısıtlanmaya açık olması ve yanısıra gelişme hedefleri konusunda devletin medyanın işleyişine müdahale etme ve kısıtlama hakkına sahip görülmesi; bu modelin yetkeci modelin bir benzeri olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Ancak gelişimci modelde ele alınan yeni bir öge olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19. maddesine dayanan iletişim kurma hakkı konusunda son yıllarda yapılan vurgu ve herkesin düşünce özgürlüğüne sahip olduğunun kabul edilmeye başlanması ile birlikte, son dönemlerde bazı özgürlükçü niteliklerin de bu model içerisinde ele alınması sonucu; bazı değişikliklerin ortaya çıkmaya başladığı gözlenmektedir. Bu nedenle söz konusu modelin yetkeci modelin gelişmiş bir türü olarak kabul edilmeye başlandığı da görülmektedir.¹³¹

Gelişimci kuram genel olarak aşağıdaki ölçütler içinde değerlendirilmeye açıktır:¹³²

1- Basının ve diğer tüm kitle iletişim araçlarının merkezi devlet tarafından ulusun yapılandırılması amacıyla yönlendirilmesi söz konusudur: Ulusun yapılandırılması cehalet ve fakirlikle savaşmak, politik bir bilinç oluşturmak, ekonomik gelişmeye destek olmak gibi öğeleri içermektedir. Bu noktada devletin toplumsal sorumluluk ögesini kullanarak özel girişimin destekleyemediği olanakları sağlamaya çalışması da öngörülmüştür.

2- Medya, yetkeyi desteklemeli onunla çatışmamalıdır. Karşıt görüş ve eleştiri ancak yönetime muhalif güçler kargaşa içinde ise söz konusu olabilir. Basın özgürlüğü, toplumun gelişimsel gereksinimlerine göre sınırlandırılabilir.

3- Bilgi (ya da gerçek) devlete aittir; tıpkı geleneksel yetkecilikte olduğu gibi gücün yukarıdan aşağıya akışı yöneticiler ile yönetim işleri arasındadır. Bilgi ya da haberler nadir ulusal kaynaklardır, bu nedenle ulusal hedeflere ulaşmak için yararlı bir biçimde kullanılmalıdırlar.

4- Bazı durumlarda bireysel anlatım özgürlüğü ve diğer sivil özgürlükler önem taşıyan fakirlik, salgın hastalıklar, cahillik ve etnik karışıklıklar yanında yersiz bir tartışma konusu şeklinde değerlendirilebilirler.

¹³¹ MCQUAIL, 1994, s. 131-132.

¹³² HACHTEN, 1987, s. 31.

5- Basının yönlendirildiği bu kavrayış içerisinde, uluslararası habercilik alanında da her ulusun yabancı gazetecileri ve kendi sınırları içine giren ve çıkan haber akışını kontrol etme hakkı vardır.

Gelişimci kuram açısından bir diğer önemli nokta uluslararası haber akışındaki gelişmiş ülkeler ve onların haber ajansları lehine olan dengesizliktir. Bu alandaki dengesizliklerin giderilmesi ve haber akışı yoğunluğunun gelişmekte olan ve üçüncü dünya ülkeleri lehine olarak dengelenebilmesi için UNESCO öncülüğünde uluslararası düzeyde çalışmalar yapılmaktadır.

2) ÖZGÜRLÜKÇÜ (LIBERAL) KURAM

Özgürlükçü basın kavramı geleneksel yetkeci yönelimlerden farklı bir biçimde gelişerek Avrupa ve Amerika'da demokrasinin evrimleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Yetkeci düşünce dizgesinin aksine, kuramın merkezinde yer alan ana öğe devlet değil bireydir. Özgürlükçü düşüncede insan akılcı bir varlık olarak kabul edilerek özgürlüğe giden yolda zaman zaman zorluklarla karşılaşılrsa da, sonunda aklın ve akılcı düşüncenin gerçeği ortaya çıkaracağı savunulur. Bu nedenle aklın önüne kısıtlayıcı engeller konulmamalıdır. Özgürlükçü kuramın gelişmesinde Avrupa ve Amerika'da özgürlükçü düşüncenin ortaya çıkışı ve gelişimi önemli rol oynamıştır. Özgürlükçü görüşün gelişiminde özellikle; JOHN MILTON, JOHN LOCKE, JOHN ERKSINE, THOMAS JEFFERSON, JOHN STUART MILL ve JEREMY BENTHAM etkili olmuş düşünürlerdir.

MILTON, "Aeropagitica" isimli eserinde ortaya koyduğu "serbest düşünce pazarı" kavramıyla; görüşler arasındaki rekabet sonucu akılcılığa dayalı olarak kendi kendini doğrulayan bir sürecin oluşacağını ve bu süreçte iyi ve doğru görüşlerin, kötü ve yanlış görüşlere galip geleceği yönündeki yaklaşımı ortaya koymuştur. Sansüre karşı çıkarak basın özgürlüğünü savunan MILTON; düşüncelerin sansürü ya da kontrolü sonucu gerçeğin özünü yitirdiğini öne sürer. O'nun yaklaşımında bireylerin yanlışla doğruyu ayırt edebilmeleri için her ikisine de ulaşabilmeleri gerekir.¹³³

Basının özgürlükçü kuramı açısından özgürlükçü modelin gelişiminde 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya konulan yaklaşımlar önemli bir kıpı (moment) oluşturmuştur. Bunun yanı sıra 1776'dan sonra Amerika'da Anayasa'ya eklenen İlk Düzeltme (First Amendment) ile birlikte resmi yönden bir gelişim kazanmıştır. Özgürlükçü yaklaşımda tek başına kalsa bile hiç bir görüşün susturulmaması gerektiği savı savunulduğundan, bu yaklaşım basın özgürlüğünün her türlü kısıtlamanın ötesinde kurumlaşması yönünde önemli bir eğilimin doğmasına neden olmuş ve bu görüşler özellikle Avrupa'da ve Amerika'da yayılarak önemli ölçüde taraftar kazanmanın ötesinde belirli ölçüde kurumsallaşmıştır.¹³⁴

¹³³ IRVAN, 1994, s.216-217.

¹³⁴ SEVERIN-TANKARD, 1994, s. 502-503.

Özgürlükçü kuramın kavramsallaştırılmasında önemli bir aşamayı temsil eden JOHN STUART MILL'in "On Liberty" (Özgürlük Üstüne) isimli eseri pek çok bakımlardan demokratik siyasetin temelleri arasında yer alan akılcı söylem kavramının kaynağı olarak görülmüştür. MILL, yanlış olsa bile, tüm görüşlerin anlatılma ve duyulma hakkına sahip olduklarını savunur. O, genel kabul gören görüşlerin doğru olsalar bile, karşıt görüşlerle karşılaştırılmazlarsa dogma durumuna gelebileceklerini savunur. Bununla birlikte özgürlükçü kuramın genel bir zayıflığı olarak; doğru görüşlerin salt doğruluklarından ötürü dogmalaşmaya nasıl neden oldukları ya da dogmalaşma yerine gerçeklerin ortaya çıkışında bir araç olarak değerlendirilmelerinin gerekliliğinin gözardı edilmesi, tartışmaya açık bir argüman oluşturmaktadır.¹³⁵

Özgürlükçü kurama göre, insanoğlunun hatalarını düzeltme yetisi vardır ancak; bu yaklaşım içinde sonuçta kendini gösterecek olan doğrunun ve ilerideki gerçeğin ortaya çıkarılmasında, tartışma ve görüşme olanağının olması temel önemdedir. İnsan ancak bu durumda hatalarını düzeltme yetkisini kullanabilir. Bu bağlamda MILL, insanların herhangi bir konuya ilişkin bütünü öğrenmeye yaklaşabilmeleri için tek yolun, her türlü düşüncedeki insanların ve akıl türünün o konuda söyleyebileceklerini duymak olduğunu öne sürer.¹³⁶

Demokrasi dışı bütün siyasal rejimler için kamuoyunun bir endişe kaynağı olduğunu savunan JEREMY BENTHAM, basın özgürlüğünün asla bir kaosa ya da iç savaşa yol açmayacağını belirterek, yönetimlerin açık biçimde eleştirilmesinin önemini vurgulamıştır. En iyi hükümetin ve en iyi yasaların en fazla insan için en fazla mutluluk sağlayanlar olduğunu savunan BENTHAM'ın çalışmaları aracılığıyla basın özgürlüğünün önemi aynı dönemlerde etkinlik kazanan faydacı düşünce ile de örtüşmüştür. Kamuoyu olgusunu, toplumsal bir kontrol aracı olarak değerlendiren BENTHAM, bu yaklaşımıyla, bir yönüyle özgür basının demokrasilerde dördüncü kuvvet olarak ele alınmasında ve basın özgürlüğü ve demokratik düzenlerde kamuoyunun işlevi arasında bir koşutluk kurulmasında da aracı olan düşünürlerden birisi olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁷

THOMAS JEFFERSON'ın özgürlükçü basın kuramına katkısı, basını toplumu bilgilendirmede ve ona ışık tutmada araçsal olarak görmesi ve bu rolünü de ancak devletin kontrolü dışında gerçekleştirebileceğini savunmasıdır. O'na göre basın, gerçeğe giden en etkili yoldur. JEFFERSON ve ERKSINE, basına yönelik devlet müdahalelerine doğrudan karşı çıkan özgürlükçü düşünürler arasında öncü bir yer alırlar.¹³⁸

Genel olarak özgürlükçü kuramın düşünsel kökenlerinde Aydınlanma ve Rönesans'ın genel kuramları ve bunlardan doğal haklar yaklaşımının yetkeci görüşe karşı savunulmasının yattığı kabul edilebilir. MILTON, LOCKE ve

¹³⁵ SIEBERT, 1963, s.46'dan aktaran İRVAN, 1994, s.217; SEVERIN-TANKARD, 1994, s.503-505.

¹³⁶ A.g.k., s.504-505.

¹³⁷ BEKTAŞ, 1996, s.22-23.

¹³⁸ SIEBERT, 1963, s.47'den aktaran İRVAN, 1994, s.217.

MILL'in yazılarında, basın bilgi verme, eğlendirme ve satma kadar hükümeti kontrol etme ve gerçeği bulmasında yardım etme görevlerini yerine getirmekle de yükümlü olduğunu savunmaları, basın ve siyaset ilişkilerinde yeni bir anlayışın doğmasına neden olmuştur.

Özgürlükçü modelde basın çoğunlukla özeldir ve herkesin yayın yapabileceği kabul edilse de, yasal sistem yoluyla onur kırıcı yayınlara, müstehcenliğe, terbiye dışı yayınlara ve savaş zamanı basın aracılığıyla meydana gelebilecek kışkırtıcılığa karşı dava açılabilmesi olanağı yoluyla bir toplumsal ve demokratik özdenetimin sağlanabileceği öngörülür.¹³⁹

Özgürlükçü modelin bugünkü uygulanışı değerlendirilecek olursa; bu modelin bir ülkede bulunmasının gerektirdiği çağcıl en temel uzlaşım noktaları konusunda aşağıdaki belirlemelere varılmıştır:¹⁴⁰

- 1- Bireysel sivil özgürlüklere ve mülk edinme hakkına anlamlı bir koruma getiren kanunların bulunması.
- 2- Kişi başına ulusal gelir, eğitim ve okur-yazarlığın yüksek seviyelerde bulunması.
- 3-Anayasal parlamenter demokrasi ve özellikle, yasal bir muhalefetin bulunması.
- 4- Medya ve haber iletişiminin sağlanması için yeterli sermaye ve özel girişimin bulunması.
- 5- Yerleşmiş bir bağımsız gazetecilik geleneğinin bulunması.

Yukarıdaki anlatıma bağlı olarak özgürlükçü düzende basın özgürlüğü kavramı; kendi devleti ile ilgili haber yapmak, yorumlamak ve eleştirmek haklarının, bunlara devlet tarafından baskılı bir karşılık gösterilmeksizin kullanılabilmesini anlatır. Bu da, çağcıl anlamda özgürlükçü bir basın modelinin temelini oluşturur. Amerikan politik kuramında bu özgürlükçü görüş, özgür basının rolünü ve işleyişini vurgulayan bazı işlevlerle tanımlanmıştır. Buna göre, basın ya da medyadan; kamuya ilişkin ve devleti inceleyen bilgiyi, özyönetim ve demokrasiyi olası kılmak için toplaması ve bu bağlamda çeşitlilik içindeki haberleri ve görüşleri kösteklenmeden okunabilir ve duyulabilir yapması beklenir. Yanısıra bireyler için, özgür ve üretici yaşam sürdürebilmelerini sağlayacak otonomiye getirebilecek özgür bir anlatım düzeninin varlığı gerekli görülmüştür. Bu düzeni tamamlayan bir öge olarak ise; devlet gücündeki kötü kullanımları kontrol edebilecek olanaklara sahip bağımsız bir basının varlığı öngörülmüştür.¹⁴¹

¹³⁹ SEVERIN-TANKARD, 1994, s. 502.

¹⁴⁰ HACHTEN, 1987, s. 19.

¹⁴¹ A.g.k., s. 19-21.

Özgürlükçü modelin kapsamı içinde uygulanacak bir yayımcılık anlayışının aşağıdaki ilkeler çerçevesinde değerlendirilmesi uygun görülmektedir.¹⁴²

1- Medya her türlü sansürden uzak olmalıdır.

2- Yayın ve dağıtım için önceden izin alınmasına gerek olmamalıdır.

3- Hükümetlere, bürokratlara ya da partilere karşı yapılan olumsuz nitelikteki yayınların cezaya tabi tutulmamalıdır.

4- Yayınlanacak materyallerin kendileri ve toplanmaları konusunda sınırlama olmamalıdır.

5- Herhangi bir düşünce ya da inancın medyada yayınında doğru ve yanlışın karşılaştırılması olanağı bulunmalıdır.

6- Uluslararası bilgi alışverişinde de bir sınırlandırma yapılamaz.

A) Toplumsal Sorumluluk Kuramı

Toplumsal sorumluluk kuramının bir model olarak ortaya çıkışı Amerika Birleşik Devletleri'nde oluşturulan Hutchins Komisyonu'nun hazırladığı bir rapora dayanır. Bu komisyon özgürlükçü medya düzeninde ortaya çıkan aksaklıkların tespiti ve giderilmesi amacını güden beş yıllık bir çalışmanın sonucunda; 1947 yılında "A Free and Responsible Press" (Özgür ve Sorumlu Bir Basın) isimli ünlü raporunu yayımlamıştır. Rapordaki görüşleri bilimsel düzeyde ele alan ilk akademisyenlerden biri "Basının Dört Kuramı"nın yazarlarından THOMAS PETERSON olmuştur. PETERSON aracılığıyla akademik değerlendirmelere konu olan Hutchins Komisyonu Raporu böylece derlenip bir kuram düzeyinde ele alınmıştır.¹⁴³

Hutchins Komisyonu'nu harekete geçiren medyaya yönelik eleştiriler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:¹⁴⁴ Basın:

1- Elindeki çok büyük gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış, (gazete sahipleri, özellikle ekonomi ve siyaset alanında karşıt görüşleri dışlayarak yalnızca kendi görüşlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır.)

2- Büyük ticari şirketlere hizmet eder duruma gelmiş, reklam veren kurumların kendi yayın politikalarını kontrol etmelerine izin vermiş,

¹⁴² MCQUAIL, 1994, s.125-126

¹⁴³ IRVAN, 1994, s.218-219.

¹⁴⁴ A.g.k., s.219.

3- Toplumsal gelişmeye engel olmaya çalışmış,

4- Güncel olaylarla ilgili haberlerinde, toplum için önemli konular yerine sansasyonel olaylara daha çok ilgi göstermiş ve okuyucusuna sunduğu eğlence, içeriği, özü olmayan bir duruma gelmiş,

5- Kamu ahlakını tehlikeye sokmuş,

6- Haklı bir neden olmadan bireylerin özel yaşam alanına müdahale etmeye başlamış,

7- Tek bir sosyo-ekonomik sınıfın; sermayenin kontrolüne girmiş ve bu durum basın sektörlerine girişleri güçleştirmiştir. Bunun sonucu olarak, özgür ve serbest düşünce pazarının oluşması tehlikeye girmiştir.

Hutchins Komisyonu Raporu temelde özgürlükçü medya modelinin gerektiği gibi işlemediği yönündeki tepkiler sonucu oluşturulmuştur. Özgürlükçü medya modelinin temel aksaklığı olarak özellikle bu modelde kitle iletişimi alanındaki yoğunlaşma ve tekelleşmelerin önlenememesi gösterilmektedir. Hutchins Komisyonu Raporu'nda bu durum kabul edilmiş ancak bu sorunu ortadan kaldırmaya yönelik somut bir öneri getirilmemiştir. Bu durum toplumsal sorumluluk kuramının da zayıf noktasını oluşturmaktadır.

Toplumsal sorumluluk kuramının özgürlükçü medya modeline getirdiği en özgün bir yenilik, Hutchins Komisyonu Raporu'nda iletişim özgürlüğüne ilişkin yeni bir tanımlama getirilmesidir. Raporda klasik anlamda basın özgürlüğü kavramının yerine, "bilgi edinme özgürlüğü" kavramı kullanılmıştır. Klasik anlamdaki basın özgürlüğü kavramı hükümet ve yetke baskılarından özgürlük biçiminde kabul görmekteydi; oysa toplumsal sorumluluk kuramındaki özgürlük anlayışı, temelde basının dilediğini yapması değil; vatandaşlar için gerekli bilgilerin aktarılmasıdır.¹⁴⁵

Hutchins Komisyonu'nun en önemli önerilerinden birisi, basında özdenetimin; eşdeyişle basının kendi kendini denetlemesinin gerekliliği üzerinde durmasıdır. Bu yöndeki önerilere bağlı olarak daha sonraki yıllarda basın konseyleri, basın izleme komiteleri gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Komisyon'un bir başka önerisi olarak ortaya konulan "gazetecinin sorumluluğu ilkesi"ne bağlı olarak; medyaya bazı özgül yükümlülükler önerilmiştir. Bu yükümlülüklerden ilki ; medyanın günlük olaylar hakkında tam ve doğru bilgiler sağlaması gerektiğidir. Bu ilkeye göre, gerçek ve yorumun birbirinden ayrılması gereği ortaya konmuştur. Böylece nesnel habercilik kavramı gündeme getirilmiştir. Medyanın ikinci yükümlülüğü; farklı yorum ve eleştirilerin değişimi için bir forum görevini üstlenmesidir. Bu bağlamda, daha önce bu kurama ilişkin olarak sözü edilen "çatışmaların tartışmaya döndürülmesi" işlevi

¹⁴⁵ A.g.k., s. 219-220.

de vurgulanmış olmaktadır. Üçüncü yükümlülük; toplumu oluşturan tüm grupların temsili bir görüntüsünün medyaya yansıtılmasıdır. Dördüncü yükümlülük ise; medyanın toplumun değerlerini ve hedeflerini aktarması ve açıklığa kavuşturmasıdır. Medyanın son yükümlülüğü; günün olayları ile ilgili bilgilere tam erişimi sağlamasıdır. Basın özgürlüğünü, vatandaşların bilgi edinme hakkı olarak ortaya koyan yaklaşıma bağlı olarak oluşturulan bu ilke, haberlerin özgür dolaşımı önündeki engellerin de ortadan kaldırılması gerektiğini ima etmektedir.¹⁴⁶

Toplumsal sorumluluk kuramına ilişkin olarak bazı temel önermeler ortaya koymak gerekirse, bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilirler:¹⁴⁷

1- Medya topluma karşı belirli yükümlülükleri olduğunu kabul etmeli ve bu yükümlülükleri yerine getirmelidir.

2- Bu yükümlülükler, öğreticilik, gerçeklik, doğruluk, nesnellik, çeşitlilik, çoğunluk ve denge ölçütleri dikkate alınarak yerine getirilmeli, bunları sağlayacak mesleki standartlar geliştirilmelidir.

3- Bu yükümlülükler yerine getirilirken medya genel yasalar ve yerleşik kurallar çerçevesinde kendi işleyişini kendi düzenlemeli ancak toplumun medyadan, mesleki açıdan yüksek bir düzey beklemeye hakkı olduğunu ve bu nedenle kamu adına genel yararı gözeterek genel müdahaleler yapılabileceğini kabul etmelidir.

4- Medya suça, şiddete ve kargaşaya yol açabilecek ya da azınlık haklarına saldırı niteliğinde yayınlar yapmamalıdır.

5- Medya, haber aktarımının sağlanması yanında, kültür ve sanatın yayılması ve geliştirilmesi amaçlarını da benimseyerek eğitici olmalıdır.

B) Katılımcı Demokratik Medya Kuramı

Katılımcı demokratik medya kuramı; özgürlükçü medya modelinin pazarın işleyiş mekanizmasına boyun eğdiğinin kabul edilmesi ve toplumsal sorumluluk modelinin de özellikle radyo-televizyon yayıncılığı alanında bürokratik devlet yapısının egemen duruma gelmesine yol açtığı düşünülmesi bağlamında bir tepki olarak geliştirilmiştir. Özellikle medyanın özdenetimi düşüncesinin ve toplumsal sorumluluk içinde hareket etmesi savının, medya kurumları arasındaki tekelleşme eğilimlerini engelleyemediği ve vatandaşların gereksinimleri doğrultusunda yayın yapılmasını garanti altına alamadığının kabul edilmesi; bu modelin gelişme nedenlerinden biridir.¹⁴⁸

¹⁴⁶ A.g.k., s.220.

¹⁴⁷ MCQUAIL, 1994, s.128.

¹⁴⁸ A.g.k., s. 133-135.

Katılımcı demokratik medya modeli, tıpkı toplumsal sorumluluk kuramı gibi, vatandaşların bilgi edinme özgürlüklerini temel kabul eder. Kitle iletişiminde kaynaktan çok alıcının gereksinimleri, ilgi ve arzuları üzerinde duran kuram; çoğulculuğu, miktarın küçüklüğünü, yerelliği, kurumsallaşmamayı, verici-alıcı rollerinin değişebilirliğini, toplumun bütün seviyelerinde iletişim bağlantılarının yatay oluşunu ve etkileşimi destekler.¹⁴⁹

İletişimin profesyonellere bırakılamayacak denli önemli olduğunu savunan katılımcı demokratik kuramın bu yönüyle de kamusal alana ilişkin sorumluluk kavramını vurguladığı kabul edilebilir. Bu kuram, kitle iletişiminde kaynağı değil alıcının gereksinimlerini, ilgilerini ön plana alarak, merkezileşmiş, tekeller altına girmiş, izleyicisine ve okuruna egemen duruma gelmiş, medyayı reddeder ve bunun yerine, bizzat izleyiciler ve okurlar tarafından yönlendirilen ve onların gereksinimlerine duyarlı olan medya uygulamalarını savunur. Modelde, özgürlükçülük, ütopyacılık, sosyalizm, eşitçilik, çevrecilik, yerelcilik yönündeki değişimci kuramsal öğeler savunulur.

Katılımcı demokratik medya modelinin uygulanmasına ilişkin olarak geliştirilen öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:¹⁵⁰

1- Vatandaşlar ve azınlık grupları medyaya erişme ve kendi belirledikleri gereksinimler doğrultusunda bilgilendirilme hakkına sahiptirler.

2-Merkezi siyasi yetke, medyanın içeriğini ve organizasyonunu kontrol altında tutmamalıdır.

3- Medyanın, özellikle medya organizasyonlarının, varoluş nedeni profesyoneller ya da medya müşterileri değil, izleyiciler/okurlar olmalıdır.

4- Gruplar, organizasyonlar ve yerel toplumlar kendi medyalarına sahip olabilmelidirler.

5- Küçük ölçekli, etkileşimci ve katılımcı medya türleri, geniş çaplı, tek yönlü ve profesyonelleşmiş medyadan daha iyidir.

6- İletişim araçları ile ilgili toplumsal gereksinimlerin ne bireysel tüketici talepleriyle, ne de devlet ve onun kurumları tarafından yeterince açıklanamayacağı dikkate alınmalıdır.

¹⁴⁹ A.g.k., s.133-135.

¹⁵⁰ A.g.k., s.135.

C) Demokratik Medya Kuramı

Demokratik medya kuramı, özgürlükçü medya kuramının temel sayılıtlarını benimseyerek insanların görüşlerini açıklama ve açıklanan görüşlerden, beğendiklerini alma hakkına sahip olduklarını savunur. Kuram, yetkeciliğin ve korumacılığın medyaya egemen olmasına karşı olmasının yanısıra, tecimsel sistemin yalnızca kar amacı güden medya biçimine de karşı çıkar. Kuramın temelinde birbiri ile etkileşim içinde iki hak söz konusudur; bilgi aktarma ve aktarılan bilgiyi edinme hakları. Kuramda, bu iki hakkın demokratik medya dizgesinin temeli olduğu ve asla toplumdaki azınlık gruplar aleyhine kullanılmaması gerektiği savunulur.¹⁵¹

Demokratik bir kamuoyunun oluşması bağlamında, bilgi aktarma ve aktarılan bilgiyi edinme hakkı ve özgürlüğünün korunması için gerekli olan kurumlar kamu hizmetini sağlayacak biçimde örgütlenmelidirler, ancak kamu hizmeti düşüncesi korumacı ya da yetkeci bir düzen için bir kılıf durumuna getirilmemelidir. Kamu hizmeti düşüncesi, kamusal tekel biçiminde de düşünülmemeli ve gerçek anlamda kamu hizmeti yapılmalıdır. Kuramda, bunu başarmanın yolu olarak, yeni tür kurumların oluşturulması gereği ortaya konmuştur.¹⁵²

Kuramda hükümet ve yetke kontrolünü geçersiz kılmak ve ortadan kaldırmak amacıyla; gerekli kaynakların doğru kullanılmasını sağlayacak, özdenetimsel bir yapıyı oluşturacak ve doğrudan hükümetlere bağlı olmayacak aracı kurumların oluşturulması öngörülür. Eğer kitle iletişim uygulamalarının yalnızca kurumlar aracılığı ile sürdürülmesi gerekirse; etkin katılımcılara kendi araçları ile birlikte kendi kurumlarını oluşturma fırsatının verilmesi gerektiği de bu kuram kapsamında savunulmuştur.¹⁵³

D) Radikal Demokratik Medya Kuramı

Radikal demokratik medya kuramı, katılımcı demokratik medya kuramı ve demokratik medya kuramının aksine varolan kamu hizmeti yayımcılığını örnek model olarak sunar (özelde BBC örneğinde). Bu kurama göre, özgürlükçülüğün temeli olan rekabetin kuralları kamu yararı doğrultusunda merkezden belirlenmelidir. Kuramın çıkış noktası, medyadan klasik özgürlükçülüğün tanımladığından daha ötede bir işlev görmesinin beklenmesidir. Toplum ve siyaset ilişkilerinde ele alınan çatışmacı görüş bu modelde baskın durumdadır. Burada, medya çatışan görüşler arasındaki bir savaşım alanı olarak kabul edilir. Medyanın kendisinin bu çatışmaya tepki gösterme ve çatışmayı aktarma biçiminin, toplumsal güçler arasındaki dengeyi

¹⁵¹ İRVAN, 1994, s.223-224.

¹⁵² A.g.k., s.223-224.

¹⁵³ A.g.k., s.224.

etkileyebileceği öngörülmüştür. Bu bağlamda siyasi yapıda dengesizliğe meydan vermemek için, toplumdaki tüm çıkar gruplarının medyada temsil ediliyor olması gerekir. Bu kurama göre medya; farklı çıkar gruplarının kamusal alana katılımlarını kolaylaştırmalı, kamuoyunu ilgilendiren tartışmalara katkı yapabilmelerini olanaklı kılmalı ve kamu politikalarının şekillendirilmesinde söz sahibi olmalarını sağlamalıdır. Kısaca medyanın temel görevi; demokratik kurallar içinde yarışan çıkar gruplarına hakemlik etmek ve demokratik tartışmaları desteklemek biçiminde tanımlanmalıdır.¹⁵⁴

Radikal demokratik medya kuramı, özgürlükçü medya modeli çerçevesinde örgütlenen medya düzeninin, temsil edicilik niteliğini yitirdiğini savunur. Bu kuramda, medya sektöründeki aşırı sermaye yoğunlaşmasının pazara girişi yalnızca güçlü kapitalist gruplarla sınırlamaya başlamasının tehlikelerine işaret edilerek, bu bağlamda artan tekelleşme eğilimlerinin sonucunda ortaya çıkan basın zincirlerinin düşünce pazarını tehlikeye soktuğu ve varolan düzenin, medyadaki ideolojik ve kültürel çeşitliliği de ortadan kaldırdığı savunulmuştur. Bu duruma müdahale edilebilmesi için sosyalist medya modelinin bazı olumlu yönlerine başvurulabileceği de bu kuramda savunulur. Buna göre; sosyalist medya modelinin ışığı altında sınırlı mali kaynaklara sahip olanlara medyaya erişim olanağının sağlanması öngörülmüştür. Ayrıca yasal düzenlemeler aracılığı ile; medya içeriğinde çoğulculuk ve çeşitliliğin de gerçekleştirilebileceği savunulmuştur.¹⁵⁵

Radikal demokratik medya kuramının en önemli vurgu noktası medyanın kamusal alanda bir temsil kanalı olarak işlev görmesidir. Bu işlev aracılığı ile medyadan, daha önce toplum ve siyaset ilişkilerinde incelenen ikicilik(düalizm) içerisinde, dengeleri bozmadan çatışmacı ve uzlaşmacı siyasal öğeleri tarafsız bir biçimde temsil etmesi ve bu temsilin sağlanmasında tarafsız bir kamusal merkez olarak, doğru yasal düzenlemeler çerçevesinde iletişim uygulamalarında bulunmasının beklendiği kabul edilebilir. Hatta bu kuramda, medyanın farklı gruplarının kamusal alana katılımlarını kolaylaştırması ve toplumdaki çeşitli temsilci örgütleri kamu ilgisine ve denetimine açması öngörülerek, demokratik yapının işleyişine akışkanlık kazandıracak bir işlev görmesi de öngörülmüştür.

E) Sivil Toplumcu Medya Kuramı

Bu kuramın genel çerçevesi, sivil toplum konusunda yapmış olduğu çalışmalarıyla tanınan JOHN KEANE tarafından çizilmiştir. Sivil toplumcu medya kuramında da, özgürlükçü modelin önermeleri doğrultusunda yapılanan

¹⁵⁴ JAMES CURRAN, "Kamusal Bir Alan Olarak Medyayı Yeniden Düşünmek", (çev: SÜLEYMAN İRVAN), İLEF Yıllık '93, Ankara, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 1994, s.215-243'ten aktaran İRVAN, 1994, s.224-226.

¹⁵⁵ İRVAN, 1994, s.224-226.

batı medyalarının, kuramın öngördüğü gerçek düşünce pazarını oluşturamadığı savunulur. Bu kuram, radikal demokratik medya kuramının bazı önermelerini içermekle ve bu kurama yakınlık göstermekle birlikte; radikal demokratik medya kuramında desteklenen halihazırdaki kamu hizmeti yayıncılığı (özelde İngiliz yayın düzeni ve BBC) eleştirilir ve yeni bir kamu hizmeti yayıncılığı anlayışı önerilir.

Gerçek bir özgürlükçü düzenden beklenen rekabet, pazara girişte özgürlük ve okurlara seçme özgürlüğü sağlanması gibi öğelerin, tekellerin medya pazarına egemen olması ve pazarın bozulmaya başlaması nedeniyle giderek ortadan kalkma durumuna gelmesi, sivil toplumcu medya kuramının, özgürlükçü modele yönelttiği başlıca eleştirilerdir.¹⁵⁶ Kuramda, kamu hizmeti yayıncılığı yapan kurumların da, devlet müdahalelerine karşı koyamadığı ve bunların izleyici beklentilerindeki çeşitliliğe yanıt veremediği savunulur.¹⁵⁷

Sivil toplumcu medya kuramında, çoğulculuğa katkıda bulunmak amacıyla medyaya kamusal müdahalelerin yapılması ve bu bağlamda kamu hizmeti yayıncılığının yeniden düzenlenmesi öngörülür. Kuramda, katılımcı demokratik medya kuramına benzer bir biçimde, medyanın pazar güçlerinin kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesine izin verilmemesi gerektiği ve buna bağlı olarak mülkiyet yapısı, bölgesel programlama, finansman, program içeriği ve işletme yöntemleri hakkında kesin asgari güvenceleri belirten, siyasal ve yasal bir çerçevenin içine yerleştirilmesi gerektiği savunulur.¹⁵⁸

Bu kuramın çerçevesini çizen KEANE, basın özgürlüğünün en üst düzeye çıkarılması için, kamusal yasal düzenlemeler çerçevesinde, medyanın tecimsel, tüzel söylevinin kapsam ve yoğunluğunun sınırlanmasını savunur. Bu bağlamda kuramda, medyada varolan tekellerin kırılmasını ve bu kuruluşlara birincil amaçlarının kar etmek değil, kamuya hizmet etmek olduğunun anımsatılmasının gerekliliği de vurgulanır. Bağlı olarak bu kuramda, demokratik medya kuramına benzer biçimde bazı kurumlaşmaların gereği savunulur ancak bu kurumlaşmaların devlet-üstü nitelikte olması öngörülür. KEANE, yeniden düzenlenecek kamu hizmeti yayıncılığını "pazar-dışı-devlet-dışı" medya biçiminde tanımlar.¹⁵⁹

Bu bağlamda sivil toplumcu medya kuramında, sivil toplumun kendisi için gerekli kitle iletişimi uygulamalarının uygun biçimde yönlendirilmesi gereği ve salt özgürlükçü olmaktan çok, kamu hizmeti duyarlılığını gözeten bir medya anlayışının ortaya konduğu kabul edilebilir. Bu modele getirilebilecek en önemli eleştiri, gerektiğinde devlet tarafından finanse edilebileceği öngörülen

¹⁵⁶ KEANE, 1992, s.74.

¹⁵⁷ A.g.k., s.112-115.

¹⁵⁸ A.g.k., s. 139.

¹⁵⁹ A.g.k., s. 140-147.

medyaya, devlet tarafından yapılabilecek müdahalelerin nasıl engellenebileceğinin belirtilmemiş olmasıdır.¹⁶⁰

3) DEVRİMCİ KURAM

Gerçekte, burada devrimci kuram olarak verilen medya etkinliği, tam anlamıyla kuramsal düzeyde ele alınmamıştır. Bu uygulamalar daha çok medya-siyaset ilişkilerinin geçici türlerini içeren bir kavram olarak ele alınabilir.

Devrimci kavram daha çok yasadışı ve yıkıcı yollardan devlete ya da yabancı görülen ve reddedilen yönetimdeki güçlere karşı bir iletişim biçimini niteler. Bu tür yaklaşımı benimseyen medya uygulamaları, devlet ve hükümet güçlerini reddederek, onlara zıt yönde bir tutum izlerler. Bunlardan örnek vermek gerekirse, Nazi işgali altındaki Fransa'da yayınlanan yeraltı yayını Editions Minuit verilebilir. Ayrıca daha çağdaş bir örnek, eski Sovyet Rusya'da yayınlanan ve "samizdat" ("Özerk yayın" olarak Türkçeleştirilebilir) olarak bilinen ve el altından yayınlanan kitap, politik broşür ve benzeri yayınların elden ele dolaşarak ülke çapında yayılmasıdır.¹⁶¹

¹⁶⁰ IRVAN, 1994, s. 227.

¹⁶¹ HACHTEN, 1987, s.27-30.

6) BASIN YASALARI ve SİYASET

Basın yasaları konusu değerlendirildiğinde; basınla ilgili, iletişim ile ilgili hak ve özgürlükler söz konusu olmaktadır. Basın yasalarının anlamı ve amacı, basın ve siyaset ile ilişkili olarak hak ve özgürlüklerin düzenlenmesidir. Basın yasalarının siyasete göre düzenlenmesi ise basının içinde yaşam bulduğu toplum ve ülkedeki siyasi rejimin doğası ile yakından ilgilidir. Bir toplum ve ülkede, kişilerin düşündüklerini istedikleri biçim, zaman ve yerde açıklamak, tartışmak ya da dilediklerinde de açıklamamak serbestisi, başka deyişle kısaca düşünce ve söz özgürlüğü öğeleri varolmadan basın özgürlüğünden söz edilemez. Bu bağlamda, günümüzde de basın ve iletişim özgürlüğünün ön koşulu olarak; düşünce ve söz özgürlüğünü görmek mümkündür. Bir başka açıdan bakıldığında günümüzde, düşünce ve söz özgürlüğünün eylemde değer kazanabilmeleri için bir kanal olarak basın özgürlüğüne gereksinim duyulmaktadır. Bu açıdan, bu iki özgürlük türünün birbirini tamamlayan bir bütünü oluşturdukları kabul edilebilir. Çağcıl anlamda; bu özgürlük ilerde de değinileceği gibi "iletişim özgürlüğü" kavramı kapsamında değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki anlatımlardan da anlaşılacağı gibi, basın yasaları ve siyaset ilişkisi değerlendirilirken dikkate alınması gereken en önemli öğe, basın ve iletişim özgürlüğü kavramlarıdır. Daha önceki bölümde basın ve siyasetin kurumsal ilişkileri incelenirken, çeşitli basın ve yönetim modelleri birbirleriyle ilişkileri içinde değerlendirilmiştir. Kimi durumda birbirine zıt nitelikler taşıyan yaklaşımlar içinde beliren basın özgürlüğünün farklı oluşum biçimleri, çeşitli yönetim biçimlerinde oluşturulan yasalar bağlamında kendi özgün yapılanmalarına ulaşmışlardır. Bu açıdan bu bölümde, çeşitli yönetim biçimlerinde ve basın modellerinde ortaya konulan yasal yapıların ve ilişkilerin değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bu yasal ilişkiler, alanyazında özellikle yetkeci ve özgürlükçü modeller ile çağcıl demokratik rejimler açısından ele alınmıştır.

Eski saltıkçı (mutlakiyetçi) rejimlerde, bir diğer deyişle yetkeciliğin ilk biçimlerinde, her türlü haberleşme ve yayın özgürlüğü özellikle batıda ya kilisenin ya da devletin hükümlerine göre düzenlenmiş ve denetlenmiştir. Batıda kilise kendi rejim anlayışının dini ve dünyevi yaşama ilişkin olarak belirlediği ilkelerin dışına çıkılmasını bir tür küfür saymış, hatta aksi davranışta bulunanları aforoz ile tehdit etmiştir. Bunun yanında, Fransa, İngiltere ve Almanya'da, haberleşme özgürlüğünün tamamen önleyici sansüre bağlı kaldığı dönemler olmuştur. Örneğin Almanya'da Habsburg Hanedanı döneminde 1608 yılında kurulan Yüksek Sansür Mercii (Oberzensurbehörde) ile tüm basın devlet-kilise denetimine sokulmuştur.¹⁶²

¹⁶² KAYIHAN İÇEL, Kitle Haberleşme Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Üçüncü Baskı, İstanbul, 1990, s.20-21.

Özgürlükçülük akımında bireyin insanlığın hedefi olarak görülmesiyle birlikte, 17. ve 18. yüzyıllarda inanç, düşünce ve söz söyleme özgürlüğünün gereğinde devletin önünde gelen bir özgürlük olduğu savunulmuş ve bu bağlamda basına sansür konulmasına karşı çıkmıştır. Bu akımın en önemli ve ilk sonuçlarından biri olarak 1776 yılında Amerika'da Virginia Haklar Bildirisi (Virginia Bill of Rights)'nde sansürsüz basın özgürlüğü belirtilmiş ve her türlü baskı rejimine karşı bir güvence olarak öngörülmüştür. Bildirinin 12. maddesinde basın (anlatım) özgürlüğünün diğer özgürlüklerin en büyük savunucularından biri olduğu ve bu özgürlüğün ancak baskı yönetimlerince kısıtlanabileceği belirtilmiştir. 1789'da Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 10. maddesine göre, "Hiç kimse görüşlerinden dolayı, bunlar dinsel dahi olsalar, tedirgin edilemez, yeter ki açığa vurulmaları kanunla kurulan kamu düzenini bozmasın." Aynı bildirinin 11. maddesinde de görüş ve düşüncelerin kolayca yayımlanmasının ve aktarılmasının en değerli haklardan biri olarak belirtilmiştir. Özgürlükçülüğün doğurduğu bu ilk bildirimlerde basın özgürlüğünün siyasal anlatımı bulunur. İktidara karşı kazanılmış bulunan basının siyasal özgürlüğü yeterli görülmüş, ekonomik özgürlük bakımından ise özgürlükçü ekonomiye güvenilmiştir. Amerikan ve Fransız bildirimlerinde yasal bağlamda devlete aşmaması gereken bir sınır çizilmesi öngörülmüştür. Bu sınırın belirttiği alan, kişinin özel alanı, serbest eylem çevresi olmuştur. Burada devletten beklenen davranışın edilgen ve negatif olarak tanımlandığı görülmektedir.¹⁶³

Düşüncenin açığa vurulmasına ilişkin özgürlükçü felsefi görüşte, gelişmek ve ilerlemek isteyen toplumlar açısından, düşünce ve anlatım özgürlüğü gerçeği aramanın bir yolu olarak kabul edilir. İnsan hak ve özgürlükleri doktrinin de bu görüşe dayalı olduğu benimsenebilir. Yetkeci yönetimler döneminde bazı düşüncelerin açığa vurulması yöneticileri rahatsız ettiği için kimi anlatımların yasaklanması yoluna gidilmiştir. İnsanlık tarihinde düşünce ve anlatım özgürlüğü mücadelesi de, bu duruma bir tepki olarak başlamıştır. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllar boyunca, devlete ve yetkeci yönetimlere karşı sürdürülen mücadelelerin amacı, basın özgürlüğünün sağlanması olmuştur. Bu dönemlerden itibaren, basının en önemli görevlerinden birisi, devletin zaman zaman uyguladığı keyfi yönetime karşı koymak ve onun kamusal duyarlılık içinde bulunmasını sağlamak biçiminde benimsenmeye başlamıştır. Böylece basın özgürlüğü düşüncesi ile birlikte çağcıl devletlere bağlanacak yeni bir kamusal işlevin de temelleri atılmıştır. Bu işlev ileride de değinileceği gibi basın özgürlüğüne ilişkin işleyişe olumlu (pozitif) bir katkı yapmak biçiminde ortaya çıkmıştır.¹⁶⁴

Basın özgürlüğü sorunu, 19. yüzyılın sonuna dek siyasal iktidara karşı kazanılması gereken bir mücadele olarak görülmüş ve sürdürülmüştür. Bu mücadelenin birçok alanda özellikle çağcıl batı demokrasileri örneğinde başarıyla sonuçlandırıldığı kabul edilebilir.

¹⁶³ DANIŞMAN, 1982, s.3-4.

¹⁶⁴ A.g.k., s.4.

Ancak basın özgürlüğü alanında elde edilen başarıyı tehlikeye sokabilecek sınırlamalardan her zaman söz edilebilir. Düşünce ve anlatım özgürlüğünün yasalarla düzenlenmesinde özellikle önemli bir sorunsal, bu mücadelenin sonucunda ortaya çıkmıştır: Bu da, devletin düşünce ve anlatım özgürlüğünde kendisine karşı sınırlamaları bizzat kendisinin saptaması sorunudur. İlke olarak, bu sorunun çözümünün kolay olduğunun savunulmasına karşın; uygulamada söz konusu sınırlamaların saptanmasında çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Demokratik bir düzende ilk olarak devletin, kişinin basın yoluyla haklarına zarar verilmesini ve kendi varlığı için temel oluşturan bazı değer ve gerçeklerin tehlikeye düşmesini önlemek bakımından ortaya çıkan sınırları saptamaktan başka bir müdahalede bulunmaması öngörülmüştür. Böylece, zaman içinde söz konusu görüşten hareketle devletin, düşünce ve anlatım özgürlüğünün kendisine karşı sınırlarını saptaması sonucu, basının siyasal yayın statüsü doğmuştur.¹⁶⁵

Başlangıçta devletin tarafsızlığının, ve belirli sınırlar dışındaki müdahale etmez tutumunun ve hükümetlerin hoşgörülerinin sağlanmasıyla basın özgürlüğünün güvence altına alındığı kabul edilebilir. Birçok anayasada karşılığını bulan devletin bu tutumu "edilgen" olarak nitelenmiştir. Ancak 19. yüzyıldan itibaren diğer alanlarda olduğu gibi, basın özgürlüğü alanında da klasik özgürlükçülüğe karşı doğan tepkiler, bu konuya ilişkin devlet düzenlemelerinin de yeniden gözden geçirilmesini gerektirmiştir. Özgürlükçülüğün doğuşunda etkili olan burjuvazi ile ilişkili dar toplumsal alanın, toplumda hazırlanan derin dönüşümleri öngöremediği ve bu noktada özgürlükçü anlayışın yetersiz kaldığı öne sürülmüştür. Özgürlükçülüğün bireyci anlayışının, kazanımlarının toplum içinde bölüşülmesinin gerekli olduğunu göremediği savunulmuştur. Ayrıca, özgürlükçü düşünce, özgürlüğün yazgısını da raslantıya bıraktığı ve onu herkese geniş bir biçimde sunma yerine alabileceği ve bu durumun toplumsal huzursuzluklara neden olduğu yönünde eleştirilere uğramıştır. Bu ve benzeri tepkilerin sonucunda çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar yine yetkeci ve özgürlükçü açılardan yeni gelişmelerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Yetkeci açıdan komünist, faşist ve nasyonal sosyalist rejimler kurulurken; özgürlükçü açıdan, Avrupa'da I. Dünya Savaşı'ndan sonra basına ilişkin yeni bir anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayış bağlamında; devlete bağlanan edilgen (negatif) tutumun yerine onun olumlu (pozitif) bir özgürlük anlayışını benimsemesi gerektiği düşüncesi kabul görmüştür. Olumlu özgürlük kavramı, basının durumunun, toplumsal görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesini ve onun çeşitli baskılara karşı korunmasını da içermektedir (Bu baskılar sermaye sahiplerinden gelebileceği gibi, endüstrileşmenin sonucu olan ekonomik etkenlerden, bizzat işletme içindeki tecimsel yükümlülüklerden de kaynaklanabilir.)¹⁶⁶

¹⁶⁵ A.g.k., s.3.

¹⁶⁶ A.g.k., s.4.

Daha önceki bölümde, yetkeci model içinde ele alınan komünist rejimlerde, devletin hakları haberleşme özgürlüğü karşısında önceldir. Eski Sovyet Rusya'da 5 Aralık 1996 tarihli Sovyet Rusya Anayasası'nın 125. maddesinin birinci fıkrasında söz ve basın özgürlüğünden söz edilmiş ancak bu özgürlüğün yalnızca sosyalist düzeni desteklemek amacı içinde söz konusu olabileceği kabul edilmiş ve toplumun bireylere ancak komünist parti aracılığı ile tanıtılabileceği görüşü benimsenmiştir. Bunun sonucu olarak Pravda ve İzvestia gibi ulusal basın organlarının yayın politikası da Komünist Parti Merkez Komitesi'nce saptanmış ve sansür de yine parti tarafından konulmuştur.¹⁶⁷

Eski Alman Demokratik Cumhuriyeti Anayasası'nda basın özgürlüğünden söz edilmiş ve her vatandaşın görüşlerini Anayasa'nın ruhuna ve amacına uygun olmak kaydıyla kolayca açıklamak hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca 23. maddenin ikinci fıkrasında "basın, radyo ve televizyon özgürlüğünün garanti edildiği" de belirtilmiştir. Ancak tezin daha önceki bölümlerinde de değinildiği gibi, özgürlükçü batı demokrasilerinin öngördüğü "bireysel özgürlük kavramı" ile eski Doğu Bloku ülkelerindeki "sosyalist özgürlük kavramı" arasında çok önemli farklılıklar bulunmaktadır. Batı'da kişinin vazgeçilmez haklarının devlete karşı da güvence altına alınması öngörüldüğü halde, sosyalist toplum düzeninde tüm özgürlüklerin bu düzene koşut olarak, toplumsal amaçlara uygun bir biçimde kullanılması zorunluluğu vardır. İşte bu bağlamda, Alman Demokratik Cumhuriyeti Anayasası'nda basın özgürlüğüne yer verilmesine karşın; tüm basın uygulamaları "ruhsat düzeni"ne bağlanmıştır. Böyle bir düzenin uygulandığı ortamda ise basına karşı ancak yetkeci bir yasamadan söz edilebilir.¹⁶⁸

Bir diğer yetkeci düzen olarak faşist ve nasyonal sosyalist rejimlerde de; daha önce belirtildiği gibi, medya, iktidarın amaçları için kullanılacak bir araç durumundadır. Bu tür uygulamaların bir örneği olarak, İtalya'daki faşist düzende 1928 yılında çıkarılan kararnamede gazeteciliğin ancak meslek siciline kaydedilmiş kimseler tarafından yapılabilmesine izin verilmiş ve devlet yetkesi kontrolündeki meslek sicili kanalıyla da, iktidarın basın üzerinde saltık egemenliği sağlanmıştır.¹⁶⁹

Almanya'da Hitler de basın alanında benzer bir yaklaşım sergilemiş ve öncelikle 1933 tarihinde yayınladığı "Halkın ve Devletin Korunmasına İlişkin Kararname" ile birlikte kendisinden önceki döneme ait Weimar Anayasası'nın 118. maddesinde yer alan söz ve basın özgürlüğüne ilişkin hükmü yürürlükten kaldırmış ve yine aynı yıl çıkardığı "Yazı İşleri Müdürleri Kanunu" (Schriftleitergesetz) nda basının nasyonal-sosyalist rejime uygun kamusal

¹⁶⁷ IÇEL, 1990, s.22.

¹⁶⁸ A.g.k., s.22-23.

¹⁶⁹ A.g.k., s.24.

görevlerini belirterek, yazı işleri müdürlerine nasyonal sosyalist rejimi korumaya yönelik bir yayın politikası ile rejime destek olmayı emretmiştir.¹⁷⁰

Çağcıl demokratik rejimlerde, özellikle batı demokrasilerinde basın ve iletişim özgürlüğünü, özgürlükçü görüşten ayıran yanlar vardır. Bu durum temelde daha önce de değinildiği gibi ,özellikle 1. Dünya Savaşı'ndan sonra kabul gören olumlu (pozitif) özgürlük kavramına dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde, basın ve haberleşme özgürlüğü, devletin yalnızca bu özgürlüğe izin vermesini içermemekte;, bu alanda devlet tarafından bazı aktif önlemlerin alınması gereğinin bulunduğu kabul edilmektedir.¹⁷¹

Çağcıl yönetimlerden örnek vermek gerekirse; genellikle, devletlerin anayasaları incelendiğinde, bunların uluslararası belgelerden farklı olarak, iletişim özgürlüğü konusunda bir tanım vermedikleri görülmektedir. Bununla birlikte, özellikle demokratik yönetimlerin anayasalarında öncelikle basın alanında vurgulanan iletişim özgürlüğüne önem verdikleri gözlenmektedir. Örneğin Eski Federal Almanya'nın 1949 tarihli anayasasının 5. maddesinin 1. fıkrasında, "Herkes, fikrini, söz, yazı ve resimle açıklayıp yazmak, herkese açık olan kaynaklardan hiç bir engele uğramadan bilgi edinme hakkına sahiptir" denilmektedir. Bu hükümle, söz ve haberleşme özgürlüğüne değinildikten sonra, "Basın özgürlüğü ile radyo ve film yoluyla haber vermek özgürlüğü güvence altına alınmıştır. Sansür konulamaz." açıklaması bu anayasada yer almaktadır. Eski Federal Almanya'nın sansürü tüm kitle iletişim araçları yönünden yasaklayan başlıca Anayasaya sahip olduğu görülmektedir.¹⁷²

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 tarihli Anayasasında ise özellikle anlatım özgürlüğüne bağlanan düşünce özgürlüğü düzeyinde zaman zaman birbiri ile zıtlık oluşturan kimi hükümler yer almıştır. Örneğin, anayasanın 25. maddesinde, "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.- Her ne sebep ve amaçla olursa olsun, kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz." denilmiş ve Anayasanın anlatım özgürlüğüne ilişkin 26. maddesinin 1. fıkrasında "herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ve başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet, resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar" biçiminde kitle iletişim olgusuna ilişkin açıklamalarda da bulunulmuştur. Bununla birlikte, hemen bu maddelerin ardından, 26. maddenin 2. fıkrasında; "Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usülünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının, özel ve aile hayatlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir." denilmektedir. Bu durumda, 25. maddedeki, "her ne

¹⁷⁰ A.g.k., s.24.

¹⁷¹ DANIŞMAN, 1982, s. 9.

¹⁷² İÇEL, 1990, s.31-32.

sebeup ve amaçla olursa olsun kimse, ... düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz" açıklamasındaki "her ne sebeup ve amaçla olursa olsun" anlatımı ile suç unsuru oluşturacağı anlaşılan, 26. maddenin 2. fıkrasındaki özel hüküme aykırı olabilecek uygulamalar ve bunların sınırlandırılması girişimi arasında bir zıtlık doğmaktadır. Gerçekte bu tür zıtlıkların giderilmesi; Anayasanın kendi karakteristiğini sağlamak amacıyla; düşünce ve anlatım özgürlüğünün açıklanmasına ilişkin bölümlerde, farklı anlatımların kullanılması ile sağlanabilir. Böylece, bunun aksi yönünde savunulacak görüşleri olanların da; en azından ortaya sağlıklı alternatifler koymaları olanağı da doğmuş olacaktır.¹⁷³

Özellikle siyasi erkin ve devletin basın özgürlüğünü ve demokrasiyi zedelemekten çok; bunları korumayı öngören bir yaklaşım içinde olması; özellikle demokratik parlementer düzenlerde vazgeçilmez bir zorunluluktur. Bu bağlamda devletin basın özgürlüğünü ve demokrasiyi korumaya yönelik olarak özellikle çağcıl özgürlükler anlayışı içinde beklenen görev çerçevesinin aşağıdaki öğeleri de, siyasi müdahalenin sınırlarını uygun bir biçimde çizmektedir:¹⁷⁴

1- Yasal çerçeveyi çizmek, hakları, özgürlükleri ve sorumlulukları belirlemek bağlamında genel düzgüsel düzenlemeyi yapmak.

2- İletişim alanında kanunsal ve kamusal hizmetlerin gerektirdiği kaynakları bulmak ve kullanımlarını düzenlemek.

3- Ülke içinde kitle iletişim kuruluşları mülkiyeti ve bunlar yoluyla etkinlikte bulunmanın genel koşullarını düzenlemek.

4- Teknik olarak; kitle iletişim araçlarının etkinlikte bulunması için gerekli altyapılar ve ayrıcalıklar ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek. Örneğin; uzaktan iletişim olanaklarını hazırlamak, yayın yapılacak frekansları sağlamak ve dağıtmak.

5- Toplumda yer alan yasal iletişim kanallarının denetimini sağlamak, bir kamu hizmeti olarak iletişim olanaklarından toplum üyelerinin yararlanma koşullarını gözetmek, iletişim kanallarının ve araçlarının belirlenen yasal çerçeve ve amaçlar dışında kullanımının önüne geçmek için gerekli yasal ve hukuki önlemleri almak.

Gerçekte yukarıdaki öğeler her ne kadar salt hak ve özgürlükler talebi ile ilgili görünmese de, genel olarak olumlu bir inisiyatif kullanıldığı taktirde birinci ve beşinci maddeler arasında sağlanacak eşgüdüm ile bir denge kurulabileceği varsayılabilir. Bir başka deyişle; " Yasal çerçeveyi çizmek, hakları, özgürlükleri ve sorumlulukları belirlemek bağlamında genel düzgüsel düzenlemeyi yapmak. "

¹⁷³ A.g.k., s.45-46.

¹⁷⁴ A. RAŞİT KAYA, Kitle İletişim Sistemleri, Teori Yayınları Verso A.Ş., Ankara, 1985, s. 28.

biçiminde verilen birinci madde ile sonuncu maddedeki "... bir kamu hizmeti olarak iletişim olanaklarından toplum üyelerinin yararlanma koşullarını gözetmek" kısımları arasında özellikle "iletişim olanakları" ile "haber alma hakkı ve özgürlüğü" arasında eşgüdüm kurulduğunda demokratik parlementer düzen açısından daha önce belirtilen özgürlükçü ve gelişimci kavramların bir sentezi olarak uygun koşulların sağlanması özellikle basın özgürlüğü alanında halen gelişme gereksinimi içinde olan gelişmekte olan ülkeler açısından olumlu bir sonuç oluşturabilecektir.

7) BASIN HUKUKU, SANSÜR ve SİYASET

Kişilerin öğrenme ve bilme hakları, olayların, görüşlerin, kanuların ve inançların kendilerine ulaştırılması ile sağlanabilmektedir. Özellikle olaylarla ilgili görüş açıklamaları; eşdeyişle yorum, inceleme ve eleştiri yapılması da, ilgili toplumda yaşayan kişilerin öğrenme ve bilme haklarının gerçekleştirilmesi yönünden zorunlu öğelerdir. Daha önceki bölümlerde değinilen basının kamusal alanda yaptığı "görev" de bu açıdan ortaya çıkmaktadır, kişilerin, vatandaşların bilmek, öğrenmek yönündeki gereksinimleri günümüzde basın ve diğer medya yoluyla karşılanmaktadır. Basının çağımızdaki bu görevi, özellikle toplumda yaşayan kişilerin hakları olarak ortaya çıkan bilmek-öğrenmek gereksinimini karşılayan somutlaştırıcı bir önem göstermesindedir.¹⁷⁵

Çağcıl yaklaşım içinde , basın özgürlüğü genel olarak, "düşünce açıklama ya da anlatım özgürlüğü" çerçevesinde düşünülebilir. Ancak basının belki de en etken, en geniş ve en kollektif düşünce açıklama araçlarından biri olması, bu konunun önemini arttırmaktadır. Çağcıl demokrasilerin temel öğelerinden olan "çoğulculuk" ve özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından temel önemde olan "gelişimcilik" gibi ilkeler ise ancak düşünce açıklama ya da anlatım özgürlüğünün kesin ve sınırsız bir biçimde kabul edilmesi durumunda tam olarak işlerlik kazanır. Demokratik düzenin varlığının ölçüsü, düşünce açıklama özgürlüğünün kabul edilmiş olup olmamasına bağlı olarak değerlendirilmektedir. Basın da, bir düşünce açıklama aracı olarak, demokratik düzenlerde, siyasi yaşamı etkilemesi bakımından vazgeçilmez bir değer taşımaktadır. Basının yukarıdaki rolü ve önemi; basın hukuku ile ilgili saptama ve incelemelerin temelinde, düşünce açıklama özgürlüğü ilkelerine göre yapılması; bu incelemelerin ayrıca anayasal ilkeler ve amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmesi zorunluluğunu doğurmaktadır.¹⁷⁶

Gerçekten de basının çağcıl demokratik düzenler açısından, düşüncenin açıklanması ya da anlatım özgürlüğünü sağlayan en önemli araçlardan biri olarak görülmesi doğaldır. Demokratik düzenin eytişimi (diyalektiği) söz konusu edildiğinde; bu düzenin temel dayanak noktaları ve aynı zamanda en çok tartışılan öğeleri olan "çoğulculuk", "kişi özgürlüklerinin sınırsızlığı", "gelişimcilik" ve "özgürlüğün dışa dönüklüğü" gibi kavramlar ele alınmalıdır. Demokratik parlementer bir düzende basının da aracılığı ile, toplumda kimi zaman siyasetin bir gereği olarak, belirli bir görüş ve ideoloji etrafında toplanılmamış olduğu durumlarda, farklı yaklaşımların etkisi altında sürekli bir siyasal çatışma meydana gelebilecektir. Bu yaklaşımların çatışmalarının etkisi altında ise "düşünce açıklama özgürlüğü" nün demokratik düzenin işlerliği için

¹⁷⁵ CANTARANO, 1960, s.23; VOYENNE, 1971, s.24, INGLESE, 1973, s.29'dan aktaran ÖZEK, 1978, s.3.

¹⁷⁶ ÇETİN ÖZEK, Devlete Karşı Suçlar, İstanbul, 1976, s.140'tan aktaran ÖZEK, 1978, s.

basın ve diğer medya aracılığı ile sağlanması hukuki açıdan çok temel bir önem taşımaktadır. Basın ve diğer medya bu anlamda demokratik düzenin toplumsal iletişim kanallarıdır.¹⁷⁷

Basın yukarıda belirtilen görevini, haberleri vermek, yorumlamak, incelemek, eleştirmek gibi bazı etkinliklerde bulunarak gerçekleştirir. Basının kamusal görevine dönük bu etkinlikleri belirli bir siyasi düzen içinde yapıldığından, hukuki açıdan belirli bir düzenleme ve sınırlamaya bağlanır. Bu sınırlama ve düzenlemelerin sınırının aşılması ise, çoğu zaman ceza düzgüleri ile karşılaşılır. Bu açıdandır ki, "basın hukuku" bir bakıma, "ceza hukuku"nun bir dalı durumunda düşünülebilir. Gerçekte, tüm özgürlük alanları, belirli bir düzgüsel düzenleme konusudur ve bu düzenlemeye aykırı davranışlar, ceza hukuku düzgüleri ile "suç" olarak tanımlanmaktadır. Düşüncenin açıklanması ya da anlatım özgürlüğünün aracı olan basın özellikleri nedeniyle geniş düzgüsel düzenlemelere konu olmakta; bu düzgüsel düzenlemeler basın hukukunu oluşturmaktadır.¹⁷⁸

Genel basın kanunu içinde doğrudan basına ilişkin pozitif hukuk kaynaklarının yanısıra başka hukuki düzenlemelerle ilgili bağlantılar vardır. Daha önce de belirtildiği gibi ceza hukukunun, ayrıca, ceza muhakemesi hukuku, anayasa hukuku, idare hukuku, medeni hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, fikri hukuk, iş ve sosyal güvenlik hukuku ve vergi hukuku gibi hukuk dallarının pozitif hukuk kaynaklarının da kendi açılarından genel olarak kitle iletişiminde uygulama yerleri bulabileceklerinin de belirtilmesi gerekir.¹⁷⁹

Bir görüşe göre, içinde bulunulan dönemde artık modern çağın başlangıcındaki saltıkçı (mutlakiyetçi) devletlerin, parlamentolar tarafından yönetilen son dönem modern anayasal devletlere tarihsel (fakat tam tamamlanmamış) dönüşümü sona ermiştir. Ancak, bununla birlikte sansür olgusu tamamen ortadan kalkmamış, yeni bir döneme girmiştir. Sansürün süregelmesi eskiden olduğu gibi bazı özel durumlar haricinde doğrudan doğruya olmamakta; ancak aşağıda belirtileceği gibi dolaylı yollardan ortaya çıkmaktadır. Burada doğrudan ya da dolaylı olarak sansüre bağlanan bu yeni işleyişler, görüşlerin kamusal planda tanımlanma ve dolaşımı sürecine karışan devlet müdahaleleri olarak, özgürlükçü yaklaşımda öngörülen; özgür basın aracılığı ile kamuoyunun özgürce oluşumunun engellenmesi durumunu yaratan ve güdümlü kamuoyu oluşumlarına yol açma etkisindeki süreçlerdir. Bu uygulamaların en önemlileri aşağıdaki sıralandığı gibi tanımlanmıştır:¹⁸⁰

1- Olağanüstü durum erkleri: Bu erkler, hükümetlerin medyaları sindirme girişimleri olarak, talimatlar, tehditler, yasaklamalar ve tutuklamalarla Batı

¹⁷⁷ ÖZEK, 1978, s.6.

¹⁷⁸ A.g.k., s.7.

¹⁷⁹ İÇEL, 1990, s.14.

¹⁸⁰ KEANE, 1992, s.94-104.

demokrasilerinde de zaman zaman süregelmeğe devam eden baskıcı uygulamalara bağlı olarak değerlendirilmiştir. Bu uygulamalar içinde, kimi devlet karşıtı örgütlerin yasaklanması ve bu gibi örgütlere duydukları yakınlığı açıklayan gazetecilerin, terörizmi hoşgörmekle suçlanmaları ve sansür ve cezalandırmalarla karşı karşıya kalmaları gibi süreçler yer alır. Bu tür sansüre ilişkin olarak formel ve informel yollardan oluşturulan "ön engellemeler" ve "yayın sonrası sansür" (yayınlara dağıtımının engellenmesi ve toplatılmaları gibi) gibi uygulamalar söz konusu edilmiştir. Bu koda ortaya atılan iddialara göre bu tür süreçler birleştirilerek uygulanmaktadır. Çünkü, medya bunalım dönemlerinde örtük bunalımın, açık bunalım durumuna dönüşmesine daia olanak sağlayabilir bir durumda görölmektedir.

2- Silahlı Gizlilik: Bu tür uygulamalar, modern devletlerin gizli bir baskı yöntemi olarak, erklerini gizlilik perdesinin arkasına saklanmış polise ve askeri organlara dayandırdığı yönündeki savlar doğrutusunda değerlendirilmiştir. Bu yöndeki söz konusu savlar, demokratik devletlerin özellikle gizlilik içinde yapılan polis ve askeri aygıtlara sahip oldukları iddiasına bağlı olarak geliştirilmiştir. Oysa, bu tür örgütlerin, siyasal demokrasiye ve iletişim özgürlüğü ile bağdaşmayan yönleri vardır. Bu tür süreçlerin bir örneği olarak; İngiltere'de bu yüzyılın başlarında oluşturulan M15 ve M16 örgütlerinin yapılandırıldığı ve Resmi Sırlar Yasası'nın kabul edildiği görölmektedir. Ayrıca, bu ülkede, "Ulusal güvenlik" ile ilgili gazete haberlerinin denetimi için bir ihbar düzeninin de oluşturduğu ileri sürölmektedir. Bir görüşe göre, özellikle Soğuk Savaşın bastırmasıyla birlikte iç muhalefetlerin tehlikeli uluslararası düşmanlara bağlanması girişimleri doğmuş ve Batı demokrasilerinin özel sansür oluşturma yönelimleri de iyice artmıştır. Böylece, devlet erkinin merkezine yerleşmiş iyi örgütlü ve sürekli bir yasal sansür biçimi de ortaya çıkmıştır.

3- Yalan söylemek: Bazı görüşlere göre, siyasette yalan söylemek, demokratik (ve diğer) rejimlerin özelliklerinden biridir. Yalanların ve kasıtlı gizliliğin siyasal amaçlara ulaşmak için kullanılabilecek olağan araçlar olduğuna ilişkin görüşlere daha 17. yüzyılda raslanmaktadır. Burada anılan görüşe göre; siyasi yönetimlerce başvuru yalan söylemek, eleştirmenleri yanlış yönlendirmek, toplumu sakinleştirmek amacıyla kasıtlı ve yanıltıcı açıklamalar yapmak ve toplum tarafından inanılabilecek haberler üretmek de bir sansür türüdür (dolaylı yollardan uygulanan). Yalan söyleme yöntemlerinin işe yaramadığı durumlarda; yönetim tarafından medyanın cezalandırılması, bazı gazetecilere mesleki ilerlemeleri ile hükümete ilişkin eleştirel görüşleri arasında bir tercihte bulunmaları yönünde telkinler yapılması ve hatta yönetime düşman medyanın resmi kaynaklara ulaşmasının engellenmesi gibi uygulamaların gündeme geldiği belirtilmektedir.

4- Devlet reklamcılığı: Bu konuya ilişkin uygulamalarla ilgili olarak yine Britanya örneği verilebilir. Bu ülkede devlet erkinin kendini tanıtma bütçesinin ulaştığı büyüklüğün, devleti ikinci en büyük reklam veren konumuna getirdiği belirtilmektedir. Bu durum da; yaşamak için reklama gereksinim duyan medya üzerinde büyük bir şantaj silahının doğmasına neden olabilir. Bu yolla, siyasal

mülakatların bir siyasal ikna aracına dönüşmesine başladığı savunulmaktadır. Bu süreç de, dolaylı sansür etkilerinin doğması için uygun bir zemin oluşturmaktadır.

5- Korporatizm: Bu konudaki görüşe göre, korporatizm, hükümetin işlevlerini yerine getiren özel kesimin örgüt ağları ve bunlardan oluşan çıkar gruplarının pazarlıkla resmi statü edinmesine bağlı bir devlet müdahalesi sürecidir. Bu süreçte, kamusal önem taşıyan pek çok kararın; devlet yetkilileri, yasama organları ve pazarlar tarafından değil; bazı toplumsal grupların 'temsilcileri' ya da sivil toplumun bu grupları ile devlet arasında yapılan uzlaşmalarla alınması gibi uygulamaların varlığı söz konusu edilmektedir. Bu uygulamalarla, stratejik olarak önem taşıyan işlevsel grupların devlet içine taşındığı -böylece sivil toplumun bazı bölümlerinin politize edildiği- ve bu yolla, devletin etki alanının sivil toplum içine taşınarak toplumsallaştığı savunulmaktadır. Bu tür grupların bir çeşit kaçak hükümet oluşturduğu da ileri sürülmektedir. Yukarıda anılan süreçlerin varlığının da, kitle iletişim araçlarının içine nüfuz eden bir tür oto-sansüre neden olduğu savunulabilir.

Türkiye'deki sansür yönetmeliğini incelemeyen önce, daha önceki bölümlerde siyasi rejimler açısından bu konu ele alındığından, bu anlamda bir çerçevelemenin bu bölümde yapılmayacağı belirtilmelidir.

Basın hukukunun bir konusunu oluşturan sansür durumu, Türkiye'deki demokratik parlamenter düzen açısından incelenecek olursa, Sansür Yönetmeliği'nin öncelikle savaş durumunda ve sıkıyönetim altına alınan yerlerde sansüre konu olan öğeler üzerinde durduğunu açıklamak gerekir. Genel olarak sansür, basının aktardığı düşünce ve görüşlere ilişkin özgürlüğün özel durumlarda kısıtlanması anlamına gelmektedir. Türkiye'de sansürün özellikle Sansür Yönetmeliği'nde de belirtildiği üzere savaş durumunda yasal olarak Başkomutanlıkça, sıkıyönetim durumunda, Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından konulduğu ve uygulandığı belirtilmelidir. Ayrıca olağanüstü halin uygulandığı bölgelerin de ayrı bir inceleme konusu oluşturduğu da vurgulanmalıdır. Bu bakımdan özellikle 1960'daki askeri darbe, 1971'de verilen muhtıra ve 1980'deki diğer askeri darbe nedeniyle Türkiye'de sansür özel önem gösteren biçimlerde uygulanmıştır denebilir. Bir başka deyişle, Türkiye örneğinde özellikle çok partili döneme geçişten sonra sansürün savaş durumunda değil ancak askeri darbe ve muhtıralarla doğan sıkıyönetim uygulamalarında gündeme geldiğini anımsamakta yarar vardır.¹⁸¹

Yukarıda sözü edilen durumlarda özellikle siyasal yapının etkilenmesi bakımından sansürün yalnızca sıkıyönetim uygulamaları dışında, basının da bir tür otosansür süreci içine girmiş olabileceğini de kabul etmek gerekir. Sansürün siyasal rejim açısından özellikle sıkıyönetim ve darbeler dışındaki uygulamalarının ise siyasal iktidarların çabaları ile keyfi bir biçimde uygulanması,

¹⁸¹ TAYFUN AKGÜNER, ERSAN İLAL ve GÜRSEL ÖNGÖREN, Kitle İletişim Mevzuatı, Der Yayınevi, İstanbul, 1995, s.780-782.

demokratik düzenin işleyişi açısından sakıncalar doğuracak ve siyasal yapılanmada oluşturabileceği kısırlıklarla, toplumsal iletişimin engellenmesi sonucunu doğurarak kamusal alanı olumsuz yönde etkileyebilecektir. Çünkü sansür olgusu, ancak özel durumlarda uygulanabilecek bir denetim düzeneği olarak ancak ülkenin ve siyasal yapının tehlikeye girdiği durumlarda söz konusu edilmesi gereken oldukça duyarlı hukuki, iletişimsel ve siyasal bir müdahale aracı olarak düşünülmelidir. Hatta sansürün bunların dışında özellikle siyaset üstü konularda uygulanması, demokratik düzene ilişkin olarak daha önce belirtilen "çoğulculuk", "kişi özgürlüklerinin sınırsızlığı", "gelişimcilik" ve "özgürlüğün dışa dönüklüğü" ilkelerini zedelememesi ve toplumsal iletişimin aksamaması açısından önemlidir.

III. BASIN ve KAMUOYU

8. TOPLUM ve KAMUOYU

Daha önce de değinildiği gibi, insanlar arası ilişkiler düzeyinde ele alındığında toplum, yine o toplumu oluşturan insanlar arasındaki ilişkiler toplamı ya da bütünü olarak tanımlanabilir. Toplum, bir iletişim ve ilişkiler toplamı içinde ele alındığında yukarıdaki yaklaşım bir anlam çerçevesi oluşturmaktadır. Kamuoyu kavramı ise, bu iletişim ve ilişkiler ağı içindeki farklı ideolojiler, görüşler, kanılar ve inançlara bağlı olarak oluşmaktadır. Ancak daha önce de değinildiği gibi, kamuoyu söz konusu öğelerin yalnızca bir biraradalığını ya da birliğini temsil etmez. Bir toplumda farklı görüş ve kanılara sahip olan değişen kamusal gruplar bulunabilir. Bu anlamda özellikle çağcıl demokratik parlamenter düzenlerde; farklı kamusal toplulukların ve bunların sahip olabileceği farklı oyların bulunabileceği anımsanmalı ve çağcıl toplumlarda demokratik düzenin bu anlamda dinamik bir yapı sergilediğine dikkat edilmelidir. Yanısıra, farklı bir görüş açısı olarak da; kamuoyunun toplumda kendini etkin ya da ortak olarak duyuran kanı olduğu dikkate alındığında, demokratik düzenlerde zaman zaman toplumda bazı öğelerin diğerlerine göre daha yoğun ve etkin kamu toplulukları ve bunlara ilişkin anlatım gücüne sahip olabileceği de değerlendirilmesi gereken bir başka öğedir.

Daha önce de değinildiği gibi, kamuoyu oluşumunu bireylere indirgemek olası değildir. Bütünselci bir yaklaşım içinde bakıldığında; toplumsal bütünlük, o toplumu oluşturan bireylerin toplamından daha büyük bir olguyu anlatır. Bu durumda, toplumsal bir olgu olarak kamuoyunu yine, bireyler arası bir iletişim dizgesine bağlamak da yanıtıcı olabilir. Kamuoyuna ilişkin ilk kuramsal düşüncelere dönecek olursak; bu olgunun "geniş bir zihnin" ortak ürünü olduğuna dayalı görüşe bağlı olarak, kamusal düşüncenin toplumun ortak düşün gücü içinde geliştiği ve bu sürecin birliktelik (kollektivite) içinde kavramsallaştığı ileri sürülebilir. Bu durumda, kamuoyu toplumsal bir oluşum sürecidir. Kamuoyunun toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkışını vurgulayan bir görüşe göre kamuoyu;

"... kişilerin doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak; amaca doğru eyleme geçme olasılığını yaratacak kararlılıkta, derinlikte ve nicelikte; büyük önemi olan belli bir durumu, kişiyi ya da öneriyi onaylamaları ya da desteklemeleri (onaylamaları ya da karşı çıkmaları) biçiminde kendilerini anlattıkları ya da anlatabilecekleri ve birden fazla kişilerin var olduğu durumlarda anlam taşır."¹⁸²

Kamuoyunun yukarıdaki toplumsal düzeydeki algılanışı içinde ve bireyleri aşan oluşumu düzeyinde ortaya çıkan bir başka niteliği onun kişilere

¹⁸² FLOYD H. ALLPORT, "Toward A Science of Public Opinion", *Public Opinion Quarterly*, University of Chicago Press, 1937, s.7-23'ten aktaran SEZER, 1972, s.9.

belli bir olay ya da sorun karşısında belli yönere yönelmeyi empoze ettiğinin düşünülmesidir. Belli bir görüşe göre; kamuoyu bu özelliğiyle ilgili toplumda yaşayan insanların kamusal düşüncenin kendi ortak düşünceleri olduğu inancına varmalarına neden olur. Bu düzeyde kamuoyu, bir ortak bilinç olarak toplumdaki sorunların çözülmesinde adeta bir hakem görevi görür. Öktem'in görüşüne göre ;

“ Kamuoyunun etkisiyle örneğin mahkemeler belli doğrultuda kararlar alabilir, hükümetler belli kararnameler çıkarabilir. Kamuoyu hiçbir anayasanın öngörmediği öyle ortak bir güçtür ki; bir süre sonra politik bir güce dönüşerek yasa ve anayasaların değiştirilmesine yol açabilir. Görülüyor ki, kamuoyu toplumun ortak inancı ve eğilimi olarak; bireyler üzerinde belli baskıları yaratmakta, onları belli tutumlara yöneltmekte ve işin en önemli yanı da o tutumun kendi öz inancından kaynaklandığı izlenimini vermektedir. O kişi, başka bir toplumun ortamı içinde yaşasaydı, belki de başka türlü davranabilir, başka tür inançlara sahip olabilirdi.”¹⁸³

Yukarıda belirtilen görüşler değerlendirildiğinde, kamuoyunun toplumda, adeta toplumu oluşturan bireylerin düşünce ve görüşlerinden ayrı bir güç olarak, toplumsal deneyimin ve bunun sonucunda oluşan düşünün bir temsilcisi gibi işlev gördüğü sonucuna varılabilir. Bu da; kamuoyunun toplumsal işlevi olarak tanımlanabilir. Ancak, kamuoyunun oluşumunu tamamen toplumsal öğelere dayandırmak, bireysel kimliğin hiçe indirgenmesi biçiminde anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, kamuoyu olgusunu tamamen bireylerden bağımsız görmek, kamuoyunun kapsamakta olduğu bireysel unsurları görmezden gelmek demek olacaktır. Oysa, kamuoyu bireysel kanıların bir toplamı olmamasına karşın, bireyi de kamuoyu oluşumu sürecinde, bütüne bağlı bir değişken olarak ele almak gerekmektedir. Nitekim, belirli bir görüşe göre kamuoyuna temel oluşturan siyasal kanıların biçimlenmesinde, kişinin bireysel özellikleri de rol oynar.¹⁸⁴ Ancak, kamuoyunu oluşturan bir öge olarak birey kavramını tekil yönde ele almaktan çok; birbiriyle etkileşim içindeki kamusal alanların üyeleri olan bireyler biçiminde düşünmek, bu olgunun niteliklerini kaybetmeden anlamak bakımından daha uygundur. Nitekim, daha önce de değinildiği gibi, bir grubun üyesi olarak bireyin kanı ve görüşlerinin de giderek söz konusu gruptan etkilenerek değişime uğradığı ve hatta bireysel eğilimlerin giderek grup kanılarıyla bütünleştiği savunulmaktadır. Bu durum da, bireylerin üyesi oldukları kamusal grupların özellikle bireyin dünya görüşünün oluşumunda ve toplumsallaşma sürecindeki etkisini ve ayrıca kamuoyu toplum ilişkilerinde kamuoyunun biçimlendirici gücünü ortaya koymaktadır.

¹⁸³ NİYAZI ÖKTEM, "Kamuoyu Oluşturmasında Basının Eğitim İşlevi ve Kamu Yararı Ölçütü", Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Yayın No: 19, İstanbul, 1986, s.242.

¹⁸⁴ SEZER, 1972, s.4.

Bireyin, kamuoyunun oluşumundaki rolü ve önemi toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, böyle bir olanağın ancak kamusal grupların ve kamuoyunun toplum üzerindeki etkileri bağlamında döngüsel bir özellik içinde kendini gösterebilir. Bir başka deyişle, kamuoyu, kamusal gruplar aracılığı ile toplumu etkilemekte, bu etki toplumun üyesi olan bireyler üzerine yansımakta, bu yansımanın ardından da birey ile kamuoyu arasında bir etkileşim doğmaktadır. Bireyin, kamuoyunun oluşumundaki etkisi, buraya kadar savunulan görüşler doğrultusunda ancak böyle bir döngüsel nitelik içerisinde düşünülebilir. Bu yaklaşım içinde birey ögesi, kamusal anlatım alanında, yalnızca kendisinden daha geniş ve büyük olan kamusal gruplar ve ilişikte olduğu toplumsal konum ile bu konumun kamuoyu ile etkileşim alanları bakımından anlamlıdır. Böylece, buraya kadar ortaya konulmuş olan yaklaşım bağlamında, kamusal anlatımın, toplumsal düzeyde ayrı bir bütünlük oluşturduğu ve bu bütünlüğün kendisine ilişkin işlev ve nitelikleri olduğu benimsenebilir. Kamuoyu ile toplum ilişkisinde ortaya çıkan bu işlev ve nitelikler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1- Kamuoyu, toplumsal bir olgu olarak, bireysel anlatıma indirgenemeyecek bir bütünlük içinde değerlendirilmelidir.

2- Kamuoyu, her ne kadar toplumsal yapı içinde kendine özgü ayrı bir bütünlük olarak görülse de; bu yapının kendi içinde farklılaşan, giderek çatışabilen kamusal grupları da barındırabileceği kabul edilmelidir.

3- Kamuoyu içindeki bireysel anlatımlar; ancak üyesi oldukları kamusal gruplar ya da içinde buldukları toplumsal konum ve farklı kamusal anlatımların etkileşimi bakımından anlamlıdır.

4- Kamuoyunu oluşturan birbirleriyle etkileşim içindeki kamusal grupların nitelikleri ve anlatımları (giderek bunların ortak etkisi) kapsamakta oldukları bireysel öğeleri ortak inanç ve kanılara yönlendiren ve giderek bu yolla toplumsallaşma sürecine de etkide bulunan bir özellik gösterirler.

Daha önce de belirtildiği gibi, toplumun asıl görünümü olarak "toplumsal davranış" kavramı kabul edilirse; çağcıl anlamda kamuoyunun bu davranışı en çok etkileyen öğelerden biri olarak, toplum üyelerinin dünya görüşlerinin ve sonuçta ortaya koyacakları görüşlerinin oluşumunda kamusal bir alan oluşturmak gibi temel bir işlevi vardır. Dolayısıyla, toplum üyelerinin içinde yaşadıkları topluma ilişkin olarak oluşturdukları kavramsallaştırmaları ve söz konusu toplumun kendisine ilişkin olarak oluşturduğu imaja bağlı olarak, gelişiminde ya da çözülmesinde temel bir rol oynadığı kabul edilebilir. Bu anlamda toplumun üyeleri olarak bireylerin de, kendilerine ilişkin olarak belirleyecekleri kişisel rollerin, kamuoyunun bu toplumsal rolünden etkilendiği benimsenebilir.

9.KAMUOYUNUN OLUŞUMU ve TOPLUMSAL İLETİŞİMİ

İleride, kamuoyu ve siyaset ilişkileri incelenirken değinileceği üzere, genellikle demokratik rejimlerde, özgürce "oluşan" kamuoyu ile, demokratik olmayan yetkeci rejimlerde "oluşturulan" (yaratılan) kamuoyu arasında bir ayırım yapılır.¹⁸⁵ Gerçekte ise, her rejimde, belirli bir oranda kamuoyu oluşturulmasından (yaratılmasından) söz edilmesi olanağı vardır. Ancak çoğulcu toplumlarda, sesini en iyi ya da diğerlerine göre en etkin bir biçimde duyurabilen grupların kamuoyunun oluşmasında kesin olmasa bile belirli bir üstünlüğe sahip oldukları ileri sürülebilmektedir. Yetkeci düzenlerde, resmi bir ideolojiye bağlı olarak yaratılmaya çalışılan bir kamuoyu söz konusudur. Eşdeyişle kamuoyu oluşumu açısından, kimi yetkeci düzenlerin özellikle belirli görüşleri topluma empoze etmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Bu ister, belirli bir partinin ilkeleri ya da devletin resmi ideolojisi biçiminde tanımlanmış olsun; tek gerçek olarak kabul edilen bu ideolojinin tartışılması ve eleştirilmesi söz konusu değildir. Bu bağlamda meydana gelen kamuoyu bir tür "resmi kamuoyu" olarak da tanımlanabilir.¹⁸⁶

Kamuoyunun toplumsal iletişimi, yukarıda açıklanan "oluşturulan" bir kamuoyunda, yalnız dikey yönden toplum katmanlarına benimsettirilmek istenen bir ideoloji, kanı, düşünce ve inanç yapısı iken, demokratik düzenlerde bu işleyiş, toplumun yatay ve dikey katmanları arasında çok yönlü bir durum sergilemektedir. Gerçekte, yetkeci ve baskıcı bir toplumsal düzende, gerçek anlamda kamuoyunun toplumsal iletişiminden söz edebilmek güçtür. Kamuoyunun gerçek anlamda, çağcıl düzeyde toplumsal iletişime kavuşması ancak çoğulcu, parlamenter düzenlere özgü bir durum olarak görülmektedir. Böylece, çatışan anlatımlardan en etkin ve doğru ya da haklı olanının ön planda olması ve sesini diğer kamu gruplarına göre, daha güçlü bir biçimde duyurması beklenmektedir. Çünkü kamuoyunu oluşturan grup, hangi konuda, kamuoyu oluşturursa oluşturursa, grubun konuyla ilgili inançları ve eylemleri, kamuoyu oluşumunun ve etkinliğinin en önemli belirleyicisi olacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ise, kamuoyunu oluşturan grubun büyüklüğünden çok etkinliği önemli olduğundan, bu etkinliğin kendi gücünü doğruluğundan ve haklılığından almasının beklenmesi olağandır.

Kamuoyunun oluşumunda etkili olan toplumsal öğeler, "siyasal toplumsallaşma" başlığı altında ele alınırken, kişisel öğeler de, "tutumlar" başlığı altında incelenmiştir. Tutum, kişi ya da olay karşısında sergilenen olumlu ya da olumsuz tepki gösterme eğilimi olarak tanımlanabilir. Bir tutumda, eğilimin kendisi ve yönünden oluşmak üzere iki ana öğe vardır.¹⁸⁷ Belirli bir görüşe

¹⁸⁵ KAPANİ, 1992, s.152.

¹⁸⁶ A.g.k., s.152-154.

¹⁸⁷ J. BLAIR KOLASA, *İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş*, (Çev: KEMAL TOSUN), İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisatı Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1979, s.431'den aktaran, VURAL, 1997, s. 79.

göre, tutumlar; tutumların nesnelere, özelliklerini ve diğer nesnelere ilişkilerini tanımlayan hem bilişsel (düşünce ve inançlar gibi) hem de duygusal (değerler) gibi öğeleri kapsar. Tutumlar, inanç ve değerleri kapsamakla birlikte, tüm inanç ve değerler tutumlara dönüşmeyebilir.¹⁸⁸ Kamuoyuna bireysel bakımdan temel teşkil eden öğelerden biri olan kanıları, tutumlara bağlayan bir görüşe göre; kanılar, tutumların kaynağını oluşturur.¹⁸⁹ Bu yaklaşım içinde, tutumların kazanılmasında; aile, çevre, eğitim gibi bir çok toplumsal etkenin bir araya geldiği düşünüldüğünde, kamuoyunun içerdiği kanıların da yine toplumsal bir oluşum içinde biçimlendiği ortaya çıkmaktadır. Böylece, kamuoyu toplum bütünlüğü ile ilgili organik bir işlevsellik içinde de düşünülebilir. Toplumsal iletişimin biçimlendirdiği bu yapının organik ve işlevsel açıdan kendi bütünlüğü içinde tüm toplumsal varlığı temsil eden bir yeterlilik içinde olduğu ileri sürülebilir. Eşdeyişle, kamuoyunu temsil eden ve yine kamuoyu tarafından temsil edilen toplum üyelerinin tutumları zaman zaman ortaklaşan bir zeminde, toplumsal iletişim tarafından biçimlendirilerek; kamuoyunun kendi yeterliliğini kendi içinde taşımasına olanak vermektedirler. Bu yeterlilik; aşağıda açıklanacağı biçimiyle bir kamu vicdanının ortaya çıkmasına temel oluşturmaktadır.

Kamuoyu, topluma ilişkin bilgilerin işlendiği özellikle yönetim ve yönetilenler arasındaki ilişkiler bakımından değerlendirildiği ve doğru ile yanlışın karşı karşıya geldiği bir zemin olarak toplumsal yaşamın vicdanı konumundadır. Özellikle, demokratik parlamenter düzenler düşünce, anlatım ve vicdan özgürlüğüne dayalı olarak geliştiğinden ve işlediğinden, kamuoyunun sağlıklı olarak oluşması önemli görülmüştür. Çağcıl anlamda düşünce ve vicdan özgürlüğü, artık toplumun üyelerinin, belirli bir yetkenin boyunduruğu altında bulunmadan kendi kararlarını kendilerinin verebilmesi ve topluma katılım bakımından özgür girişimde bulunabilmeleri olarak ortaya çıktığından dolayı, kamuoyunun oluşumunda söz sahibi olması beklenen bireylerin doğru olarak bilgilendirilmeleri son derece önem kazanmıştır. Bu bakımdan, kamuoyunun toplumsal iletişimi denildiğinde, özellikle çağcıl demokratik düzenler açısından, son derece önemli bir nokta vurgulanmış olmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi, özgürlükçü yapıya sahip devletlerde, ülke içindeki ve dışındaki olaylar konusunda bilgilenen bireyler, gelişen olaylardaki tercihlerini, bilinçli olarak ortaya koyabilirler.¹⁹⁰ Burada vurgulanan, bilinçli tercih kavramı aynı zamanda vicdan özgürlüğünü de gerekli kılmaktadır. Artık, çağcıl anlamda kamuoyu, vicdan özgürlüğü ile biçimlenen ve bu nedenle de, doğru, haklı ve sağlıklı olarak oluşabilmesi ve gelişebilmesi için de, tam olarak bilgilendirilmesi gereken bir özellik içinde ele alınmalıdır. Oysa, yetkeci düzenlerde yapıları gereği, toplumsal

¹⁸⁸ DANIEL KATZ, "The Functional Approach to the Study of Attitudes", *Reader in Public Opinion and Mass Communication*, (Ed: MORRIS JANOWITZ-PAUL M. HIRSCH), The Free Press A Division of Mac Millian Publishing Co. Inc., New York, 1981, s.41'den aktaran VURAL, 1997, s.79.

¹⁸⁹ AHMET TANER KIŞLALI, *Siyaset Bilimi*, Dördüncü Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.117-118.

¹⁹⁰ YÜKSEL-DEMİRAY, 1988, s.54.

iletişimin yukarıdan aşağıya doğru işleyen bir görünümü vardır ve bu durum, vicdan ve düşünce özgürlüğünün de, yetke ile simgelenen belirli ellerde toplanması keyfiyeti söz konusudur. Oysa, artık iletişim alanında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak anlaşılmıştır ki; siyasetin olduğu ve uygulandığı ortamlarda, iletişime koşulsuz gereksinim görülmektedir. Çünkü, siyasetin yönetme işlevini yerine getirme özelliği nedeniyle, yönetimin kuralları içinde işleyebilmesi için, iletişim kanallarının sürekli açık olması gerekmektedir.¹⁹¹

Yukarıdaki anlatımlara bağlı olarak artık, günümüzde “oluşan” kamuoyu ile “oluşturulan” kamuoyu arasındaki farklılık ölçütü, toplumsal iletişim kanallarının açık olup olmaması ve dolayısıyla toplumsal iletişimin sağlıklı olarak işleyip işlemediğine bağlı bir biçimde ortaya çıkar. Toplumsal iletişimin sağlıklı olarak işlemesi ise bir toplumda; düşünce, anlatım ve vicdan özgürlüklerinin özellikle “dengeli” bir biçimde anlaşılmış, benimsenmiş ve yerleşmiş olmasına bağlıdır. Yetkeci bir yönetim anlayışının çağımızda toplum üyelerinin önüne çıkardığı en büyük engel, kamuoyunun düşünce, anlatım ve vicdan özgürlüğü öğelerini sağlıklı bir biçimde uygulaması ve hazmetmesine izin vermemesi ve dolayısıyla, bireysel gelişim ve iletişimin önüne de engel çıkarmasıdır. Düşünce ve anlatım özgürlüğü günümüzde artık basın özgürlüğü ve bunun da ötesinde “iletişim özgürlüğü” ile simgelenirken, vicdan özgürlüğü de pek çok ülke gibi Türkiye’de de “laiklik” ile simgelenmiştir. Dolayısıyla, bir toplumda, toplumsal iletişimin sağlıklı olarak akması ve kamuoyunun özgürce oluşumu, “iletişim özgürlüğü” ve “laiklik” hak ve ilkelerinin bulunması düzeyinde düşünülmelidir. Laiklik, vicdan özgürlüğünün teminat altına alınması düzeyinde düşünülürken, iletişim özgürlüğü de, düşünce ve anlatım özgürlüğünü teminat altına almak ve yaşatmak düzeyinde düşünülmelidir.

Vicdan özgürlüğü gibi, düşünce ve anlatım özgürlüğünün de, toplumsal iletişimin sağlıklı olarak akması ve kamuoyunun özgürce oluşması için “olmazsa olmaz” bir nitelik gösterdiğine daha önce değinilmişti. Bugün artık klasik demokrasi anlayışında bile, devletin korunması savıyla, halkın bilgilene hakkının sınırlandırılması ve bu nedenle özellikle “gerçeğe uygun” haber dolaşımının engellenmesinin savunulmaması gerektiği görüşü ileri sürülmektedir.¹⁹² Günümüzde basın özgürlüğü kavramı daha gelişip yaygınlaşarak “iletişim özgürlüğü” kavramı olarak benimsenmeye başlamıştır. İletişim özgürlüğü kavramı ise, bireylerin bilgi edinme hakkı ve özgürlüğünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Basın Konseyi Başkanı Oktay Ekşi bir yazısında, “basın özgürlüğü” kavramının, gerçekleri öğrenme hakkı konusundaki önceliği gazeteciye tanıdığını, oysa “iletişim özgürlüğü”nün ise bir kimsenin gerçeği öğrenmesi ve öğrendiği gerçeği eğer istiyorsa değerlendirmesi eşdeyişle, onun üzerinde düşünce ve görüş üretmesini ve öğrendiği gerçeği ya da ürettiği düşüncüyü amaçladığı son noktaya kadar iletmesi hakkı ve özgürlüğü sürecini

¹⁹¹ AŞKUN, 1976, S.1-32.

¹⁹² FIKRET İLKİZ, İletişim Mevzuatı, Yayımlanmamış Ders Notları, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, 1996, s.2.

tanımladığını belirtmektedir.¹⁹³ Buradan da anlaşılacağı gibi artık çağcıl toplumlarda kamuoyunu oluşturan insanların bilgiyi edinme haklarının son derece önemli olduğu ortaya çıkmış ve zamanında "basın özgürlüğü" olarak ortaya çıkan bilginin edinilmesi ve açıklanması hakkının tüm topluma ve kamuoyuna yayılması gerekliliği anlaşılmıştır.

¹⁹³ OKTAY EKŞİ, "Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:11, Ankara, 1996, s.251.

10. BASIN ve KAMUOYU OLUŞUMU

Daha önceki bölümlerde de değinilen basının kamuoyunu oluşturma işlevi günümüzde, basının kamuoyunu tek başına ve doğrudan doğruya oluşturmaktan çok onun kamuoyunun özgürce oluşmasını sağlamakta olduğu yönünde değerlendirilmektedir. Bu anlamda basın, yöneten ile yönetilenler arasında karşılıklı bir iletişim ve kanıların değişimini sağlaması görevini üstlendiği benimsenebilir. Bu da, kamuoyunun oluşumu ve toplumsal iletişimi bakımından basının en önemli aracı olduğu gerçeğini ortaya koyan bir yaklaşımdır. Kamuoyunun özgürce oluşumunda toplumsal iletişim sürecinin tamamlanması gereği başlıca bir öge olarak kabul edilirse, basının toplumsal iletişim döngüsünü tamamlayan yaşamsal bir rol üstlendiği benimsenebilir.

Basının toplumsal yaşayışta ve demokratik düzenlerin işleyişinde, yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü erk biçiminde değerlendirilebileceğine daha önce de değinilmişti. Bu bağlamda basın, bir diğer kamusal görevi olarak, yine daha önce değinilen "denetim ve eleştiri" işlevi gündeme gelmektedir. Şöyle ki; basın, yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirleriyle ilişkilerinde ve kendi işleyişlerinde meydana gelen aksaklıkları gözleme ve yansıtma olanağı içerisinde, kamu adına denetim ve eleştirilerde bulunarak, söz konusu erklerin demokratik düzene en uygun bir biçimde işleyişinde aracılık etmesi beklenir.¹⁹⁴ Bu işlevi yerine getirmesinden dolayı, basın "kamu gözcüsü" olarak nitelendirilebildiği de görülmektedir. Bu yaklaşım, basına ilişkin gelenekçi özgürlükçü düşünceye bağlanmaktadır. Buna göre, basın ve diğer medyanın, hükümetlerden tam bağımsızlığının yalnızca serbest pazar kuralları içinde sağlanabileceği ileri sürülmektedir. Medya, kamusal düzenlemelere bağlandığı andan itibaren gözcü olmaktan çıkacak ve daha da kötüsü tamamen devletin ve yetkenin çıkarları için çalışan bir duruma gelecektir.¹⁹⁵ Ancak, karşı görüşler kamu gözcüsü yaklaşımının yalnızca devlete uygulanacak biçimde geliştirildiğini belirtmektedir. Gerçekte, bu görüşün temelleri, despotik yönetimler döneminde oluşturulmuş ve özgür düşüncenin, anlatımın saltıkçı (mutlakiyetçi) yönetime karşı bir savunma aracı olarak görüldüğü bir dönemde ortaya konmuştur. Bir görüşe göre, bu yaklaşım, çatışmanın temelde birey ve devlet arasında ve cehalet ile aydınlanma arasında var olduğunu öneren basitçi bir toplum anlayışından yola çıkılarak şekillendirilmiştir.¹⁹⁶ Bu durum, çağcıl düzeyde, kamuoyu oluşumu ve medya üzerinde biçimlenen ve özellikle serbest pazarın medya üzerindeki egemenliğini hedef alan tartışmalar karşısında yeterliliği olan savların bu yaklaşım içinde biçimlendirilmesine engel olmaktadır.

¹⁹⁴ KAYIHAN İÇEL, "Günümüzde Basın Kamusal Görevleri", Genç Gazeteciler Eğitim Semineri, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1985, s. 18.

¹⁹⁵ JAMES CURRAN, "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", Medya, Kültür, Siyaset (Der: Süleyman İrvan), Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.142-143.

¹⁹⁶ A.g.k., s.146-147.

Basının yukarıda belirtilen yönde ve özellikle özgürlükçü yaklaşımlar içinde belirtildiği biçimiyle, kamuoyunun oluşumu bakımından sergilediği yaşamsal konum onun kamuoyunu yansıtmak kadar biçimlendirmesi olanağını da gündeme getirmektedir. Basının bu noktadaki işlevi, onun daha önce belirtilen "eğitim" işlevi ile de bütünleşerek, toplumların belirli seçimlere götürülmesinde de etkili olabilecektir. Belirli bir görüşe göre, bu eğitim ve onun koşullandırdığı seçimler, toplumu olumlu ya da olumsuz bir yöne yönlendirebilir. Ayrıca basının oluşturduğu bu kamusal yönlendirme, kişiyi çağcıl değerlere de götürebilir, çağ dışı, ahlak dışı ve insanlık dışı seçimlere de yönlendirebilir.¹⁹⁷

Yukarıdaki anlatımda ve daha önce de belirtilen, kamuoyu ve basının kamuoyunun oluşumu sürecinde bütünleşen bir işlevi olarak, toplum üyeleri üzerinde oluşturdukları yönlendirme (empozisyon) bakımından ortaya çıkan basının toplumsal sorumluluğu da duyarlılık gerektiren bir konu olarak kendini göstermektedir. Bir görüşe göre, kamuoyunun ve basının işlevselliği birbirini tamamlayan iki öge durumuna tam olarak geldiğinde ise toplumlarda, yanlış ve keyfi kararların, toplumun yapısına uygun olmayan politikaların ortaya konulması güçleşir ve hem toplum, hem de toplumu yönetenler, doğru kararlar alır ve daha rahat bir yaşam ortamı bulurlar.¹⁹⁸

Basının ve kamuoyunun bu bütünleşen işlevi içinde, toplum üyeleri üzerinde oluşturdukları yönlendirme (empozisyon) bakımından ortaya çıkan basının toplumsal sorumluluğunun önemini vurgulayan bir görüşe göre, basının kamuoyunun üyeleri üzerinde "çoğunluk" etkisi uyandıran bir etkinliği vardır. Bu bağlamda; gazetelerin zaman zaman, savundukları görüşleri, toplumun çoğunluğunun görüşleri olarak göstererek, bireylerde bir çoğunluk duygusu uyandırmakta oldukları, onları bu görüşlere inandırmaya ya da varolan inançlarını kuvvetlendirmeye de çalıştıkları belirtilmektedir. Burada belirtilen basına bağlanan olanak, gerçekte onun içinde yaşam bulduğu kamusal alandan dolayı gündeme gelmektedir. Söz konusu olanağın aynı zamanda basına toplumsal bir sorumluluk yüklediği de kabul edilmelidir.¹⁹⁹ Ancak kimi farklı yaklaşımlar dikkate alındığında, basının kamuoyunun oluşumunda sahip olduğu belirtilen bu olanağın ve gücün yalnızca toplum üyelerinin daha önce edinmiş oldukları, tecrübe ve birikimlerine dayalı olarak ortaya çıkan inanç ve tutumlara bağlı olarak etkili olabileceği de savunulmaktadır. Bu bağlamda, basın tarafından ortaya konulan yaklaşımların ve ileri sürülen görüşlerin, toplum üyeleri üzerinde etkili olabilmesi olanağı ancak, bunların kişilerin geçmişte edinmiş oldukları inanç, kanı, görüş ve tutumlarla çatışmaması durumunda etkinlik kazanmaktadır. Eşdeyişle, basın tarafından aktarılan iletiler bireyin seçici

¹⁹⁷ ÖKTEM, 1986, s. 242.

¹⁹⁸ VURAL, 1997, s.88.

¹⁹⁹ AYDIN YALÇIN, "Efkar-ı Umumiye", Siyasal Bilimler Dergisi, No:170, Ankara, 1945, s.68'den aktaran VURAL, 1997, s. 93.

algısına takılmaktadır.²⁰⁰ Basın aracılığı ile kamuoyu oluşumuna ilişkin bir başka görüş ise; kamuoyu oluşumundaki öznel (sübjektif) öğeyi vurgulamaktadır. Buna göre; insanların ancak kendilerini birinci dereceden ilgilendiren sorunlara karşı ilgi gösterdikleri ve bu anlamda sorunun nesnel anlamda fazla bir anlam taşımadığı savunulmakta ve halk için önemli olanın, sorunun kendisini ya da çevresini yakından ilgilendirdiğini düşünmesi olduğu belirtilmektedir.²⁰¹

²⁰⁰ GÜLGÜN TOSUN, "Kamuoyunun Oluşumunda Kitle İletişiminin Rolü ve Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Basının Etkisi", *Açıköğretim*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, C:1, Sayı:1, Eskişehir, 1994, s.177.

²⁰¹ OKTAY KURTBÖKE, *Yazılı Basında Habercilik*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1986, s.45'ten aktaran VURAL, 1997, s.93.

IV. KAMUOYU, BASIN ve SİYASET

11. KAMUOYU ve SİYASET

Toplumda, değişik siyasal düzenlerde, özellikle kamuoyu-basın ilişkilerinde belirginleşen ve kendini gösteren farklı kamuoyu yapılanmaları söz konusudur. Özgürlükçü ve demokratik düzenlerde, yetkeci düzenlerde ve daha önce bu düzenlere bağlı olarak ele alınan gelişmekte olan ülkelerin düzenlerinde kamuoyunun oluşumunun değişiklik göstermesi olağandır. Yetkeci düzenlerde kamuoyunun oluşumu; faşist ve nasyonal sosyalist düzenler ve komünist düzenlerle gelişmekte olan ülkelerin düzenleri bakımından bazı farklılıklar gösterir. Özellikle, nasyonal sosyalist ve faşist düzenler ile komünist düzenlerde ise iktidarların üzerindeki etkinliği bakımından kamuoyunun oluşumu benzerlikler gösterir. Bu tür düzenlerde ortaya çıkan kamuoyu için "güdümlü" nitelemesi kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise kamuoyu oluşumu bakımından uygulanan rejimlerin niteliğine bağlı olarak yer yer özgürlükçü demokratik düzenlere benzer bir biçimde oluşan kamuoyu ile yer yer de yetkeci düzenlere benzer biçimde dikey olarak "oluşturulması" arzulanan kamuoyunun bir karışımından türeyen bir yapı söz konusu edilebilecektir. Kamuoyu oluşumu bakımından genellikle ayrı bir düzeyde değerlendirilen az gelişmiş ülkelerde ise kamuoyunun varlığının bile tartışmalı olduğu savunulabilmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi, genellikle demokratik rejimlerde özgürce "oluşan" kamuoyu ile, demokratik olmayan (yetkeci) rejimlerde "oluşturulan" (yaratılan) kamuoyu arasında bir ayırım yapılır.²⁰² Gerçekte ise, her rejimde belirli bir oranda kamuoyu oluşturulmasından (yaratılmasından) söz edilmesi beklenebilir. Ancak, daha önce de değinildiği gibi, çoğulcu toplumlarda sesini en iyi ya da diğerlerine göre en etkin bir biçimde duyurabilen grupların kamuoyunun oluşmasında kesin olmasa bile belirli bir üstünlüğe sahip olduğu ileri sürülebilmektedir. Yetkeci düzenlerde, resmi bir ideolojiye bağlı olarak yaratılmaya çalışılan bir kamuoyu söz konusudur. Bu ister, belirli bir partinin ilkeleri ya da devletin resmi ideolojisi olsun, tek gerçek olarak kabul edilen bu ideolojinin tartışılması ve eleştirilmesi söz konusu değildir. Bu bağlamdaki bir kamuoyu, bir tür "resmi kamuoyu" olarak tanımlanabilir. Ancak, bu kamuoyunun dışında, bazı yaklaşımlara göre, bu tür rejimlerde "su altındaki kamuoyu" olarak tanımlanan bir başka kamuoyu vardır. Daha önceki bölümlerde değinilen ve Sovyet Rusya'da elden ele dolaşan "samizdat" adlı yayınların varlığı ve yine Alman işgali altındaki Fransa'da yayınlanan "Editions Minuit" türü yayınlar, bu tür kamuoyunun en belirgin örneklerini oluşturur.²⁰³

Belirli bir görüşe göre; değişik siyasal düzenlere sahip olan az gelişmiş ülkelerde, gerçek anlamda kamuoyunun varlığını ileri sürebilmek oldukça güçtür.²⁰⁴ Özellikle yeni bağımsızlığını ilan eden ülkelerde ulusal bütünleşme olgusu tamamlanamadığından ve bu toplumların geleneksel yapılarından

²⁰² KAPANI, 1992, s.152.

²⁰³ A.g.k., s.154.

²⁰⁴ A.g.k., s.155.

toplumsal gruplaşma ve örgütlenme zemini zayıf olabildiğinden kamuoyu oluşumu güçleşmektedir. Ayrıca, okuma-yazma oranlarının düşüklüğü ve kitle iletişim araçlarının, özellikle alt yapı eksikliği nedeniyle yaygınlaşmamasından dolayı yine kamuoyu oluşumunun engellerle karşılaştığı belirtilmektedir.²⁰⁵

Kamuoyu ve siyasetin ilişkilerinin söz konusu toplumun siyasi yapısıyla yakından ilişkili olduğu belirtilmişti. Demokratik düzenlerde daha önce kamuoyunun toplumsal iletişiminin bu tür düzenlerde döngüsel bir yapı göstermesi nedeniyle, kamuoyu ve siyaseti birbiriyle etkileşim içinde ele almak olanağı vardır. Oysa yetkeci düzenlerde, kamuoyunun bir resmi, bir de resmi olmayan oluşumundan söz edilmişti. İşte bu resmi olmayan sessiz kamuoyu, siyasi akışın bütünlüğünden ne derece kopuksa, siyaset ve kamuoyu bütünleşmesi de o derecede sağlanamamış demektir. Nitekim, yalnızca dikey bir kamuoyu oluşturma süreci içinde toplumsal siyasi ortamın ne derecede başarılı sonuçlara ulaşabileceği de ayrı bir tartışma konusudur. Gerçekte, bir bakıma demokratik bir düzende, kamuoyu; yasal, doğru ve haklı iktidarın kendi zeminini, yine yasal, doğru ve haklı yollardan korumasının ve geliştirmesinin bir yolu olacaktır. Oysa, yetkeci bir düzende, resmi olmayan kamuoyu büyüdüğü ve etkinliğini arttırdığı sürece iktidarın doğruluğu ve haklılığı ve hatta yasal zemini bile tartışma konusu olacaktır.

Az gelişmiş ya da üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlanan toplumlarda ise kamuoyunun yeterli bir biçimde oluşmaması ya da kendini açıklayamaması, iktidarların demokratik bir düzene ulaşmasında, bu yönde gelişmesinde bir engel oluşturacaktır. Bu nedenle, bu toplumlarda, örgütlenme bilincinin oluşturulması ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaştırılması önemli ve çok gerekli bir öge olarak, en azından demokratik düzenin yerleşmesi ve gelişmesi açısından yaşamsal görülmektedir. Bununla birlikte, bu yaygınlaştırma sürecinin, kamuoyunda gözlemlenen zayıflıklara bağlı olarak anti demokratik süreçlere girme eğiliminde olabilecek güç odakları ve tekelleşme eğiliminde olabilecek tecimsel kuruluşların etkinliklerini engelleyecek biçimde yasalarla düzenlenmesi önemlidir.

Herşeye karşın kamuoyunun, güçlü ya da zayıf olarak yapılaşmış tüm siyasal düzenlerde varlığı öngörülmelidir. Çünkü, gerçekte az gelişmiş ülkelerdeki kamuoyunun gücü bile tam olarak tanımlanamamış ve bu konu üzerinde kesin bir sonuca varılamamıştır. Ancak, kamuoyunun herşeyden önce haberlerin ve düşüncelerin özgürce yayılabildiği ortamlarda tam anlamıyla etkinliğini ortaya koyabileceği savunulabilir. Başta, haberleşme ve düşüncenin açıklanması özgürlükleri olmak üzere, bütün temel hak ve özgürlüklerin (basın, toplanma, gösteri yapma, örgütlenme, dernek kurma, sendikalaşma gibi...) sağlandığı bir hukuk düzeni oluşturulmalıdır. Bu olanakları ve ortamı getiren

205 A.g.k., 155-156.

çoğulcu demokratik düzenin, kamuoyunun sağlıklı olarak "oluşmasını" sağlayan en elverişli düzen olduğu ileri sürülebilir.²⁰⁶

Demokratik bir kamuoyunun oluşumu için gerekli şartlar değerlendirildiğinde; özellikle özgürlükçü kuramın etkin olduğu bir düşünce düzeni içinde devlet ve toplumun bir ve aynı olguyu yansıtmadığı düşünülür. Bu durumda, hükümetin iktidarının toplumun diğer kurumlarının toplamını ortadan kaldırabilme olanağını engellemek için toplumun hiçbir kurumunun egemen olmaması gerektiği savunulur. Ayrıca, yönetim ve siyasetin toplum üyelerinin temel sorumluluğu taşıyan siyasal temsilcilerin kimler olduğunu bilebilmelerini sağlayacak bir biçimde düzenlenmeleri öngörülmüştür. Yanısıra oy verme hakkının da kamuoyunun olabildiğince geniş bir biçimde kendini gösterebilmesi bakımından herkesi kapsayıcı olması ve seçmenlerin geniş bir bölümünün sandığa gitmesi beklenmektedir. Bunların dışında, tüm vatandaşların, bilgi kaynaklarına özgürce ulaşma olanağına sahip olarak, sorumlu hükümetin ne yaptığı, ne yapabileceği ve ne yapmasının gerektiği gibi öğelerin belirlenmesinde muktedir olmalıdırlar. Varolan hükümet ya da diğer siyasal kurumlara muhalif durumda olanlar kamu desteğine talip olabilmek için örgütlenebilmelidirler. Öte yandan, başarı kazanan siyasal iktidarın, kendisine karşı olan muhalefeti zorla ortadan kaldırmayacağına duyulan güvenin, toplumun ve propaganda yapanların gelenekleri içinde kökleşmiş olması beklenir. ²⁰⁷

²⁰⁶ ALEX INKELES, *Public Opinion in Soviet Russia*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1962' den aktaran KAPANİ, 1975, S.116'dan aktaran ÇİÇEK, 1992, s.20.

²⁰⁷ NORMAN J. POWELL, *Anatomy of Public Opinion*, Prentice Hall, New York, 1951, s.525'ten aktaran BEKTAŞ, 1996, s.245-246.

12. BASIN ve KAMUOYU ARAŞTIRMALARI

Genel bir ilke olarak, demokrasilerde, siyasal iktidarların kamuoyunun eğilimlerine uygun kararlar vermek ve kitlelerin onayına gereksinim duymak durumunda oldukları kabul edilmiştir. Bu bağlamda, demokratik yönetimler, "kamu iradesi"ni çeşitli yönleriyle saptamak ve kamuoyunun eğilimlerini öğrenmek ve özellikle "kamu isteklerinin" siyasal eyleme dönüşmesine de olanak sağlamak bakımından, kamu kanı ve taleplerinin ölçülmesi sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Kısaca, kamuoyu kanularının ölçülmesi olarak tanımlanan kamuoyu araştırmaları, toplumun tümünün ya da belirli kesimlerinin (belirli kamusal grupların) bir sorun karşısındaki tutum ve düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan yoklamalardır.²⁰⁸ Kitle iletişim süreci ve dolayısıyla basın bakımından da, kamuoyu araştırmalarının önemi, kitle iletişim sürecindeki yansıma ya da geri besleme olgusunun ölçülmesi bakımından ortaya çıkmaktadır. Haber-iletişim akımı ve kitle iletişiminin toplumsal akış süreci içinde, daha önce de değinildiği gibi, yansıma olarak tanımlanan ve geri besleyici bir özelliği bulunan ve iletinin, ne biçimde, ne yönde yorumlandığını anlatan bir öge söz konusudur.²⁰⁹ Kitle iletişim süreci içinde iletinin ulaştığı hedef kitlenin düşüncesini, tepkisini göstereceğinden de önemi büyüktür. İşte, geri besleme ya da yansıma kavramıyla tanımlanan bu olgunun ölçülmesi de ancak kamuoyu araştırmaları ile sağlanabilmektedir.

Kamuoyu araştırmalarının gelişim süreci içinde, bu yoklamaların gerekliliğinin ortaya çıkması, çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Örneğin, kamuoyu araştırmalarının siyasal liderlerin karar alma cesaretini kırdıkları, daha çok muhafazakar görüşleri yansıttıkları ve bir propaganda aracı gibi işlev gördükleri savunulmuştur.²¹⁰ Bu noktada kamuoyuna ilişkin olarak ileri sürülen bazı görüşleri anımsamakta yarar vardır: Tezin daha önceki bölümlerinde kamuoyuna ilişkin olarak; halkın büyük bir çoğunluğunun, tartışmalı bir kamu sorunu hakkında kanularını açıklamadıkları ya da sorunun bile farkında olmadıklarından ve doğal olarak o soruna ilişkin herhangi bir kanı sahibi olmadıklarından, kanı sahibi olsalar bile bunu duyurmak için toplumsal ve ekonomik düzeyde bir gereksinim duymadıklarından ve de bunları duyurmak için gerekli araçlara sahip olmadıkları için, kanı ve görüşlerin açıklanmasında çoğu zaman kopukluklar yaşandığını savunan bir görüş belirtilmişti.²¹¹ Dolayısıyla, yukarıda belirtilen kamuoyu araştırmalarının daha çok muhafazakar görüşleri belirttiklerinin savunulmasında bu görüşün etkili olması olağandır. Çünkü, yukarıdaki kamuoyu anlatımına bağlı olarak özellikle kökleşmiş, muhafazakar görüşlerin, diğer görüşlere göre daha kolay ve vurgulu olarak

²⁰⁸ ATABEK, 1996, s. 865; BEKTAŞ, 1996, s.189.

²⁰⁹ SCHRAMM, 1992, s.107-108.

²¹⁰ BEKTAŞ, 1996, s.193.

²¹¹ SEARS, 1964, s.1'den aktaran, VURAL, 1997, s.69.

açıklanması olasılığı vardır. Bu durumda, belirli kamu sorunlarına ilişkin olarak, görüşlerin halk arasında kesinleşmediği ya da bunlarla ilgili bilgilere tam ulaşamadığından dolayı karar almada meydana gelebilecek zorluklardan ötürü, kalıplaşmış ve dogmatik görüşlerin diğer görüşlere göre daha vurgulu ve belirgin bir biçimde açıklanabildiği durumlarda, kamuoyu araştırmalarının sonuçlarının daha çok muhafazakar görüşleri yansıttığı kanısının savunulması beklenebilir.

Yukarıda açıklanan, kamuoyuna ve kamuoyu araştırmalarına ilişkin ortaya çıkan kuşkulara karşın, siyasal lider ve partilerin kamuoyunun tutum, kanı ve eğilimlerinin belirlenmesi ve bunları temel alan politikalar uygulayabilmeleri için kullanabilecekleri başlıca aracın bu araştırmalar olması nedeniyle, demokrasilerde kamuoyu araştırmaları vazgeçilmez bir araç olmaktadır.²¹² Yetkeci düzenlerde ise, kamuoyunun "oluşturulması"ndan söz edildiği düşünülecek olursa, kamuoyu araştırmalarının yetkeye ilişkin herhangi bir olumsuz görüşü yansıtması olasılığına karşı ancak çok kısıtlı biçimlerde ya da gizli yapılmaları hatta hiç yapılmamış olmaları olasılığı düşünülebilir. Böyle düzenlerde ancak, biçimlendirilmesi ya da yönlendirilmesi düşünülen toplumsal kanuların tanınması amacıyla bu tip araştırmaların varlığı belki söz konusu edilebilecektir. Oysa demokratik ve özgürlükçü düzenlerde artık bu tip araştırmalar, yöneticilerin gereksinim duyulan zamanlarda politikalarını gereğinde toplumsal görüşlerle bütünleştirmeleri açısından önemli bir demokratik işlev gösteren araçlara dönüşmektedirler.

Basın ve kamuoyu araştırmaları arasındaki ilişki iki yönde düşünülebilir; bunlardan birincisi özellikle basın özgürlüğünün tam olarak sağlandığı demokratik düzenlerde, basının bu araştırmaların sonuçlarını yayınlarak, bunları kamuoyunun kendi durumunu öğrenmesini sağlayan bir araç olarak kullanması, ikinci olarak ise -kitle iletişiminde iletilerin iletiminin daha çok tek yönlü bir süreç içinde işlediği düşünüldüğünde- bu araştırmaların iletilerin aktarılmasındaki tek yönlülüğü kırarak basına ve diğer kitle iletişim araçlarına, kamuoyu ile doğrudan temas olanağını sağlamalarıdır. Kamuoyu araştırmaları sonuçlarının kitlelere ulaştırılabilmesi, kamuoyunun aydınlatılabilmesi ve bilgilendirilebilmesi ancak kitle iletişim araçları aracılığı ile sağlanabilir. Özellikle, siyasal toplumsallaşmanın sağlanabilmesi ve kamuoyunun toplumsal iletişim sürecinin sağlıklı olarak işleyebilmesinde, siyasal içerikli olan ve seçim dönemlerinde yapılan kamuoyu araştırmaları büyük önem taşır. Bu durum, demokratik düzenlerde, yapılan çeşitli araştırmaların topluma özgürce iletilmesine olanak sağlaması bakımından, basının ve diğer kitle iletişim araçlarının rolünü vazgeçilmez derecede önemli kılmaktadır.

Kuramsal olarak, medyanın kamuoyu araştırmaları sonuçlarını doğrudan ve üzerinde herhangi bir etki yapmadan kitlelere ilemesi gerektiği varsayılmaktadır. Bu araştırmalar ancak kitle iletişim araçları tarafından yayınlandığı takdirde önem kazanmakta, kitlelere ulaşabilmekte, kamunun

²¹² BEKTAŞ, 1996, s.193.

kanıları, düşünceleri ve eğilimleri yine kamunun bilgisine sunulmaktadır.²¹³ Bazı yazarlar tarafından bu işlem, "kanaat üçgeni" ismiyle tanımlanmış ve medya, kamuoyu ve kamuoyu araştırmaları arasında karşılıklı üçgenel bir ilişki biçiminde ortaya konulmuştur.²¹⁴

Çoğulcu demokrasilerde, kamuoyunun sorunlar ve olaylar üzerine düşündüklerinin öğrenilmesi ve değerlendirilmesi bakımından, özellikle siyasi yöneticiler açısından, kamuoyu araştırmaları ve bunların yine kamuoyu üzerinde oluşturacağı olası etkilerin incelenmesi büyük öneme sahiptir. Bazı görüşlere göre, siyasi seçimlerle ilgili olarak seçmenlerin çoğu oy verme kararlarında bu araştırma sonuçlarını dikkate alırlar. Daha önce de değinildiği gibi demokratik düzenlerde, kamuya yönelik politikaların belirlenmesinde de, kamuoyu politikalarının sonuçlarının dikkate alınması beklenir. Bu nedenle, kamuoyu araştırmalarının, okuyucular ve politikacılar üzerindeki etkileri bakımından değerlendirilmesi gerekir.²¹⁵

Genellikle siyasi açıdan seçmen kitlesinin siyasal eğilimlerini, siyasal parti tercihlerini incelemek amacıyla yapılan kamuoyu araştırmalarının seçmenler ve siyasetçiler üzerinde iki tür etkisi olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birincisi, araştırma sonucu elde edilen bilgilerin, özellikle kararsız seçmenlerin siyasi parti tercihlerini etkilemesi, ikinci olarak, yapılacak bir seçimde, beklenen sonuçları alamayacağını ya da belirli seçim barajlarını aşamayacağını düşünen siyasal partilerin seçimlerde diğer partilerle ittifak kurmalarına ya da kendilerine yakın buldukları daha güçlü bir partiye katılmalarına yol açması söz konusu olabilir.²¹⁶

Kamuoyu araştırma sonuçlarının seçmen üzerindeki kesin etkisini değerlendirmek güçtür. Ancak, bu araştırmalardan elde edilen verilerin, seçmenin siyasal parti ve aday tercihlerinde de etkili olduğu ileri sürülür. Kamuoyu araştırmalarının, okuyucu üzerinde beş tür etkiye sahip olduğu ileri sürülebilir:²¹⁷

Çoğunluk (Bandwagon) Etkisi: Seçim kampanyaları dönemlerinde, belirli parti ve adayların önde olduğunu gösterdiklerinde, özellikle kararsız seçmenlerin oy davranışlarının söz konusu aday ve parti doğrultusunda değişebileceği öne sürülür.

²¹³ ALBERT E. GOLLIN, "Expression the Liasion between Polling and Press", *Public Opinion Quarterly*, No:4, 1980, s.450'den aktaran BEKTAŞ, 1996, s.230.

²¹⁴ SHELDON R. GAWISER-G. EVANS WITT, *A Journalist's Guide to Public Opinion Polls*, Preager, Westport, 1994, s.2-3'ten aktaran BEKTAŞ, 1996, s.230.

²¹⁵ DAVID PEARCE DEMERS, "Commentary: A Qualitative Analysis of Newspaper Polls", *Newspaper Research Journal*, Vol:9, No:3, Spring 1988, s.105-114.

²¹⁶ ATABEK, 1996, s.869.

²¹⁷ A.g.k., s. 869-870.

Kamçılanma Etkisi: Bu yaklaşımda, yukarıdaki etkinin tersi olarak, seçim öncesi yapılan kamuoyu araştırmalarının sonuçlarına göre, zayıf olan parti ya da aday destekleme yönünde bir etkinin varlığı da söz konusu edilmiştir.

Geri Dönme (Bumerang) Etkisi: Kendi partisinin ya da adayının çok büyük bir üstünlükle seçimi kazanacağını gören seçmenin, seçimi kaybetmekte olan adayın ya da partinin durumuna üzülüp, onu desteklemeye karar vermesi ya da seçime katılmaktan vazgeçmesinin bu etki kapsamında değerlendirilebileceği savunulur.

Toparlanma Etkisi: Bu etki bağlamındaki öngörüde, kamuoyu araştırmaları seçime katılan küçük bir partinin oy oranının giderek arttığını gösteriyorsa, gerçekte bu partiyi destekleme eğiliminde olan, fakat partinin güçsüzlüğü nedeniyle başka bir partiyi destekleyen adayların, oy oranı artmasına karşın bu partinin seçimi kazanamayacağını düşünerek, bu parti için oy kullanabilecekleri öngörülür.

Tedbirli Oy Kullanma Etkisi: Bu etki kapsamında, oylarını tuttukları bir partiye göre değil, kamuoyu araştırma sonuçlarına bakarak bir değerlendirme yaptıktan sonra kullanan adaylar düşünülmüştür. Bu durumdaki seçmenlerin, genellikle en çok kabul gören ve en az karşı çıkılan bir biçimde oylarını kullanma eğiliminde oldukları savunulur. Bir başka deyişle, bu tür seçmenler oylarını büyük partiler yönünde kullanırlar.

Belirli bir görüşe göre, kamuoyu araştırma sonuçlarının seçmenler üzerindeki etkisinin varlığı, yönü ve derecesi olasılıkla, toplumun siyasal kültürüne ve seçimlerin koşullarına bağlı olarak değişir. Bu nedenle üzerinde durulması gereken nokta, siyasal düzenin yapılan çeşitli araştırmaların özgürce yayınlanması ve halka iletilmesine olanak sağlaması olmalıdır.²¹⁸

²¹⁸ BEKTAŞ, 1996, s.239-240.

13. KAMUOYU ve SİYASET İLİŞKİLERİNDE BASININ İŞLEVLERİ

Basın ve kamuoyu ilişkilerinde üzerinde önemle durulması gereken bir öge, özellikle 18. yüzyılda gücünü gösteren özgürlükçü mücadele ve onun sonucunda ortaya çıkmaya başlayan çağcıl dönemin kamuoyunun oluşumunda basının oynadığı aracı roldür. Bir görüşe göre, dönemin basınına ilişkin olarak belirtilmesi gereken önemli bir nokta; gazetelerin bilgi (enformasyon) alışverişi sağlamanın dışında, eleştirel burjuva kamusu olarak tanımlanan bir kesimin (orta sınıf kamusu) de aracılığı ile siyasal etkinliklerin yeni bir biçim ve kurumsallık kazanmasına yol açmasıdır.²¹⁹ Bu dönemlerde tanımlanmaya başlanan kamuoyu kavramı artık "toplumun çoğunluğunun kanıları" olarak anlatım bulmuş ve çağcıl kamuoyu oluşumunun da öncüsü olan bir nitelik göstermeye başlamıştır. Bunun meydana gelmesinde, 17. yüzyılın sonlarında, önceleri merkezi yetkenin duyurum aracı olmaktan çıkarak, tecimsel nitelikleri gelişen ve kamusal temsil eden yetkenin eleştirildiği, onun gizliliğe dayalı siyaset etme biçiminin yasallaşmaya ve yaygınlaşmaya (alenileşmeye) zorlandığı, ve bu yönleriyle giderek politik nitelik kazanmaya başlayan dönemin gazeteleri etkili olmuştur.²²⁰ Bu süreç çağcıl düzeyde, kamuoyu ile siyaset arasındaki ilişkilerde basının giderek etkinleşmeye başlayacak olan rolünün de işaretlerini vermiştir.

Daha önce de belirtildiği gibi, çağcıl düzeyde kamuoyunun oluşumunda, "düşünce açıklama özgürlüğü", "çoğulculuk", "gelişimcilik", "kişi özgürlüklerinin sınırsızlığı" ve de özellikle "özgürlüğün dışa dönüklüğü" nün temel nitelikte birer öge olduğu demokratik düzenlerde basının; kamuoyu oluşumu açısından söz konusu işlevlerin birer somutlaşma ve belirginleşme düzeneğini yaratması düzeyinde önemli bir rolü bulunduğu kabul edilmektedir. Varolan siyasi düzen yetkeci nitelikler gösteriyor ise, bu düzenin daha demokratik bir içerik ve daha doğru ve haklı bir kamuoyu görüşü kazanması yönünde basına önemli bir sorumluluk düşmektedir (Özellikle, temel niteliğinde demokrasiye karşıtlık bulunmayan ve bu tezde özellikle ilerlemeci ya da gelişimci kuram başlığı altında incelenen gelişmekte olan ülkeler düzeyinde). Demokratik bir düzende de, özellikle "çoğulculuk" yönünde "gelişimcilik" ilkesinin, "özgürlüğün dışa dönüklüğü" ilkesi aracılığı ile işletilmesi bakımından yine basının önemli bir rol üslenmesi beklenebilecektir.

Basın, kamuoyunun siyasetle ilişkilerinde, yönetim ve yönetilenler arasındaki dengenin sağlanmasına, etkinliğini sürdürdüğü kamusal alandaki rolü ile -ki; bu rolün etkinlik kazandığı alan, siyasi yöneticiler ile toplumun

²¹⁹ G. ELEY, "Nations, Publics and Political Cultures: Placing Habermas in the Nineteenth-Century", :Habermas and the Public Sphere, MIT Press, Cambridge, 1992'den aktaran SEVDA ALANKUŞ KURAL, *Temsili Kamuoyu*, Yayınlanmamış Ders Notları, Ankara, 1995, s.53.

²²⁰ JURGEN HABERMAS, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. (Çev:T. BURGER), Polity Press, London, 1989'dan aktaran KURAL, 1995, s.52.

birbirleri ile tam bir etkileşime girdikleri bir zemini temsil eder- demokratik bir düzende üstlenmesi beklenen önemli bir işlev ile yüz yüze gelmiştir. Bu işlev, kamuoyu ile siyaset ilişkilerinde, ulusal bütünlüğün yetkeci eğilimlere girilmeden sağlıklı bir biçimde korunması ve geliştirilmesinde, çeşitli kamusal gruplar ve baskı grupları üzerinden parlamento üzerinde belirli bir etki oluşturmada ve bunun yarattığı toplumsal iletişim yoluyla toplumda demokratik kültürün gelişmesinde basının üstüne düşenleri yerine getirmesi beklentilerinden oluşmaktadır.

Özellikle siyasal düzen ve kamuoyunun bir ögesi olan baskı grupları arasındaki ilişkiler, toplumsal iletişim kanallarının açık olması ile gerçekleşmektedir. Toplumsal yaşayışta dağınık durumda bulunan görüşler ve istekler baskı grupları tarafından toplanıp siyasi iktidarı etkilemek amacıyla düzenlenerek siyasi yetkelere iletilmektedir.²²¹ Burada, bu baskı gruplarıyla beraber, kamuoyunu oluşturan diğer kamusal toplulukların da görüş ve kanılarını duyurabilmek amacıyla ve bunlara bir yansıma alabilmek için basın organlarına gereksinim duydukları bir gerçektir. Baskı grupları nasıl örgütlü bir biçimde görüş ve isteklerini siyasal yetkelere yasal, doğru ve haklı yollardan iletebiliyorlarsa, toplumdaki diğer kamusal toplulukların kendi görüş ve kanılarını doğru ve haklı bir yolla ulaştırma olanağı basın ve diğer kitle iletişim araçları aracılığı ile sağlanmaktadır.

Basının en önemli kamusal işlevlerinden birisi de, haber verme gibi diğer işlevlerinin yanısıra, bu görüş ve kanıları herhangi bir bozulmaya uğratmaksızın ve demokratik ilkeleri koruma duyarlılığı içinde, açık bir kanal olarak siyasi düzene ulaştırmasıdır. Aynı biçimde, siyasal düzenden gelen yansımaları da kamuoyuna ulaştırarak ve bu yönde yeni görüş, kanı ve yorumlar oluşturarak basın kamuoyu ve siyasal düzen arasında bir aracı ve dengeleyici konum üstlenmektedir.

Bir anlamda basının, bir diğer önemli rolü de, bu tezde "kamuoyunu açıklama" ve oluşumunda aracı olma ya da onu "oluşturma" olarak belirtilen görevleridir. Bu görevler, iki yönlü bir biçimde oluşmaktadır. Birincisi, toplum istencinin basın tarafından açıklanması, diğeri ise; toplumsal yaşamın hemen her alanında kamuoyuna yön vermek olmaktadır. Özellikle, toplum üyeleri demokratik düzenin bir gereği olarak, toplumun durumuna ilişkin, görüş ve kanılarını seçimler aracılığı ile ortaya koyarken, diğer zamanlarda bu görüş ve düşüncelerin açıklanması da yine basına düşen önemli bir görev olarak görünmektedir. Bu görevlerin doğru bir biçimde yerine getirilmesiyle, toplumsal iletişim döngüsünün tamamlanması yönünde önemli bir süreç de işlemiş olacaktır.

Yukarıda açıklanan ve demokratik ve özgürlükçü düzenlere dayalı olarak basına bağlanan işlevlerin ötesinde, kamuoyu ve siyaset ilişkilerinde basın işlevlerine ilişkin olarak ortaya konulan eleştirel kuramlara göre, özellikle 19.

²²¹ ÇIÇEK, 1992, s.22.

yüzyılda yoğunlaşan mücadelelerin sonucu olarak basın öncelikle siyasi yetkenin denetiminden kurtulmuş, ancak bu kez de kendine özgü bir düzenek içinde yapılan ve yine özgürlükçü mücadeleler sonucu ortaya çıkan ve burjuva kesimin etkinliğine dayanan serbest pazarın denetimine girmiştir. Belirli bir görüşe göre bu dönem, özgürlük kavramının yeniden tanımlandığı ve bir taraftan "kurulu yetkenin tiranlığından kurtulmayı" anlatırken, öte yandan da bu kez; "pazarda serbest rekabet, özel mülkiyet ve kar elde etme" anlamını kazanmıştır. Bu anlamda pazar, basını yalnız ilke olarak özgür kılarken, gerçekte ona yerine getirilecek başka işlevler yüklemiştir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan kitle basını pazarın koşullarının bir sonucu olarak ancak büyük sermayelerle kurulan ve kar elde etmek peşinde koşan sanayi işletmelerine dönüşmüştür. Bu anlamda basın, varlığını sürdürebilmek için de siyasal iktidar ile başka türlü bir bağımlılık ilişkisi içine girmiştir. Bunun bir sonucu olarak halk ancak; kamusal alanda özellikle kitle basını aracılığı ile etkinlik kazanan, başkalarının ürettiği kanıları tüketebilme özgürlüğüne sahip olabilmıştır.²²² Bu süreç aynı zamanda, "serbest pazar" kurallarına eşdeyişle, rekabete ve sermaye birikimine göre kurumlaşmaya başlayan siyasal, kültürel ve toplumsal yapı içinde, geniş toplum kesimlerinin mevcut düzene tabi kılınma süreci işlemeye başlamıştır.²²³ Böyle bir sürecin varlığı kabul edildiğinde ise, çağcıl anlamda kamuoyunun gerçekte toplumsal gerçeklikten çok ancak toplumu temsil eden güç odakları düzeyinde temsili bir gerçekliği yansıttığı savunulabilecektir. Hatta, bu alanda çalışan HABERMAS daha da ileri giderek, kamuoyunun bu düzeyde artık, kamuya ait olmayan kanılar (non-public opinion) biçimine dönüştüğünü savunmaktadır.²²⁴ Doğal olarak böyle bir yaklaşım bağlamında, çağcıl toplumlarda kamuoyu ile siyaset ilişkilerinde basına bağlanan işlevler olumlu bir düzeyde görülmemektedir. Basının, sanıldığı gibi ya da özgürlükçü yaklaşımda öngörüldüğü gibi, kamuoyunun özgürce oluşmasından çok; serbest pazar düzeyinde güdümlü bir kamuoyunun oluşmasına neden olduğu ya da bir tür kamuoyu yanılısaması yarattığı yönündeki böyle bir yaklaşım; basının özgür pazar düzenekleri içerisinde asla üstlenmesi gereken gerçek kamusal rolü üstlenemeyeceğine yönelik kuşkulardan kaynaklanmaktadır.

Yukarıda, basına ilişkin olarak ortaya konulan iki farklı yaklaşım içinde onun kamuoyu ve siyaset ilişkilerinde üstlenmesi beklenen ülküsel (ideal) rolü tanımlayan düzgüsel (normatif) yaklaşımlar ile bunun uygulanma aşamasında ortaya çıkan kuşkulardan kaynaklanan eleştiriler ortaya konmaya çalışılmıştır. Tezin yorum bölümünde Türkiye'deki koşullar içinde, bunların hangilerinin geçerlilik kazandıkları ve hangi yönlerinin Türkiye'de kamuoyu ve siyaset

²²² STUART HALL, "Popular Culture and State", (Der:T BENNETT, C. MERCER, J. WOOLACOT), *Popular Culture and Social Relations*, Open University Press, 1986, s.35'ten aktaran KURAL, 1995, s.68.

²²³ A.g.k., s.22-49'dan aktaran KURAL, 1995, S.68.

²²⁴ HABERMAS, 1989, s.211-222'den aktaran KURAL, 1995, s.62.

ilişkilerinde basının işlevleri açısından yararlı olarak değerlendirilebileceği ortaya konmaya çalışılacaktır.

V. "SUSURLUK OLAYI" AÇISINDAN
TÜRKİYE'DE BASIN ve SİYASET
İLİŞKİLERİNİN KAMUOYU OLUŞTURMA
BAĞLAMINDA YAPISAL İNCELEMESİ

14. BASIN ve KAMUOYUNDAKİ YANSIMASIYLA "SUSURLUK OLAYI"

3 Kasım 1996 günü, Balıkesir'in Susurluk ilçesinde meydana gelen kazanın ardından ortaya çıkan karanlık ilişkiler dizisi, bir anda Türkiye'nin gündemini değiştirdi. Kısa sürede tüm medyanın ilgi odağı durumuna gelen kaza, kamuoyunda aylarca sürececek bir dizi tartışmayı da gündeme getirdi. Aynı otomobilde birarada bulunan bir milletvekili, eski bir polis müdürü ve çeşitli suçlardan uluslararası düzeyde aranan bir kişinin arasındaki ilişkiler kamuoyunda onlarca soru işaretinin doğmasına neden oldu. Medyada özellikle, emniyet-siyaset-mafya üçgeni olarak karşılık bulan ilişkiler üzerine yüzlerce haber, yorum ve röportaj yayımlandı. Ve bu tez çalışması yapılırken halen de yayımlanmaya devam ediliyordu. Türkiye'de kamuoyu gündemini derinden etkileyen en önemli olaylardan birisi olarak tarihe geçen "Susurluk Olayı"; basın ve siyaset ilişkilerinin, kamuoyu oluşturma bağlamında yapısal incelemesi ve bu olay çerçevesindeki uygulamalı konum karşısında yeniden düzenlenmesi düzeyinde bu tezin konusunu oluşturdu.

Kaza günü, 06 AC 600 plakalı Mercedes marka otomobilden yaralı olarak çıkarılan DYP Şanlıurfa milletvekili ve Bucak Aşireti Reisi SEDAT EDİP BUCAK, kazada yaşamını yitiren İstanbul Eski Emniyet Müdür Yardımcısı ve Kemalettin Eröge Polis Okulu Müdürü HÜSEYİN KOCADAĞ, yine kazada ölen Ülkü Ocakları Eski Başkanı ve Türkiye'de ve uluslararası düzeyde önemli suçlardan aranan ABDULLAH ÇATLI'nın, aynı arabada nasıl olup da bulunabildikleri sorusu; kamuoyunda, siyaset-emniyet-mafya arasında karanlık ilişkilerin bulunduğuyla ilişkin bir dizi kuşkunun doğmasına neden oldu. Kazanın ardından ortaya çıkan kuşkuların gelişmesine, söz konusu kişiler arasındaki ilişkilerinin niteliğinin yanısıra, aynı zamanda kaza yapan arabadan çıkan bazıları ruhsatsız 4 tabanca, 2 MP-5 otomatik tüfek ve susturucular ile sahte 34 NUL 63 numaralı plakanın yanısıra ABDULLAH ÇATLI'nın üzerinden çıkan sahte kimlik ve devlet tarafından üst düzeyde görevlilere verilen yeşil pasaport da neden oldu. Kazada ölen ÇATLI, arabadan MEHMET ÖZBAY sahte kimliği ile çıkarıldı; ayrıca kazada yaşamını yitiren otomobildeki son kişi olan ve sonradan asıl adının GONCA US olduğu anlaşılan kadının da MELAHAT ÖZBAY sahte kimliğini taşıdığı tespit edildi.²²⁵

İlk bakışta yalnızca bir milletvekilinin yaralandığı ve eski bir emniyet müdürünün de arabadaki diğer kişilerle birlikte can verdiği bir kaza olarak değerlendirilebilecek bir olayın, kamuoyuna ulaştırılması aşamasında devreye giren medya aracılığı ile Türkiye gündeminden hiç düşmeyen trafik kazalarından biri, büyük bir olaya dönüştü. Kazada ölenlerden MEHMET ÖZBAY sahte kimlikli kişi, 18 yıldır polisin peşinde olduğu ve INTERPOL tarafından kırmızı bülten ile aranan ABDULLAH ÇATLI'ydı. Basının ve diğer medyanın

²²⁵ Bk: Sabah Gazetesi, 5 Kasım 1996; Hürriyet Gazetesi, 5 Kasım 1996; Milliyet Gazetesi, 5 Kasım 1996.

olayın üzerine giderek ortaya koymaya başladığı bilgiler ve ortaya atılan iddialar bir anda tüm kamuoyunu etkileyen bir kamusal olayın gelişmesine neden oldu.²²⁶

“Susurluk Olayı”nın ardından gündeme gelen en önemli öğelerden biri; Kontrgerilla ya da Gladio olarak tanımlanan olgulara ilişkin olarak, kamuoyunda ortaya atılan iddialar, açıklanan belgeler ve itiraflardır. Bir diğer önemli öğe de, yine kontrgerillaya bağlı olarak devletin uyuşturucu ticaretine yönelik yaklaşımıdır. Nitekim olaydan sonra, Sabah Gazetesi’ndeki yazısında CAN ATAĞLI, “devletin birçok devlet gibi, yasadışı işler yaptığını” belirtirken; kontrgerilla olgusuna bağlı olarak, devletin terör örgütlerinin içine adam sokarak bazen yasaları çiğnemek pahasına kendini iyi saklayan terör örgütü liderini engellemek üzere etkinlik gösterebileceğini ve ayrıca devletin uyuşturucu ve silah kaçakçılığını önlemek için de, bunu yaptığı belirlenen örgütlerin içine adam soktuğunu belirtiyor. ATAĞLI, soru-yanıt biçiminde düzenlediği yazıda, suçlular ele geçirilinceye kadar, bu içeri sokulan adamların da, uyuşturucu ya da silah kaçakçılığını zorunlu olarak yaptıklarını belirtirken işin içinde infaz varsa, devletin memuruna bu işin yaptırılmadığını, bu işleri yaptırmak için dışarıdan kişilerin görevlendirilebileceğini belirtiyor.²²⁷

Yukarıda belirtilen yazıda da karşılığını bulan kamuoyundaki kuşkuların bir ucu, söz konusu kontrgerilla olgusunun da ötesinde, başka bir noktada daha toplanmıştır. “Susurluk Olayı”nın ardından kamuoyunda kuşku uyandıran bir başka öğe de; zamanında ya da halen kontrgerilla hareketlerinde kullanılmış olabilecek kişilerin zamanla örgütlenerek devlet içinde ya da devletle bağlantı içinde çeteler oluşturdukları yönünde ortaya çıkan kaygılardır. Yukarıdaki öğelerle açıklanmaya çalışılan kuşku ve kaygılar, özellikle medyada ve kamuoyunda en azından belirli kesimler arasında siyasetçilere ve yönetenlere ilişkin olarak bir “karanlık ilişkiler ağı” kuşkusunun doğmasına yol açmıştır. Böylece, Türk kamuoyunda, medyadaki karşılığını “Temiz Toplum” arayışı ve çağrısı olarak duyuran, toplumda ise “Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık” gibi kampanyalarda kendini gösteren bir süreç ortaya çıkmış ve ortaya çıkan kuşklara bağlı olarak gelişen “karanlık ilişkiler” sorunsalına karşı kamusal bir tepki doğmuştur.

Türkiye tarihine basın ve diğer medyadaki yansımasıyla “Susurluk Olayı” olarak geçen bu olgu yine medyada, Emniyet-Siyaset-Mafya ilişkisi olarak karşılık buldu. Böylece, medyadaki yansıması aracılığı ile “kamusal bir sorunsal” olarak gelişmeye başlayan “Susurluk Olayı” üzerine yüzlerce haber, röportaj ve yorum yayımlandı. Basının ve diğer medyanın konuya olan yoğun ilgisi ve bunun kamuoyundaki yansımaları sonucunda olay özellikle devlet işleyişinde bazı sonuçların doğmasına neden oldu. Bu tezin hazırlandığı dönemde, olayın ardından ortaya çıkan ilişkiler ve iddialar bir dizi soruşturmanın başlaması

²²⁶ Bk: A.g.k.

²²⁷ CAN ATAĞLI, Sabah Gazetesi, "Haber Analizi", 10 Kasım 1996.

biçiminde yargıya ulaşmıştır. Bunun yanında, kazanın ardından ortaya çıkan ilişkilerin önde gelen parçası olarak kamuoyu gündemine gelen SEDAT BUCAK ile, olayın ardından kazaya bağlanan ilişkiler bağlamında kendisi hakkında çeşitli iddialar ortaya atılan ve kaza olduğu dönemde İçişleri Bakanı olan Eski Emniyet Genel Müdürü MEHMET AĞAR'ın milletvekilliklerinden kaynaklanan dokunulmazlıklarının kaldırılması yönünde bir süreç de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde işlemektedir. Böylece "Susurluk Olayı" devletin üç erki olan Yasama ve Yürütme ile Yargı'ya ve tezin daha önceki bölümlerinde demokrasilerde dördüncü erk olarak tanımlanan Basın'a akseden ve bu açıdan da kamusal bir olguya dönüşen bir işleyişin başlamasına neden olmuştur.

3 Kasım 1996 günü Balıkesir'in Susurluk ilçesinde meydana gelen kazanın ardından meydana gelen gelişmelerin basında yansıması bakımından özellikle belirli bazı yönlerden daha yoğun olarak ele alındığı gözlenmektedir. Bunlardan birisi kazanın ardından, söz konusu arabadaki kişilerin kimlikleri ve nitelikleri ile aralarındaki ilişkilerdir. İkinci bir öge, kaza yapan arabadan çıkan söz konusu kişilere ait özel eşyalar (bazıları ruhsatsız olan silahlar, susturucular, sahte bir araç plakası, ABDULLAH ÇATLI ve GONCA US'a ait sahte kimlik belgeleri ve ÇATLI'ya ait yeşil pasaport) ve bunların özellikleridir. Üçüncü bir öge, kazadan sonra ortaya çıkan ilişkilerin özellikle siyaset ve devlet çevrelerindeki uzantıları ve bunların toplumsal boyutlarıdır. Bir diğer öge, devlet ve siyaset çevrelerinin olaya gösterdiği tepkiler ve olayın ardından uyguladıkları yaptırımlardır. Başka bir öge, olayın kamuoyunun diğer kesimlerinde yarattığı yankılardır. Ayrıca, yaşama ve yürütmeyi etkileyen gelişmeler (SEDAT BUCAK'ın ve MEHMET AĞAR'ın milletvekilliklerinden kaynaklanan dokunulmazlıklarının kaldırılması yönünde hazırlanan fezleke, AĞAR'ın İçişleri Bakanlığı'ndan istifası, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Susurluk Soruşturma Komisyonu'nun oluşturulması, olayın ardından ortaya çıkan ilişkilerin bir sonucu olarak tutuklanan bazı kişilerle ilgili soruşturulmalara başlanması ve bu açıdan olayın yargıya ulaşması) de bu ögelerden bir diğeridir. Bunların dışında basında özellikle ABDULLAH ÇATLI'nın özgeçmişi ve kendisine ilişkin ortaya atılan iddialarla ilgili bir dizi haber, yorum ve rapor yayımlanmıştır. Yanısıra EDİP BUCAK'ın, Söylemezler Çetesi olarak tanınan örgütle olan sürtüşmelerine de yer verilmiştir.²²⁸ Bunların dışında özellikle, Kumarhaneler Kralı olarak tanınan ÖMER LÜTFÜ TOPAL'ın ve MİT ihbarcısı olarak bilinen TARİK ÜMİT'in öldürülmeleri ile ABDULLAH ÇATLI ve SEDAT BUCAK'ın korumalarının ilişkisi üzerinde de durulmuştur. Son olarak MİT'in ABDULLAH ÇATLI ve ilişkileri ile ilgili olarak bilgi sahibi olduğu ve bunları raporlaştırarak belirli devlet kademelerine ulaştırdığı da basında yer verilen ögeler arasında yer almaktadır.²²⁹

Yukarıda sayılan ögeler arasında özellikle ABDULLAH ÇATLI'nın kimliği gözönüne alındığında anahtar bir kişi olarak ön planda yer aldığı görülebilir. Çünkü, eğer kaza günü arabada, yalnızca HÜSEYİN KOCADAG ve SEDAT

²²⁸ Bk: Sabah Gazetesi, 5-6 Kasım 1996.

²²⁹ Bk: Hürriyet Gazetesi, 16 Ocak 1997.

BUCAK bulunsaydı, bu olağan bir ilişki olacaktı; ancak BUCAK ve KOCADAĞ ilişkisine bir üçüncü kişi olarak ÇATLI eklendiğinde olay bir anda büyük boyutlar kazanmıştır. Böylece ÇATLI'ya ilişkin olarak basında çıkan haberler incelendiğinde ortaya daha da büyüyen karmaşık bir olgu çıkmıştır.

Basında yer alan haberlere göre, ÇATLI'nın 1978 yılında Ankara Bahçelievler'de 7 TİP'linin öldürülmesi ve Balgat'ta 5 kişinin öldürülmesi olaylarına adının karıştığı anlaşılmaktadır. Sabah Gazetesi'nin haberine göre, Balgat katliamı olayı nedeniyle idam edilen MUSTAFA PEHLİVANOĞLU son ifadesinde kendisini ve olayın diğer sanığı, İSA ARMAĞAN'ı, ÇATLI'nın yönlendirdiğini itiraf etmiştir. Aynı haberde, ÇATLI'nın Bahçelievler Katliamı'na aralarında HALUK KIRCI'nın da bulunduğu tetikçileri arabayla getirdiği belirtilmektedir.²³⁰ ÇATLI'nın adının daha sonra 23 Kasım 1979'da ABDİ İPEKÇİ cinayeti sanığı MEHMET ALİ AĞCA'nın cezaevinden kaçırılması olayına karıştığı belirtiliyor.²³¹ (Nitekim, AĞCA daha sonra kendisiyle yapılan bir ropörtajda ÇATLI'nın cezaevinden kaçtıktan sonra kendisini evinde misafir ettiğini açıklamıştır.²³² Basında yer alan haberlerden ABDULLAH ÇATLI'nın eroin kaçakçılığında Paris'te tutuklandığı anlaşılmaktadır. 1984'te Paris'te Fransız Polisi tarafından eroin kaçakçılığı suçundan yakalanan ÇATLI, İsviçre'ye gönderilmiş ve 1 yıl cezaevinde yattıktan sonra da hapisneden kaçırılmıştır. Daha sonra 1995'te MİT ihbarcısı olarak tanımlanan TARIK ÜMİT'in öldürülmesi olayına adının karıştığı belirtilmektedir.²³³ ÇATLI'ya ilişkin bir başka haber aracılığı ile, silah ruhsatı almak için belgede verdiği adresin polis karakolu olduğunun ortaya çıktığı anlaşılmıştır.²³⁴ Ayrıca, bir başka haberde ÇATLI'nın 31 Ağustos 1996'da "silah atmak" suçundan Erdek'te tutuklandığı ancak, Ankara'dan gelen bir telefon emriyle salıverildiğinin de ortaya çıktığı açıklanmıştır.²³⁵ ÇATLI'nın, MEHMET ÖZBAY kimliği ile ilgili olarak çıkan bir haberde, İsviçre'nin Türkiye'yi, ÇATLI'nın söz konusu sahte kimlik ile dolaştığı konusunda uyardığı belirtilmektedir.²³⁶

4-30 Kasım 1996 tarihleri arasında Hürriyet, Zaman, Sabah ve Türkiye Gazeteleri arasında yapılan bir gazete taraması, basının "Susurluk Olayı"na, diğer haber ve yorumları arasında en geniş yeri ayırdığını göstermektedir.²³⁷ Buna göre; Hürriyet Gazetesi birinci sayfada 20 günde, 41, Sabah Gazetesi 38, Zaman Gazetesi, 18 günde 30 haber ve Türkiye Gazetesi ise, 14 günde toplam 24 haber

²³⁰ Sabah Gazetesi, 5 Kasım 1996.

²³¹ A.g.k.

²³² A.g.k., 25 Kasım 1996.

²³³ NECATİ DOĞRU, Sabah Gazetesi, 7 Kasım 1996.

²³⁴ Sabah Gazetesi, 15 Kasım 1996.

²³⁵ A.g.k., 14 Kasım 1996.

²³⁶ A.g.k., 6 Kasım 1996.

²³⁷ ÖMER ARSLAN, "Devlet Basın İlişkisi ve Susurluk Olayı", Yayınlanmamış Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir, Aralık 1996, s.110-120.

yayımlamışlardır. Ayrıca, Sabah Gazetesi 47, Hürriyet 30, Türkiye 19 ve Zaman Gazetesi ise 12 adet fotoğraf yayımlamışlardır. Bunun yanısıra, Sabah Gazetesi'nde olay 10 defa başyazı konusu olurken, Hürriyet'te 8, Zaman'da 6 ve Türkiye Gazetesi'nde 3'er defa başyazıya konu olmuştur. Bunlardan başka, Sabah Gazetesi ve Hürriyet Gazeteleri'nde 8, Türkiye Gazetesi'nde 6 ve Zaman Gazetesi'nde 4 kez olay manşetten verilmiştir.²³⁸ Bu veriler, basın ve siyaset ilişkilerinin, kamuoyu oluşturmadaki etkinlik derecesini göstermesi bakımından anlamlıdır. Çünkü, bu taramadan da anlaşıldığı gibi, birbirine zaman zaman karşıt yayın politikaları izleyen basın organlarının bile -bazı oran farklılıkları ile birlikte- bir trafik kazası sonucu ortaya çıkan ilişkilerin siyasi bir olaya dönüşmesinde, kamuoyu oluşturma bağlamında, birbirine koşut ve ortak bir çizgiye yaklaşabildiklerini göstermektedir. Ancak, bu ortak çizgiden kasıt, olayın aynı biçimde ele alındığı ve yorumlandığı anlamında değerlendirilmemelidir. Doğallıkla, bu gazetelerin yayın politikalarındaki farklılıklardan kaynaklanan değişik değerlendirmeler yapılmıştır. Ancak bununla birlikte veriler, olayın; toplum ve siyaset arasında doğan bir etkileşimin, kamuoyu gündemini oluşturmada basın tarafından önemsenerek, bir kısım siyasetçilerin kamuoyunu yönlendirme çabalarında olduğu gibi sıradan ve olağan bir olay olarak algılanmadığını göstermektedir.

238 A.g.k.

15. "SUSURLUK OLAYI" NIN BASIN ve SİYASETİN KURUMSAL İLİŞKİLERİ İLE KAMUOYUNUN OLUŞUMU ve TOPLUMSAL İLETİŞİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Susurluk olayında bu tezin yapısı açısından öne çıkan öğeler, öncelikle olayın siyasi boyutunun belirlenmesidir. Susurluk olayının siyasete yansıyan boyutunun belirlenmesi, basın ve siyaset ilişkilerinin bu olay kapsamında incelenmesini olanaklı kılacaktır. Öte yandan, olayın basındaki yansımasının nesnel boyutlarının ötesinde, basının öznel düzeyde, olayı nasıl ele aldığı saptanması da önemlidir. Bu da ortaya konulduktan sonra, basın ve siyaset ilişkilerinin kamuoyu oluşturma bağlamında yapısal incelemesi yapılacaktır. Basın ve siyasetin kurumsal ilişkileri, bu tezde "Susurluk Olayı" kapsamındaki yapılanmaları bağlamında belirlenecektir. Burada, siyasi olayın basına nasıl yansıdığı ve olayın kamuoyuna nasıl anlatıldığı da ortaya konacaktır. Bu çerçevede özellikle üzerinde durulacak konular "Susurluk Olayı"nın, basın ve kamuoyunun oluşumu ile, kamuoyunun toplumsal iletişimi bağlamındaki yerinin belirlenmesidir. Ayrıca, kamuoyu ve siyaset ilişkilerinde basının işlevleri bakımından da bir değerlendirme yapılacaktır.

Basın organları incelendiğinde, "Susurluk Olayı"nın basında öncelikle, siyasi boyutları ağır basan bir biçimde incelendiği görülmektedir. Bu durum da olayın, basın ve siyaset ilişkileri bağlamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Kaza anında aynı otomobilde bulunanların, bir milletvekili, bir polis müdürü ve bir kanun kaçağı olması olayın basına öncelikle bir "karanlık ilişkiler ağı" olarak yansımaya yol açmış, ardından siyaset-emniyet-mafya ilişkisi gündeme getirilmiştir. Olayın basındaki yansıması öncelikle, kontrgerilla ile uyuşturucu ve silah ticareti ile devlet içindeki bazı öğelerin bu bağlamda birbirleriyle ve "çete" olarak tanımlanan bazı örgütlenmelerle ilişkileri bağlamında ele alınmıştır. "Karanlık ilişkiler ağı" olarak tanımlanan olgunun bir parçası olan kontrgerilla konusundaki yaklaşımlar; devletin kanalından bazı yasadışı gizli etkinliklerin yürütüldüğü ve bu etkinliklerde bazı kuşkulu kişilerin kullanıldığının açıklanmasıdır. Öte yandan, bu olgunun bazı uluslararası boyutlara da vardığını gösteren açıklamalara basında yer verilmiştir. Özellikle uyuşturucu kaçakçılığı olmak üzere bazı yasadışı etkinliklerde bulunan kişilerin, devlet yetkilileri ile ve siyaset çevrelerinden kurdukları ilişkiler de bu bağlamda dile getirilmiştir. Olayın basına yansımasından yapılabilecek çıkarım, devletin bazı öğelerini mafya ile bağlantıya götüren konunun kontrgerilla olduğudur. Bu konulara ilişkin olarak basında ve diğer medyada dile getirilen başlıca rahatsızlık iki türdür: Bunlardan birincisi devletin bazı yasal olmayan operasyonlarda, yasadışı kişileri kullanması, ikincisi de bu kişilerin daha sonra devlet içine nüfuz etmiş çeteler oluşturduklarına ilişkin iddialar ve kanıtlardır. Bu öğeler bağlamında doğan rahatsızlıkların bir sonucu olarak da bazı siyaset çevreleri, devlet yetkilileri ve kurumları üzerine kuşkular oluşmuştur. 21. yüzyıla yaklaşmakta olan Türkiye'de "Susurluk Olayı" basındaki yansımaları ile birlikte devletin varlık alanı, işlevleri ve misyonu üzerine tartışmaların doğmasına yol açmıştır. "Susurluk Olayı"nın basındaki yansımasının en önemli

siyasi sonucu bu olmuştur. CAN ATAĞLI, Sabah Gazetesi'ndeki yazısında devlet ile ilişkili kuşkularını şöyle anlatıyor: "... Acaba devlet içerisinde bir (diğer) devlet daha mı var? Bu soruya 'evet var' demeye dilim varmıyor ama, bütün göstergeler de adeta bunu kanıtıyor."²³⁹

ABDULLAH ÇATLI ile bağlantılı olarak ortaya çıkan kuşkuların ardından devlet içinde kurulduğundan söz edilen gizli organizasyonlara ilişkin belirgin bazı iddiaları GÜNERİ CİVAOĞLU aşağıdaki gibi ortaya koyuyor:

"Abdullah Çatlı'nın içinde olduğu grup, MİT'in ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün dışında bir oluşummuş. Bunun başına da yurt dışından getirilen (veya gelen) Çatlı geçirilmiş. Özel birim 12 kişiden oluşuyormuş. 5 ayrı eylem grubuna dağılmışlar. Bir grup Lübnan'a gitmiş. Bir grup gene Ortadoğu'nun karışık ülkelerinden birine... (Bunlar) Ermeni teröristlere ve PKK'ya karşı operasyonlar yapmışlar... Böyle bir manzarada, yeşil pasaport, 'güvenlik uzmanı' sıfatıyla silah ruhsatı, İngiltere'den alınan silah ruhsatı izah bulmaktadır... Güvenlik birimlerinin ve gizli servislerin Çatlı'dan habersiz olmaları mümkün görünmüyor."²⁴⁰

Sabah Gazetesi'nden HASAN CEMAL, yazdığı makalede yukarıda CİVAOĞLU'nun iddiaları ile belirginleşen organizasyonların bağımsızlaşarak bir çete oluşumuna gittiklerine ilişkin açıklamalar yapmıştır:

"... Son iki yılda bu özel yapının kontrolden çıkması ve (1) iktidarda olan bazı politikacıların siyasi emellerine alet olmaya başlaması. (2) kara parayla servet edinmesi, (3) cinayet işlemeye başlaması... ANAP lideri, bunun için kirli üçgen deyimini kullanıyor. 'Bunun bir ucunda siyasi güç, bir ucunda kirli para, bir ucunda silah gücü var. Bunlar devleti ele geçirmenin mücadelesini veriyorlar.' Devlet içindeki bazı odaklara göre de, bu özel yapı kuruluşundan itibaren büyük ölçüde devlet kontrolü dışında kalıyor. Son iki yıl içerisinde ise kontrolü bir siyasi klik ele geçiriyordur..."²⁴¹

"Susurluk Olayı'nın devlet içindeki, hatta uluslararası düzeylere ulaştığı iddia edilen "karanlık ilişkiler" olarak tanımlanan boyutları yukarıdaki yazılarda kısaca anlatıldığı gibi uzayıp gitmektedir. Eşdeyişle basındaki yansımasıyla "Susurluk Olayı'nın devlet içindeki karanlık boyutlarına ilişkin onlarca iddia, belge ve açıklamalar basında yayımlanmıştır. Bu tez açısından amaç bu ilişkilerin

²³⁹ CAN ATAĞLI, "Büyük Oyunun Yalnız Figüranları Ortada", Sabah Gazetesi, 6 Kasım 1996.

²⁴⁰ GÜNERİ CİVAOĞLU, "Madalyon", Sabah Gazetesi, 24 Kasım 1996.

²⁴¹ HASAN CEMAL, "Susurluk Olayı'nda Top Erbakan Hoca'da", Sabah Gazetesi, 6 Aralık 1996.

çözümlemesi değildir. Ancak, belirtilmesi gereken nokta basında yer alan tüm iddia, belge ve açıklamalarda nedeniyle kamuoyunda doğan rahatsızlığın, Türkiye’de siyaset kurumunun üzerine kuşkular yaratmış olmasıdır. Kamuoyunda, “Sürekli Aydınlik İçin Bir Dakika Karanlık” gibi eylemlerin doğmasına, milyonlarca kişinin katıldığı imza kampanyalarının yapılmasına neden olan bu olay, toplumda da, toplumun iletişim kurumu olan basın aracılığı ile bir yankı bulmuştur (Kampanyalara ilişkin rakamlar ver). Olayın siyasi boyutunun basın tarafından yansıtılması aşamasında ise yeni bir bakış açısının ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu bakış açısı, olayın siyasi boyutunun kamuoyuna, devlet ve siyaset çevrelerinden farklı bir biçimde ortaya konulmasıdır. Yönetim ve siyaset çevreleri olay ilk ortaya çıktığında, öncelikle buradaki ilişkilerin çok sıradan ya da önemsiz olduğu mesajını vermişlerdir.²⁴² Oysa, olayın basında ortaya çıkan yansımadaki bakış açısı söz konusu ilişkilerin toplum, kamuoyu ve devlet açısından son derece önemli olduğu yönündedir. Özellikle basının söz konusu ilişkiler bağlamında, daha da ayrıntılı yönlerini ortaya koyan haberleri ve bu ilişkilere ilişkin olarak ortaya atılan iddialar ve yorumların basında geniş yer bulması, basının konuya gösterdiği ilginin bir kanıtıdır. Böylece basının gösterdiği ilgi ve olayın siyasi boyutunu ortaya koyuş biçimi, toplumun iletişim kurumu olarak kamuoyunda da bir toplumsal iletişim sağlamış ve olay doğrudan siyasi yapıyı da etkilemiştir.²⁴³ Burada, kamu vicdanı açısından ortaya önemli bir tablo da çıkmaktadır. Türkiye gibi demokratik parlamenter düzendeki bir ülkede toplumun siyasi temsilcileri olma görevini yüklenmiş yöneticilerin, kamuoyunun toplumun iletişim kurumu olan basın tarafından bilgilendirilerek; önemli olduğu daha sonradan ortaya çıkarılan bir olaya ilişkin olarak, kamuoyunu kendi istedikleri yönde kamuoyu oluşturma yönündeki çabaları, basının bilgileri ve yorumları ile kamuoyunu bilgilendirmesi sayesinde oluşabilen vicdani muhasebe sonucu geri tepmiş ve kendilerini zor durumda bırakmıştır. Bu durum bir açıdan kamu vicdanında toplumsal bir uyumsuzluğun ve yanlışlığın vurgulanmasından doğmuştur. Bu olayı; kamunun vicdani hesaplaşması düzeyinde ele almak ve kamusal vicdanın kendisini kanıtlaması için bir fırsat olarak da ele almak olasılığı doğmuştur; basının bu açıdan hem kamuoyu oluşturma; hem de oluşan kamuoyunu işleme yönünde büyük roller üstlenmesi beklenebilir. Olay GÜNGÖR MENGİ'nin de bir yazısında belirttiği gibi tarihsel bir fırsat olarak değerlendirilme aşamasındadır; “Susurluk olayı Türkiye için bir milattır. Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak... Türk halkı, temiz bir geleceği kurmaya karar vermiştir ve bunu yapacaktır.”²⁴⁴

²⁴² Bk: NECMETTİN ERBAKAN, TANSU ÇİLLER, MEHMET AĞAR'ın açıklamaları: Sabah Gazetesi, Kasım 1996; Hürriyet Gazetesi, Kasım 1996; Milliyet Gazetesi, Kasım 1996.

²⁴³ MEHMET AĞAR'ın istifası, Meclis Araştırma Komisyonu kurulması, SEDAT BUCAK'ın korumalarının sorgulanması, Cumhurbaşkanı SÜLEYMAN DEMİREL'in öncülüğünde liderler zirvesinin toplanması gibi gelişmeler söz konusu edilmektedir.

²⁴⁴ GÜNGÖR MENGİ, "Bilmek Hakkınız !", Sabah Gazetesi, 30 Aralık 1996.

Basının, kamuoyunun özgür oluşumunu sağlamada bir aracılık göstermek ve kamuoyunu biçimlendirmenin yanısıra aynı zamanda, kamuoyu anlatımının somutlaştığı bir zemin olarak görülebileceğine daha önce değinilmişti. Bu bakımdan basının kamuoyunun toplumsal iletişiminin oluşumunda, üç yönlü bir işlev gösterebileceği görülmektedir. Bu üç yönlü işlev, "Susurluk Olayı" bakımından ele alındığında, basının siyasetle olan kurumsal ilişkileri bağlamında, "siyasi yapıda bir değişim isteği"nin basın aracılığı ile ortaya konduğu görülür. Bu istek özellikle "temiz toplum" ve "temiz devlet" anlatımları içinde dile getirilmiştir. Bu olayda basın kamuoyunun özgür oluşumunu sağlama açısından; toplumun ve kamuoyunun bilgi edinme hakkını temsil ederek, olayın toplum ve kamuoyu üyelerini yönetilenler olarak doğrudan ilgilendiren yönlerine dikkat çeken bir haber verme ve yorum yapma etkinliğinde bulunmuştur. Başka deyişle, yönetenlerin, yönetilenleri doğrudan ilgilendiren uygulamalarının bu olay aracılığı ile aydınlatılmasına yönelik bir yayım etkinliği sergilemiştir. Kamuoyunun özgür oluşumunun sağlanmasında toplumsal iletişim kanallarının açık tutulmasının önemine daha önce değinilmişti; basın bu olayda kamuoyunu hem kendisi bilgilendirmiş, hem de devlet kademeleri tarafından kamuoyunun bilgilendirilmesi gereğine işaret etmiştir. Burada basının gösterdiği işlev, siyasetin kuralları içerisinde işleyebilmesinin sağlanması açısından da önemlidir, çünkü, siyasetin yönetme işlevini yerine getirme özelliği nedeniyle, yönetimin kuralları içinde işleyebilmesi için, iletişim kanallarının sürekli açık olması gerekmektedir.²⁴⁵

"Susurluk Olayı"nın basına yansıyan siyasi boyutunda kurumsal ilişkiler bazında siyasete ilişkin olarak ortaya konulan iki ayrı görüşün belirgin bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bazı yazarlar olayın ardından uygulanan kimi devlet politikalarının yanında yer alırken, bazılarının da, bunlara karşıt görüşler sergilemesi söz konusu olmaktadır. Örneğin, GÜNGÖR MENGİ, Sabah Gazetesi'ndeki yazısında; "Bu devlete güven olur mu?" diye sorarken ortaya çıkan tablonun; "...son bağımsız Türk Devleti'nin el birliği ile mezarının kazılmakta olduğunu" gösterdiğini belirtmektedir.²⁴⁶ Aslında, bu görüş, kamu vicdanında yansılan önemli bir noktayı vurgulamaktadır. "Susurluk Olayı" sonrası ortaya çıkan ilişkilerin, aktörleri bağlamında, özellikle siyasetçiler tarafından dile getirilen "ülke menfaati" ya da ilişkilere konu olan bazı kişileri savunmak için söylenen eylemlerin; "vatanseverlik adına" yapıldığı yönündeki açıklamaların aslında ne denli dayanaktan yoksun olduklarını ve tam tersine bu tür eylemlerin ülkeye önemli ölçüde zarar verdiklerinin altını çizmektedir. MEHMET ALTAN' da, benzer öğeleri vurgulayarak özellikle hukuk devletinin üzerine gölge düştüğünü belirtmiştir.²⁴⁷ Bu görüşler bağlamında daha ağır basan ve öne çıkan sürecin, toplumda ve siyasette bir yenileşme isteği olarak kendini gösterdiği belirtilebilir. Böylece toplumun iletişim kurumu olarak basın, kamuoyunun toplumsal iletişimi sonucu ortaya çıkan tabloyu, "değişim"

²⁴⁵ AŞKUN, s.1-32'den aktaran ÇİÇEK, s.13.

²⁴⁶ GÜNGÖR MENGİ, Sabah Gazetesi, 6 Kasım 1996.

²⁴⁷ MEHMET ALTAN, "Türkiye Cumhuriyeti bu olayı da kapatacak...", Sabah Gazetesi, 7 Kasım 1996.

yönünde yansıtmıştır. Ve bu değişim isteğinin temelde devlete ve diğer siyasi kurumlara yönelik olduğu gözlenmektedir.

“Susurluk Olayı”ndan bir süre sonra gündeme gelen ve basının etkinliklerini yetkeci bir yöntemle kısıtlamayı öngören ve basında “Basına Sus Yasası” olarak yankı bulan, yeni bir yasal düzenleme girişiminin sonuçsuz kalması; Türkiye’de özgürlükçü bir basın modelinin işleyebildiğini göstermektedir. Basın yukarıda anılan yasama sürecine büyük tepki göstermiş ve bu uygulamayı eleştirerek, karşıt yönde kamuoyu oluşturma etkinliğinde bulunmuştur. Bu yasama sürecinin sonuçsuz kalması, basında gösterilen tepkinin belirli ölçüde başarılı olduğu yönünde yorumlanabilir.

“Susurluk Olayı”nın ardından basın aracılığıyla siyasetin kurumsal düzeyde bazı önemli yapısal sorunlar içine girdiği yönünde geniş kabul gören bir kanının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bu kanının kamuoyunda kabul gördüğü ve benimsendiği yine devlet kademelerinde doğurduğu kısmi sonuçlar açısından ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, bu olayda basının daha önce belirtilen “kamu gözcüsü” işlevini yerine getirdiği savunulabilir. Burada sözü edilen kavram, basının demokratik parlementer düzenlerde göstermesi beklenen; “denetim ve eleştiri” işlevini yerine getirmesi sayesinde işlerlik kazanan bir nitelik gösterir. Basının kamu yararı adına siyasette kurumsal düzeyde ortaya çıkan aksaklıkları tespit etmesi, ortaya çıkarması ve eleştirmesi ve bu sayede siyasi denetimin sağlanmasında önemli bir rol oynaması, demokratik düzenlerde önemli ve gerekli görülmüştür. Ancak, “Susurluk Olayı”nda dönemin Adalet Bakanı, Susurluk Soruşturmalarının “gizli” olarak yürütülmesine karar vermiştir.²⁴⁸ Bu uygulama da “kamu yararı” kavramının farklı bir yorumundan doğmaktadır. Toplumsal iletişim açısından “kamu yararı”nın gözetilmesi için, basının “denetim ve eleştiri” işlevini gösterebilmesi ve bunu sağlayabilmek için de, doğru bir biçimde bilgilendirilmesi ve gerekli bilgi kaynaklarına ulaşabilme özgürlüğünü kullanabilmesi gerekir. Oysa soruşturmaların gizli olarak yürütülmesi, bu bilgilendirme sürecinin işlemlerine sekte vurmuştur. Bilgilendirme sürecinin aksamasına neden olan öğelerden birisi de, GÜNERİ CİVAOĞLU’nun bir yazısında aktardığı gibi “olayın yaygınlaştırılması” sorunu olabilir: CİVAOĞLU yazısında; “... asıl yapılmak istenen şeyin ‘hedef genişletmek ve dağıtmak olduğu’ gibi bir sezim var. Yani... Sepete bütün kurumları doldurmak. Bütün kurumları ve isimleri kuşku duyulan hedefler haline getirmek.” demektedir.²⁴⁹ Bu da konunun kamuoyuna yansıyışında üzerinde önemle durulması gereken öğelerden biridir. CİVAOĞLU’nun yazısında belirttiği sezileri doğru olsun ya da olmasın, bu tür olaylar aracılığı ile kamuoyunun yıpratılması tehlikesinin de belirdiğine dikkat etmek gerekir. Çünkü olayın basında değerlendirilmesi aşamasında, MİT raporu etüdüleri, isimleri açıklanmayan resmi yetkililer gibi çok sayıda ikincil kaynaklar devreye girmiş, somut kanıtları ortaya konmadan pek

²⁴⁸ Sabah Gazetesi, 16 Kasım 1996.

²⁴⁹ GÜNERİ CİVAOĞLU, “Hedef Genişletmek”, Milliyet Gazetesi, 24 Aralık 1996.

çok iddia ortaya atılmıştır.²⁵⁰ Böyle bir durumda, toplumsal bir karmaşanın meydana gelmemesi ve kamuoyunda çalkantılar yaratacak izlenimlerin doğmasını engelleme gerekçesiyle, devlet kademesinde çeşitli yaptırımların ortaya konması beklenebilir. Basın ve siyaset ilişkilerinde bu tür gelişmelere meydan vermemek için basın, "denetim ve eleştiri" işlevini ancak "kamu yararı" adına ve "kamu gözcüsü" olarak yerine getirdiğinin bilincinde olması ve bu bağlamda yorum ve iddialarında ölçülü hareket etmesi beklenir. Bu bakımdan, gazetecilerin yaptıkları yorumlarda, kamu adına yaptıkları sorgulama ve eleştiriler ile kendi adlarına yaptıkları sorgulama ve eleştirilerin sınırlarını sağlıklı ve doğru bir biçimde belirlemeleri gerekir.

"Susurluk Olayı"nın basındaki yansıması, Türkiye'de özellikle istihbarat ve güvenlik birimlerinin birbirleri ile olan ilişkileri ve bunların kendi içerisindeki iç ilişkileri üzerine tartışmaları gündeme getirmiştir. Bu birimlerin doğrudan doğruya hedef seçilmesi yerine devletin yasama ve yürütme erklerinin işleyişlerinin bu kurumlar üzerindeki etkileri bağlamında, değerlendirmeler yapılması, basın ve siyaset ilişkilerinde toplumsal iletişimin akışına yapılacak daha doğru ve haklı bir etkiyi oluşturacaktır. Çünkü basının, demokratik parlamenter düzenlerde varlığı öngörülen dördüncü güç oluşu, onun özellikle devletin diğer üç erki ile etkileşimi bağlamında öngörülmüştür. Ve yalnızca söz konusu birimlerle uğraşılması, "Susurluk Olayı" gibi olayların boyutlarının yalnızca bir kaç bürokratin görevden alınması ve yargılanması düzeyine indirgenmesi ile sonuçlanabilir. Nitekim, bu yöndeki kaygılar da basında yapılan çeşitli yorumlarda ele alınmıştır. Devletin belirli kurumlarında yapılan görevi kötüye kullanma gibi olaylar bireysel olarak değerlendirilip haber konusu yapılabilirler. Oysa "Susurluk Olayı"ndaki gibi uzantıları toplum ve siyaset ilişkilerini etkileyebilecek boyutlara varan olayların, bireysel düzeylere indirgenerek kapatılmaması ve olayların toplumsal iletişim açısından gösterdiği niteliklerin topluma ulaştırılması bakımından basının; yasama, yürütme ve yargı düzeyinde bir kamu sorununun çözümlenmesi için gerçekleştirilmesi gereken uygulamaları izleyerek denetim ve eleştiri görevini makro düzeyde yapması beklenecektir. Basının böyle bir rol oynaması; "Susurluk Olayı"nü kişi-ötecil (transpersonal) açıdan da değerlendirerek, siyasi yapıdaki aksaklıkların kurumsal düzeyde tespit edilmesi ve tekrar sağlıklı bir işleyişe kavuşturulmasında aracı olabilir. Konu emniyet birimlerinin dış ilişkilerine bile yapısal bir düzeyde yansımıştır. Nitekim, Yeni Yüzyıl'ın haberine göre INTERPOL yetkilileri, Türk polisinin suçlu olmadığını belirtmişler ve olayın yapısal bir sorun olduğunu vurgulamışlardır.²⁵¹ Bu da basının, toplum ve siyaset ilişkilerinde yapıcı bir rol oynayarak, toplumsal iletişimin demokratikleşmesi yönünde geliştirilmesine -ki "Susurluk Olayı" sonrasında basında bu olayın Türkiye'de toplumun ve siyasetin yeniden yapılandırılması

²⁵⁰ Örneğin ENİS BERBEROĞLU, bazı yazılarında ABDULLAH ÇATLI'nın CIA ajanı olduğunu iddia etmiş ancak; iddialarını belgeye dayandırmamıştır. Bk: ENİS BERBEROĞLU, "ABDULLAH ÇATLI ve CIA bağlantısı (2)", *Hürriyet Gazetesi*, 5 Şubat 1997.

²⁵¹ *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, 2 Şubat 1997.

için bir olanak oluşturduğu da dile getirilmiştir- katkı sağlaması olanağını yaratacaktır. Nitekim, basın olay sonrasında oluşturmaya başladığı kamuoyunda, ortaya çıkan ilişkilerin yasadışı, yanlış ve Türkiye’de varolması gereken demokratik hukuk devleti açısından haksız olduğu yönünde görüşler ortaya koyarak bu yönde önemli bir işlev görmüştür ancak olaya ilişkin kamuoyu halen gelişmekte ve değişik boyutlar kazanmaktadır. Bu bağlamda, örneğin olayın siyasi kurumlara yansıyan boyutları üzerine dile getirilen bir görüşe göre; “Susurluk Olayı” sonrası ortaya çıkan ilişkiler ve bu olaya ilişkin olarak oluşan kamuoyunun toplumsal iletişimi sonucunda devletin ulusal istihbarat politikasının bu olaylar bağlamında büyük yara aldığına ortaya çıktığı belirtilmektedir.²⁵² Kamuoyunda, devletin güvenlik ve istihbarat birimlerinin birbirleri ile olan ilişkileri ve kendi içlerindeki ilişkilerinin yapısı üzerine kuşkular oluşmuştur. Nitekim, Sabah’tan Mehmet Ali Birand, “Susurluk Kazası” sonrasındaki istihbarat kurumları arasındaki ilişkilere yönelik kuşkuların nereden beslendiğini de açık bir biçimde ortaya koymuştur:

“... çeşitli istihbarat kurumları arasında da inanılmaz bir çekişme gözleniyor. Senaryolar üretenler arasında istihbaratçılar önde geliyor. İşin sonunda ‘yetki kavgası’ var. Eğer emniyet gözden düşerse diğerleri, eğer MİT gözden düşerse başkalarının yetki alanları genişleyecek... Yani oyun içinde oyun dönüyor. Bundan dolayı acele etmek ve bu kargaşayı sonuçlandırmak, gerçekleri ortaya çıkarıp, aydınlatmak gerekiyor... İş uzadıkça, siyasete bulaştırdıkça bu durum ülkenin zararına sonuç veriyor.”²⁵³

Burada açıklanan sorunların yanısıra, olay sonrası kamuoyunda yankı bulan en önemli öğelerden biri, devlet kurumlarında bazı yasal olmayan düzeneklerin oluşturulduğunu gösteren yaklaşımlardır; nitekim, Milliyet’ten DERYA SAZAK, bir yazısında; “... Susurluk kazasıyla ortaya çıkan, adam kaçırma, cinayet, uyuşturucu takibi gibi yasadışı faaliyetler sıradan bir ‘zabıta’ suçu gibi algılanamaz. (Çünkü) ortada adi çeteler değil, Gladio benzeri bir örgüt vardır.”²⁵⁴ diyerek bu yöndeki kaygılarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, yine yetki karmaşası bağlamında, aslında MİT tarafından uygulanması gereken gizliliğin Emniyet Teşkilatı içine taşındığını gösteren bazı açıklamaların yapıldığı gözlenmiştir.²⁵⁵ Bir görüşe göre bu durum, devletin örgüt kültürünün bozulmasına neden olduğundan dolayı üzerinde önemle durulması gereken bir

²⁵² Bircysel görüşme: Sakarya Gazetesi Genel Yayın Koordinatörü Prof. Dr. İNAL CEM AŞKUN, 20 Ağustos 1997, Saat: 22:45 - 0:15.

²⁵³ MEHMET ALİ BİRAND, "Emniyet Teşkilatında Huzursuzluk Artıyor", *Sabah Gazetesi*, 10 Aralık 1996.

²⁵⁴ DERYA SAZAK, "İpekçi'yi Anarken", *Milliyet Gazetesi*, 2 Şubat 1997.

²⁵⁵ Bk: ERTUĞRUL ÖZKÖK, "Bunun Adı Yeni Terör", *Hürriyet Gazetesi*, 6 Kasım 1996; MEHMET ALİ BİRAND, "Emniyet Teşkilatında Huzursuzluk Artıyor", *Sabah Gazetesi*, 10 Aralık 1996.

konudur.²⁵⁶ Basın, konunun bu yönünün de ortaya çıkmasını sağladığı için aslında, toplumsal iletişimin, toplum ve siyaset ilişkilerinde yapısal olarak olumlu sonuçlar verecek bir biçimde akmasına zemin hazırlamıştır.

Bu tezin hazırlanması aşamasında "Susurluk Olayı"nın sonucunda kurumsal düzeyde siyasi yapıda ve yargıda meydana gelen gelişmeler devam etmekteydi. Ancak kazanın siyasi yönleriyle kamuoyuna yansıdığı günden bu çalışmanın yapıldığı döneme kadar geçen süre içerisinde, kurumsal düzeyde büyük yapısal değişikliklerin meydana gelmediği gözlenmiştir. Başka deyişle, basında çeşitli yönleriyle üzerine onlarca kanıt, belge, görüş ve iddia yayımlanan "karanlık ilişkiler" konusuna ancak kişiler düzeyinde bir takım sonuçlar elde edilmiş, kurumlar düzeyinde ise, basında ve diğer medyada "Temiz Toplum" ve "Temiz Devlet" istekleriyle karşılık bulan arayışlara ilişkin olarak yapısal düzeyde somut sonuçlar elde edilememiştir. Örneğin devlet içinde bir takım kişilerin bazı çete oluşumları ile ilişki içerisinde olduğu yönünde birçok iddialar ve belgeler ortaya konulmasına karşın, devlet içinde bu tür ilişkilere zemin hazırlayan uygulamaların önleneyeği yönünde, kamuoyuna yönelik belirgin bir mesaj iletilmemiş ve somut bir adım atılmamıştır. Bu durum, bu yöndeki kamuoyu oluşturma çabalarının da; beklenen en son noktaya henüz ulaşamadığı izlenimini vermektedir. Nitekim, Yeni Yüzyıl'dan Bilal Çetin'de yazısında bu yöndeki kaygılarını açıklamaktadır:

"Gerçek temizlik çok zor gibi gibi görünüyor. Sanki, sınırlı bir temizlik operasyonu ile kamuoyuna; 'işte sorumlular cezalandırıldı. Devlet zaten temizdi, kirli olan bazı kişiler vardı, onlar da cezalandırıldı' denilip gerçeklerin üstü kapatılabilir de..."²⁵⁷

²⁵⁶ AŞKUN, Bircysel Görüşme, 20 Ağustos 1997, Saat: 22:45 - 0:15.

²⁵⁷ BİLAL ÇETİN, "Temizliğin Boyutları Ne Olacak ?", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 11 Aralık 1996.

16. "SUSURLUK OLAYI" NİN KAMUOYU ve SİYASET İLİŞKİLERİNDE BASININ İŞLEVLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Basının kamuoyunu oluşturma işlevi üç yönlü olarak ortaya çıkar. Bunlardan birincisi, basının, kamuoyunun; toplumsal iletişim boyutunda, çağdaş demokratik düzenlerde, varlık temeli oluşudur.²⁵⁸ Bu yönüyle basın adeta kamuoyunun kendisi gibi işlev görmektedir. Kamuya ait görüşlerin, kanıların, düşüncelerin derlenip, işlendiği ve açıklandığı bir zemin olarak basın kamuoyunun kendisini temsil eder. Bu üç yönlü işlev, "Susurluk Olayı" bakımından ele alındığında basının siyasetle olan kurumsal ilişkileri bağlamında "siyasi yapıda bir değişim isteği"nin basın aracılığı ile ortaya konduğu görülür. Bu istek özellikle "temiz toplum" ve "temiz devlet" anlatımları içinde dile getirilmiştir.²⁵⁹ Bu olayda basın kamuoyunun özgür oluşumunu sağlama açısından; toplumun ve kamuoyunun bilgi edinme hakkını temsil ederek, olayın toplum ve kamuoyu üyelerini yönetilenler olarak doğrudan ilgilendiren yönlerine dikkat çeken bir haber verme ve yorum yapma etkinliğinde bulunmuştur. Başka deyişle, yönetenlerin, yönetilenleri doğrudan ilgilendiren uygulamalarının bu olay aracılığı ile aydınlatılmasına yönelik bir yayım etkinliği sergilemiştir. Kamuoyunun özgür oluşumunun sağlanmasında toplumsal iletişim kanallarının açık tutulmasının önemine daha önce değinilmişti; basın bu olayda kamuoyunu hem kendisi bilgilendirmiş, hem de devlet kademeleri tarafından kamuoyunun bilgilendirilmesi gereğine işaret etmiştir. Burada basının gösterdiği işlev, siyasetin kuralları içerisinde işleyebilmesinin sağlanması açısından da önemlidir, çünkü, siyasetin yönetme işlevini yerine getirme özelliği nedeniyle, yönetimin kuralları içinde işleyebilmesi için, iletişim kanallarının sürekli açık olması gerekmektedir.²⁶⁰

Basın, kamusal, kanı, düşünce ve görüşlerin, bir "oy" düzeyinde belirli bir tutum ve tavır kazandığı bir zemin olma özelliğine sahiptir. Hatta, belki de bu zemin giderek, basının da başlıca varlık nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan basın ve kamuoyu arasında, kökensel açıdan da, bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğu ileri sürülebilir. Basının kamuoyunu oluşturması ile birleşen bir başka uygulama olarak, sivil toplum düzeyinde kamuoyu anlatımının somutlaştığı bir kanal olarak basının, topluma ve siyasete yönelen mesajları da yansıttığı gözlenmektedir. "Susurluk Olayı" ile ilgili, okuyucu mektuplarına, kamuoyunda yankı bulan "Aydınlık İçin Bir Dakika Karanlık" gibi eylemlere ve altı milyon imzanın toplandığı kampanyalar ile sivil toplum örgütlerinin görüşlerine yer verilmesi, basının bu yönde bir işlev gösterdiğini de ortaya koymaktadır. Öte yandan, bir diğer işlev, basının kamuoyunu yönlendirme ve biçimlendirme işlevidir. Bu da basının

²⁵⁸ AŞKUN, Bireysel Görüşme, 20 Ağustos 1997, Saat: 22:45 - 0:15.

²⁵⁹ Kamuoyunda dile getirilen "Temiz Toplum", "Temiz Devlet" isteklerine örnek için bk: HASAN CEMAL, "Temiz politika, temiz devlet istiyoruz!", **Sabah Gazetesi**, 22 Kasım 1996.

²⁶⁰ AŞKUN, 1976, s.1-32'den aktaran ÇİÇEK, 1992, s.13.

kamuoyunu oluşturmasının bir diğer yönünü ortaya koyar. Yanısıra basın, demokratik parlementer düzenlerde kamuoyunun özgürce oluşmasını sağlayan bir aracı gibi de işlev görür. Bu yönden, basının "Susurluk Olayı"ndaki kamuoyu oluşturma işlevi özellikle önemlidir. Basın, "Susurluk Olayı"nda siyasi yönde bir kamuoyu oluşturmuştur. şöyle ki, gerekli bilgiler basın kanalıyla topluma aktarılmadan önce Türkiye'de hergün yaşanan sıradan bir trafik kazası gibi görülebilecek bir olay, toplumsal iletişim düzeyinde çok başka bir görünüm sergilemiştir. Toplumsal iletişim düzeyinde söz konusu olay, birbirine uygun düşmeyen insanların bir araya gelmesi olarak ortaya konmuştur. Toplumun iletişim kurumu yönünden, toplumsal iletişim düzeyinde iki insanın dahi bir araya gelmesinde bir anlam ve ileti aranabilir. Ve nitekim de, bu olaya basın tarafından tutulan mercek de; bu yaklaşım içerisinde oluşturulmuştur. Başka deyişle üçüncü bir insanın katılımıyla -ÇATLI- birbiriyle uygunsuz görünen bu üç kişinin ilişkisi onları çevreleyen diğer, toplumsal ve siyasi ilişkiler bağlamında anlamlı bulunmuştur. Bu değerlendirmenin başlıca kaynağı; toplumun iletişim kurumu olan basın olmuştur. Aksi taktirde siyasetçilere bakılırsa bu olay; MEHMET AğAR'ın görüşüyle "sıradan ve önemsiz", dönemin başbakanı olan ERBAKAN'ın deyişiyle "üzerine fazla gidilmemesi gereken bir olay"dır. Ve olasılıkla, bu olayın değerlendirilmesi yalnızca siyasetçilere bırakılmış olsaydı ve toplumun iletişim kurumu olarak basın olaya ilişkin kamuoyu oluşturmasaydı, gerçekten "sıradan ve önemsiz" olarak kalacak ve "üzerine gidilmeyecekti".

Kamuoyunu biçimlendirmeye dönük işlevi bakımından basının kamuoyundan nasıl bir tepki almaya çalıştığı incelendiğinde; genel olarak yukarıda da belirtilen "temiz toplum" benzeri istekler basında; haber ve yorum etkinliklerinin dışında ayrı bir biçimde ortaya konulmuştur. Basının haber verme ve bilgilendirme gibi temel işlevlerinin dışına çıkararak belirlediği istekler topluma ve devlet kademelerine yönelik belirli tutum önerileri olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin Sabah Gazetesi'nden, HASAN CEMAL, "Görev kamuoyunda" adlı yazısında, olayın aydınlatılmasında ve kurumsal düzeyde sonuç alınmasında kamuoyunun rolünü vurgulayarak;

"Susurluk Kazası karanlığı yeniden aydınlığa çevirecek, demokratik hukuk devletinin yolunu açmak için büyük bir fırsat. Ancak ERBAKAN-ÇİLLER ikilisi bu olayı önemsemek istemiyor. O yüzden Meclis'e, medyaya, sivil toplum kuruluşlarına, herkese yani kamuoyuna büyük iş düşüyor, bu olayın peşini bırakmayalım."²⁶¹

demekte ve kamuoyunda gösterilecek etkinliklerin sonuç alıcı olabilmesi için bir dizi öneri sıralamaktadır: Buna göre;²⁶²

²⁶¹ HASAN CEMAL, "Görev Kamuoyunda", Sabah Gazetesi, 16 Kasım 1996.

²⁶² A.g.k.

1. Hukuku ve demokrasiyi devlete hakim kılabilmek için meclise görevler düştüğüne dikkat çekmekte;

2. Yargı bağımsızlığının sağlanması gerektiğini vurgulayarak, bunun sağlanabilmesi için anayasanın 159. maddesinin değiştirilmesi gerektiği üzerinde durmakta;

3. Milletvekili dokunulmazlığının sınırlandırılması için anayasanın 83. maddesinde değişiklik yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

4. Özellikle, siyasi yapıda kurumsal düzeyde oluşturulabilecek bir değişiklik olarak, Yüksek Denetleme Kurulu'nun Başbakanlık'tan ayrılması ve bağımsız duruma getirilmesinin de, devletin kirden temizlenebilmesi için önemli bir adım olacağını savunmaktadır.

5. Yine siyasette, kurumsal düzeyde meydana getirilebilecek bir değişiklik olarak; memurla, polisi siyasi iktidarların oyuncağı olmaktan kurtaracak yasal düzenlemelerin yapılması gereği üzerinde durmaktadır.

6. Yine en önemli önerilerinden biri olarak; meclis içtüzüğünde yer alan "Devlet sırları ve tecimsel sırlar, Meclis araştırması kapsamı dışında kalır" maddesi üzerinde, meclis araştırmalarını engelleyici niteliği ortadan kaldıracak, düzenlemeler yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Toplumsal iletişim kanallarının açık olmasını gerektiren demokratik parlamenter düzenlerde toplumun iletişim kurumu olan basından kamu yararını ilgilendiren bir konuda ve özellikle üzerinde kuşkular olduğu durumlarda "devlet menfaati" kavramını kullanarak bilgi saklamak, kamuoyunda; devletin demokratik hukuk devleti olduğu konusunda kuşkular uyandırabilir. Böyle bir durumda, toplumun iletişim kurumu olan basın, gerçekleri ortaya çıkarmak üzere, hakkında kuşku duyulan konularda ortaya iddialar atması ve söylenti haberler kullanması beklenebilir. Ancak, bu konuda daha önce de belirtildiği gibi belirli bir ölçü içerisinde hareket edilerek "kamu yararı" kavramı ve kapsam sınırlarının dışına çıkılmaması gerekmektedir. "Susurluk Olayı"nda, basın zaman zaman yukarıda tanımlanan yola başvurmuştur. Ancak, siyasetten gelen tepkiler de; basının haber alma özgürlüğünün kısıtlanmasına yol açmıştır. Soruşturmanın gizli yürütülmesi toplumsal kargaşaya meydan vermeme gerekçesi altında uygulanmış olabilir. Bu tür uygulamaların önüne geçmek için basının kamuoyu oluşturma çabalarında "kamu yararı" kavramına vurgu yapması daha yararlı sonuçlar verebilir. Ancak burada ortaya çıkan sorunsal, toplumsal iletişim alanına yansıyan ve kamuoyunun toplumsal iletişimini etkileyebilecek bazı olguların; zaman zaman siyasi yapı ve basın arasında bir çekişme konusu olarak ortaya çıkabilecekleridir.

Burada, siyaset ve basın arasındaki etkileşimin niteliği; toplum ve siyaset ilişkilerinde ortaya çıkan ikicilik (düalizm)in toplumsal iletişime yansiyarak eytişimsel bir dinamik oluşturmakta olmasıdır. Bu durum, "Susurluk Olayı"nda da kendini göstermektedir.

"Susurluk Olayı"nda basın adeta söz birliği etmişçesine ortak bir tutum sergileyerek; bu olayda siyasi bir kamuoyu oluşturmuştur. Ayrıca her gazete olayın değişik yönlerine eğilmiş ve olay değişik açılardan ele alınmıştır. Kamuoyu oluşturma sürecinde; olayın sürekli olarak değişik yönlerden ele alınışı, olayın yapısından kaynaklanan, her türlü "belirsizlik etkisi"nin (entropi) azaltılmasına yönelik bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır.²⁶³ Burada olayın sistemli bir biçimde incelenmesi yönünde gösterilen çabalar aynı zamanda, olay sonucu ortaya çıkan ilişkilerin niteliğini aydınlatacak bilgi (enformasyon) ve verilerin belirli bir sistem içinde bir araya getirilmesini de içermektedir ki; bu durum olaya ilişkin olarak ortaya çıkan belirsizlik etkisinin azaltılması için uygulanabilecek en uygun yöntemdir. Karmaşık bir olayda, olayın bütününe yansıtma açısından, bütün öğeler tek tek kamuoyuna yansıtılırsa; her öğenin niteliği en yüksek belirsizliği taşıyacaktır, oysa olayın öğeleri, belirli bir sistem içinde sıralanırsa, bunlara ilişkin her sinyal en yüksek "tekrar vurgusu"nu taşıyacaktır; çünkü böylece hedef kitle, bu yolla olayın bütünlüğü içindeki yapısı ve olayla ilgili diğer ilişkilerin oluşum biçimini öğrenebilme olanağına kavuşacaktır. Basının "Susurluk Olayı" sürecinde kamuoyu oluşturma etkisini sağlamak bakımından, olayın sürekli olarak ele alındığı iletişimdeki "tekrar" (redundancy) etkisinin kullanılarak, konunun gündemden düşürülmediği gözlenmiştir.²⁶⁴ Böylece, "toplumsal belleğin" de etkin kalması sağlanmaya çalışılmaktadır. Konu bağlamında toplumsal belleğin önemine değinen ALİ KIRCA, Yeni Yüzyıl'daki makalesinde, oluşturulan kamuoyunun korunmasında sivil toplumun da önemine işaret ederek:

"Sigorta sivil toplumdur. Sivil toplum, tek tek sokaktaki adamdan, işçi ve işveren kuruluşlarına, gazete, dergi, radyo ve televizyonlarıyla sorumlu medyadan, kadın duyarlılığına ve İslamcı-laik entelijansiyaya kadar uzanıyor. Dahası, devlet ve siyasi partiler içindeki 'bay partizan' unsurları da içine alıyor. İyiler de, kötüler kadar cesur olmaya başlıyor... Bu saatten sonra zordur karanlıkta yaşamaya mecbur edilmek. Çok işaretler belirmiştir. İlk işaretin adı da 'unutmamaktır'. Türkiye ilk kez unutmuyor... Unutmayın: Unutmamak yaşam sigortasının ilk poliçesidir. Yaşadıklarımızı unutmadıkça yaşamaya hakkımız olacaktır."²⁶⁵

263 "Belirsizlik" (Entropi) konusunda ayrıntılı bilgi için bk: JOHN FISKE, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, (Çev: SÜLEYMAN İRVAN), Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1996, s.26 ve 29.

264 Tekrar (Redundancy) konusunda ayrıntılı bilgi için bk: FISKE, 1996, s. 26-35; ÜNSAL OSKAY, *İletişimin ABC'si*, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992, s.22-23.

265 ALİ KIRCA, "Sigorta", *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, 11 Aralık 1996.

diyerek bir taraftan kamuoyunu oluşturan tüm sivil toplum unsurlarını ortak bir tavır etrafında birleşmeye çağırıyor, öte yandan yukarıda değinilen "tekrarlama" etkisi sonucunda oluşturulan kamuoyu belleğini unutmamanın gerekliliği üzerinde durmaktadır.

Olay sonrasında oluşturulan kamuoyunun sonucunda henüz siyasi yapıda, kurumsal düzeyde değişiklik yaratacak bir etki oluşmadığının gözlemlendiği belirtilmişti. Bununla birlikte, daha önce de belirtildiği gibi; basın, aşağıda önemine değinilen "tekrar etkisi"ni kullanarak siyasi ortama; olayın kamuoyunda izlenmeye devam edileceği mesajını da vermektedir. Bu durum, yakın gelecekte ve özellikle olayın siyasi düzeyde yargıya ulaştırılmasının ardından, beklenen bazı değişikliklerin siyasi yapıda ortaya çıkmasına da neden olabilir. Eğer, beklenildiği gibi olaya ilişkin olarak kuşkulu bağlantılar içinde görülen siyasetçilerin yargı önüne çıkması söz konusu olursa; "Susurluk Olayı"nda basının oluşturduğu kamuoyunun somut olarak olumlu bir sonuç vermesi olanağı doğacaktır. Böylece, basın oluşturduğu kamuoyu aracılığı ile, demokrasilerde kamu gözcüsü olarak kendisine bağlanan "dördüncü güç" olma etkisini işlevsel bir düzeyde ortaya koyarak; yasama, yürütme ve yargı arasında "kuvvetler ayrılığı" ilkesine dayalı bir etkileşimin doğmasını da sağlamış olacaktır. Böylece, demokratik sistemin kendi iç eytişimini sağlamada, kendisine düşen aracı olma işlevini de yerine getirmiş olacaktır. "Tekrar etkisi" kullanılarak basın tarafından oluşturulan süreç; bu kez siyaset-basın-toplum arasında "Susurluk Olayı" ile ilgili olarak varolan kamuoyu ilişkisini sürdürmek ve güçlendirmek için kullanılmaktadır. Burada, toplumsal iletişimdeki ilişkilerin, yalnızca sürekli iletişim aracılığı ile sürdürülebileceği ilkesinden kaynaklanan bir uygulama söz konusu olmaktadır. Bunun yanısıra, basın "Susurluk Olayı"nda "belirsizliğin" azaltılması yönünde de, bir iletişim etkinliği göstermiştir. Aslında, kamuoyunun toplumsal iletişiminin yukarıdaki gibi çok yönlü etkilerle sağlanması yönündeki çabalar; "Susurluk Olayı" sonrasında ortaya çıkan en önemli bir sonuç olarak; demokratik düzendeki, toplumsal iletişim düzeyinde; kamuoyu, basın ve siyaset arasındaki üç yönlü ilişkinin tam ve yerinde olarak işlemesi yönünde engel oluşturabilecek bütün öğelerin kamuoyunda tartışmaya açılmasını sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'de kamuoyu, siyaset ve basın arasındaki "üçgensel ilişkinin", demokratik hukuk devleti yönünde devingenlik kazanması sürecinin yolunu açmıştır.

17. SONUÇ

Tezin, "Kamuoyu Kavramı" bölümünde de belirtildiği gibi; demokrasilerde, basın, siyaset ve kamuoyu bağlantısı, hükümetlerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirip getirmediğini denetlemenin bir düzeneği gibi işlev görmektedir. Ancak, bir model olarak; kamuoyu, siyaset ve basın arasındaki toplumsal iletişim kanallarının açık olması; bu düzeneğin kurallarına uygun bir biçimde işleyebilmesi için temel oluşturmaktadır. Giderek; bu kanalların açık olması, bir ülkedeki demokrasinin varlığının da ölçütünü oluşturmaktadır. Türkiyede'ki "Susurluk Olayı"nın ardından ortaya atılan emniyet-siyaset-mafya ilişkisi; basında, yukarıda belirtilen kamuoyu-siyaset-basın ilişkisi içinde bir yansıma bulmuş ve tanımlanmıştır. Ancak, kamuoyunda gündeme gelen veriler; olayın sadece dönemin hükümetinin denetlenmesi boyutunu aşmasına neden olmuştur. Bu yönüyle de; klasik anlamdaki basının ve kamuoyunun hükümetleri ya da siyasal yöneticileri denetlemesi işlevinin üstünde boyutlar kazanmıştır. "Susurluk Olayı"nın en önemli özelliklerinden birisi, bu yönüyle, Türk toplumunun siyaset-üstü bir konu olarak kendi devletinin yapısal sorunlarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Olay, bu yönüyle Türkiye'de basın ve siyaset ilişkileri bağlamında "özgün" bir nitelik sergilemektedir. Bu özgün niteliği içinde, basın kanalından oluşturulan kamuoyu bağlamında yansıtılan görüşler bir çok yönlülük içinde kendini göstermiştir. Kimi gazeteciler, olayın ardından Türkiye'deki devlet düzeneklerini olumsuz yönde sorgularken bazılarının da, devletin kirli ilişkilerden ve yasal olmayan uygulamalardan arındırılması yönünde olumlu eleştiriler yapmışlardır.²⁶⁶ Ancak, farklı görüş sahiplerinin birleştikleri nokta; Türkiye'de devletin demokratik hukuk devleti yapılanmasına kavuşturulması gereğidir. Bu yaklaşımlar değerlendirildiğinde; "Susurluk Olayı"ndan sonra basın yoluyla oluşturulan kamuoyunda; Türkiye'de henüz demokratik hukuk devleti anlayışının tam yerleşmediği ve bu konuda kuşku yaratan birçok olayın yaşandığı görüşünün ortaya çıktığı görülmektedir. Böylece, basın olay sonucu; hükümetler-üstü bir düzeyde, konuyu değerlendirebilmiş ve konunun Türkiye'de devlet yapısına zarar veren, yönetimin kuralları içinde işlemesini engelleyen ve siyasetin yapısını bozan yönlerine dikkat çekmiştir.

Ancak, daha önce de değinildiği gibi; basında yer alan kimi iddiaların doğrudan olaydan etkilenen devlet düzenekleri ve devletin bazı birimlerini daha da yıpratıcı yönler içerdiği gözönüne alınmalıdır. Böylece, Türkiye'deki siyasal yapıya ilişkin olarak gündeme gelen yozlaşma kaygılarının, kamuoyunun toplumsal iletişimini etkilemiş olması söz konusu olmuştur. Bu etkinin getirdiği olumlu ya da olumsuz sonuçlara ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Çünkü, basın olaydan sonra daha önce de değinilen; "tekrar" ve "belirsizliğin azaltılması" etkilerini içeren bir kamuoyu oluşturma etkinliğinde

²⁶⁶ Olumsuz eleştiriler için bk: MEHMET ALTAN, *Sabah Gazetesi*, 7-14-16-17 Kasım 1996'da Prizma isimli köşesinde yazdıkları. Olumlu yöndeki eleştiriler için bk: HASAN CEMAL, *Sabah Gazetesi*, 16-22 Kasım 1996.

bulunmuş ancak; bu etkinliğin sonucunda, devlet düzeneklerinde ve siyasal yapıda meydana getirdiği etkiler henüz kalıcı sonuçlar verecek siyasi bir olgunluğa ulaşmamıştır. Örneğin, bu tezin yazımı aşamasında, "Susurluk Olayı"nın ardından ortaya çıkan ilişkilerin aydınlatılmasında büyük önem taşıyan SEDAT BUCAK ve MEHMET AĞAR'ın dokunulmazlıklarının kaldırılması yönündeki süreç son derece ağır ve belirsiz bir biçimde ilerlemekteydi. Dolayısıyla olayın gelişimi bakımından en üst düzeyde sorumlu görülen kişiler bağlamında yargıya ulaşmamıştır. Öte yandan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kurulan Meclis Araştırma Komisyonu çalışmaları belirgin bir sonuç alınmadan sona ermiştir. Basında olayın kapatılacağına ilişkin kuşklar dile getirilmektedir.²⁶⁷ Dolayısıyla basında belirli bir kamuoyu oluşturma etkinliği izlenmiş olmasına karşın; ortaya konulan belgeler, yapılan açıklamalar ve çeşitli iddialara karşın; kamuoyunda oluşan hareketlilik, basına ve kamuoyuna bağlanan "denetim ve eleştiri işlevi"nin bir düzeye kadar işlemlerini sağlamasına karşın; yapısal düzeyde sonuç getirecek biçimde işleyebilmesini olası kılmamıştır. Bu durum, Türkiye'deki siyasal düzeneklerin henüz basın ve kamuoyunun "denetim ve eleştiri işlevi" ile tam bir koşutluk içinde bulunmadığını göstermektedir. Bu nedenle basında; olağan siyasal düzeneklerin dışında "özel bir soruşturma düzeneği" oluşturulması yönünde öneriler bile getirilmiştir.²⁶⁸ Olay, hükümet-üstü nitelikler gösterse bile; yine de sorunun açıklığa kavuşturulmasının sağlanması iktidarın gerekli uygulamaları yapmasına bağlıdır. Bu nedenle çözüme öncelikle, hükümet uygulamaları ve siyasal düzeneklerin harekete geçirilmesiyle ulaşılabilecektir. Bu da, basının oluşturduğu kamuoyunun gelişimini izlemesi ve gözetmesi ile siyasal yapıda hukuk devleti kurallarının uygulanmasında var olduğu düşünülen aksaklıkların yapısal düzeyde çözümünün sağlanması yönünde kamuoyu oluşumunun yönlendirilmesi yoluyla sağlanabilecektir. Basın ortaya koyduğu belgelere siyaset çevrelerinden gelen tepkileri belirlemeli ve kamuoyuna yansıtmaya devam etmelidir. Ayrıca, kamuoyuna siyasetten ve diğer çevrelerden ulaştırılan açıklamaların (MİT Raporu etüdleri gibi) doğruluğunu denetlemeli, kamuoyunda karışıklık yaratacak yeni belirsizliklerin doğmasına meydan vermemelidir. Ayrıca bizzat kendisi tarafından ortaya atılan iddiaların doğruluğunu gözetmeli ve kamuoyunda yaratabileceği sonuçlara karşı sorumlu bir tutum içinde bulunmalıdır.

Basının "Susurluk Olayı"ndan sonra izlediği yol, yukarıda belirtilen öğelerin izlenmesinde giderek zayıflayan bir tutum içinde olduğunu göstermektedir. Nitekim, son aylarda basında "Susurluk Olayı" ile ilgili haber ve yorumlar giderek azalmaktadır. Ancak, bu durum basının "denetim ve eleştiri işlevi"nin bir ölçüde "haber verme işlevi"ne bağlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir olaya ilişkin haber bulunmadığı durumlarda, basının öncelikle haber verebildiği konulara eğilmesi olağandır. Öte yandan,

²⁶⁷ MEHMET ALTAN, "Türkiye Cumhuriyeti bu olayı da kapatacak...", *Sabah Gazetesi*, 7 Kasım 1996.

²⁶⁸ HASAN CEMAL, "Susurluk: Artık geri dönüşü olmayan bir yoldayız!", *Sabah Gazetesi*, 24 Aralık 1996.

daha önceki bölümlerde, sansür oluşumlarına neden olan bir öge olarak değinilen "silahlı gizlilik" ögesi de gazetecilerin, bireysel olarak konunun üzerine eğilmesini güçleştirebilir. Burada değinilen "silahlı gizlilik" doğrudan devlete bağlanmayabilir; asıl tehlike basın olay sonrasında sürekli ele aldığı çete oluşumları kanalından gelebilecektir. Özellikle gazeteciler üzerine bu kanaldan gelebilecek etki; konunun izlenmesini zorlaştırarak gündemden düşmesine neden olabilir. Gazetecilerin böylesi bir bireysel zayıflık içine düşmemesi için, basın organları biraraya gelerek kamuoyunu ortak olarak oluşturmak ve izlemek konusunda ortak bir etkinlik içine girebilirler. Böylece olayın üzerinde bir kamuoyu baskısının korunması ve gazetecilerin bu süreçte tek başlarına mücadele etmek durumunda kalmamaları sağlanabilir. Nitekim, OKTAY EKŞİ, bir yazısında; olayın kapatılması durumunda çetelere ilişkin olarak ortaya çıkabilecek bir tehlikenin boyutlarından şöyle bahsediyor:

"... (eğer) bu olayın (Susurluk) üstünü de çeteler örtmeyi becerirlerse, hemen ardından intikam almaya başlayacaklar veya birtakım masumların yahut ta birbirlerinin kanına gireceklerdir. Bir başka deyişle Türkiye, bugüne kadar gördüğümüzden ve yaşadığımızdan daha kanlı bir mücadelenin ortamı olacaktır... Onun sonucu... Demokrasiye bir kez daha paydos demektir..."²⁶⁹

Basın halen; olayın siyaset ve hükümet-üstü boyutu ve Türkiye'de kamuoyu ve siyaset ilişkilerinde kendisinin işlevleri bakımından ortaya çıkan niteliklerinin değerlendirilmesi ile olayın pozitif siyaset açısından değerlendirilmesi arasında uygun bir işlev görmeye çalışmaktadır. Bu yüzden toplumsal iletişim açısından; hangi kanallardan ne gibi sonuçlar alınacağıının belirlenmesi ve bu kanalların değerlendirilmesi bakımından bir belirsizlik yaşanmaktadır.

²⁶⁹ OKTAY EKŞİ, "Watergate Gibi ...", Hürriyet Gazetesi, 17 Aralık 1996.

KAYNAKÇA

- AKGÜNER, TAYFUN-ERSAN İLAL ve GÜRSEL ÖNGÖREN. **Kitle İletişim Mevzuatı**, Der Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ALTAN, MEHMET. "Türkiye Cumhuriyeti bu olayı da kapatacak...", **Sabah Gazetesi**, 7 Kasım 1996.
- , **Sabah Gazetesi**, 14 Kasım 1996.
- , **Sabah Gazetesi**, 16 Kasım 1996.
- , **Sabah Gazetesi**, 17 Kasım 1996.
- ATABEK, NEJDET. "Kamuoyu: Basında Kamuoyu Araştırmaları", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:11, Ankara, 1996.
- ATABEK, NEJDET. "Siyasal Gündem ve Kamuoyu", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:13, Ankara, 1997.
- ATAKLI, CAN. "Büyük Oyunun Yalnız Figüranları Ortada", **Sabah Gazetesi**, 6 Kasım 1996.
- , "Haber Analizi", **Sabah Gazetesi**, 10 Kasım 1996.
- ARSLAN, ÖMER, **Devlet Basın İlişkisi ve Susurluk Olayı**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir, 1996.
- BERBEROĞLU, ENİS. "ABDULLAH ÇATLI ve CIA bağlantısı (2)", **Hürriyet Gazetesi**, 5 Şubat 1997.
- BİRAND, MEHMET ALİ. "Emniyet Teşkilatında Huzursuzluk Artıyor", **Sabah Gazetesi**, 10 Aralık 1996.
- BEKTAŞ, ARSEV. **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.
- CURRAN, JAMES. "Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer Biçme", **Medya, Kültür, Siyaset** (Der: Süleyman İrvan), Ark Yayınları, Ankara, 1997, s.142-143.
- ÇAM, ESAT. **Siyaset Bilimine Giriş**, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No:457, İstanbul, 1981.

- ÇİÇEK, CENGİZ. **Toplumsal İletişim Açısından "Siyasal İktidar ve Türk Basını İlişkileri"**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 1992.
- CEMAL, HASAN. "Görev kamuoyunda", *Sabah Gazetesi*, 16 Kasım 1996.
- , "Temiz politika, temiz devlet istiyoruz!", *Sabah Gazetesi*, 22 Kasım 1996.
- , "Susurluk Olayı'nda top Erbakan Hoca'da", *Sabah Gazetesi*, 6 Aralık 1996.
- , "Susurluk: Artık geri dönüşü olmayan bir yoldayız !", *Sabah Gazetesi*, 24 Aralık 1996.
- ÇETİN, BİLAL. "Temizliğin Boyutları Ne Olacak ?", *Yeni Yüzyıl Gazetesi*, 11 Aralık 1996.
- CIVAOĞLU, GÜNERİ. "Madalyon", *Sabah Gazetesi*, 24 Kasım 1996.
- , "Hedef Genişletmek", *Milliyet Gazetesi*, 24 Aralık 1996.
- DANIŞMAN, AHMET. **Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri**, Ankara Üniversitesi BYYO Yayınları, No: 1, 1982, s. 1.
- DAVER, BÜLENT. **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, 1972.
- DOĞRU, NECATİ. *Sabah Gazetesi*, 7 Kasım 1996.
- EKŞİ, OKTAY. "Basın Özgürlüğü Diye Bir Kavram Yoktur", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı:11, Ankara, 1996.
- , "Watergate Gibi...", *Hürriyet Gazetesi*, 17 Aralık 1996.
- FISKE, JOHN. **İletişim Çalışmalarına Giriş**, (Çev: SÜLEYMAN İRVAN), Bilim ve Sanat Yayınları / ARK, Ankara, 1996.
- GÖKÇE, ORHAN. "Kamuoyu Kavramının Anlam ve Kapsamı", *Kurgu Dergisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No:920, İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları No:24, Sayı:14, Eskişehir, 1996.
- GÜVENÇ, BOZKURT. **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.
- HACHTEN, WILLIAM A. **The World News Prism**, Iowa State University Press, 2nd Edition, Iowa, 1987.

HEGEL, G.W.F. **Hukuk Felsefesinin Prensipleri**, (Çev: CENAP KARAKAYA), Sosyal Yayınlar, 1991.

HOBBS, THOMAS. **Leviathan**, (Çeviren: Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1995.

Hürriyet Gazetesi. 5 Kasım 1996.

-----, 16 Ocak 1997.

İÇEL, KAYIHAN. "Günümüzde Basın Kamusal Görevleri", **Genç Gazeteciler Eğitim Semineri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1985.

-----, **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Üçüncü Baskı, İstanbul, 1990.

İLKİZ, FİKRET. **İletişim Mevzuatı**, Yayımlanmamış Ders Notları, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, 1996.

İNAL, M. AYŞE. **Haber Okumak**, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996.

İRVAN, SÜLEYMAN. "Normatif Medya Kuramları", **İletişim Dergisi**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Sayı:1-2, Ankara, 1994.

KAPANİ, MÜNÇİ. **Siyaset Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

KAPLAN, YAŞAR. "Siyaset ve Politika Kavramlarına Etimolojik Bir Yaklaşım ve Bir Mini Yorum", **Yeni Türkiye Dergisi**, sayı 14, Ankara, 1997.

KAYA, A. RAŞİT. **Kitle İletişim Sistemleri**, Teori Yayınları Verso A.Ş., Ankara, 1985.

KEANE, JOHN, **Medya ve Demokrasi**. (Çeviren: Haluk Şahin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.

KIRCA, ALİ. "Sigorta", **Yeni Yüzyıl Gazetesi**, 11 Aralık 1996.

KIŞLALI, AHMET TANER. **Siyaset Bilimi**, Dördüncü Basım, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

KURAL, SEVDA ALANKUŞ. **Temsili Kamuoyu**, Yayımlanmamış Ders Notları, Ankara, 1995.

MCQUAIL, DENIS. **Kitle İletişim Kuramı (Giriş)**, (Çev: Ahmet Haluk Yüksel), Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994.

----- -SVEN WINDAHL. **Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri** (Yayına Haz: BANU DAĞTAŞ- UĞUR DEMİRAY), T.C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, Eskişehir, 1994.

MENGE, GÜNGÖR. "Bilmek Hakkınız !", **Sabah Gazetesi**, 30 Aralık 1996.

-----, **Sabah Gazetesi**, 6 Kasım 1996.

Milliyet Gazetesi. 5 Kasım 1996.

OSKAY, ÜNSAL. **Kitle Haberleşmesi Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1992, Dördüncü Basım.

----- **İletişimin ABC'si**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1992.

----- **XIX. Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.

ÖKTEM, NİYAZİ. "Kamuoyu Oluşturmasında Basının Eğitim İşlevi ve Kamu Yararı Ölçütü", **Genç Gazeteciler Eğitim Semineri**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Yayın No: 19, İstanbul, 1986.

ÖZEK, ÇETİN. **Türk Basın Hukuku**, İstanbul üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1978.

ÖZKÖK, ERTUĞRUL. "Bunun Adı Yeni Terör", **Hürriyet Gazetesi**, 6 Kasım 1996.

PRICE, VINCENT-DONALD F. ROBERTS. "Public Opinion Process", CHARLES R. BERGER ve STEVEN H. CHAFFEE(Der.), **Handbook of Communication Science**, Sage Publications, Second Printing, London, 1989.

Sabah Gazetesi. 5 Kasım 1996.

-----, 6 Kasım 1996.

-----, 14 Kasım 1996.

-----, 15 Kasım 1996.

-----, 16 Kasım 1996.

-----, 25 Kasım 1996.

SAZAK, DERYA. "İpekçi'yi Anarken", **Milliyet Gazetesi**, 2 Şubat 1997.

SEVERİN, WERNER J.- JAMES W. TANKARD WR. **İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları**, (Çeviren: ALİ ATIF BİR, SERDAR SEVER) Anadolu Üniversitesi Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir, 1994.

SEZER, DUYGU. **Kamu Oyu ve Dış Politika**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:339, Ankara, 1972.

ŞENYAPILI, ÖNDER. **Toplum ve iletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981.

TOSUN, GÜLGÜN. "Kamuoyunun Oluşumunda Kitle İletişiminin Rolü ve Bir Kitle İletişim Aracı Olarak Basının Etkisi", **Açıköğretim**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, C:1, Sayı:1, Eskişehir, 1994.

TUNAYA, TARIK ZAFER. **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No:554, İstanbul, 1980.

USLUATA, AYSELİ. **İletişim**, İletişim Yayınları, Cep üniversitesi, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İstanbul, 1995.

VURAL, ALİ MURAT. **Bir İletişim Kurumu Olarak Yerel Basının Kamuoyu Oluşumu Sürecindeki İşlevi ve Yerel Basın-Kamuoyu İlişkileri (Eskişehir Basını Örneğinde Bir Uygulama)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1997.

Webster's New Collegiate Dictionary

YÜKSEL, A. HALUK- UĞUR DEMİRAY. **Basının Toplumsal İletişimdeki İşlevleri**, Anadolu Üniversitesi Eğitim teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı, Eskişehir, 1988.

Yeni Yüzyıl Gazetesi, 2 Şubat 1997.